

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШЕВЧУК АНТОН МИХАЙЛОВИЧ

УДК 336.711: 330.131.7

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЕКОНОМІЧНИЙ КАПІТАЛ БАНКІВ В УПРАВЛІННІ СИСТЕМНИМИ
РИЗИКАМИ**

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Подасться на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело



А. М. Шевчук

Науковий керівник:

Гуцал Ігор Степанович

доктор економічних наук, професор

*Заявляю, що дисертація виконана мною самостійно, що буде
представлено до публікації в науковому журналі, що буде
подано до редакції журналу "Економіка України".*



Ведучий секретар  *Кірюха М.О.*

АНОТАЦІЯ

Шевчук А. М. Економічний капітал банків в управлінні системними ризиками. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2017.

Дисертація присвячена вивченню теоретичних, методичних і практичних аспектів економічного капіталу банку та визначенню його ролі у процесі управління ризиками банківської діяльності.

При визначенні сутності капіталу банку основну увагу зосереджено на науковому обґрунтуванні його функцій, де наголошено, що виокремлення трьох класичних функцій (захисна, оперативна та регулююча) не дає змоги повністю розкрити його суть, адже такий підхід не враховує фундаментальних та ортодоксальних напрацювань у сфері вивчення поняття «капітал», як накопиченого запасу грошових коштів, який є одним із факторів виробництва, що сприяє його розвитку та приносить дохід його власникам. Таким чином, на наш погляд, твердження про те, що банківський капітал – це основний ресурс захисту від ризиків, який виконує тільки захисні і регулюючі функції є помилковим, адже якщо враховувати, що у структуру банківського капіталу входить нерозподілений прибуток, капітал банку, з одного боку може приносити дохід, а з іншого – стимулювати розвиток та інновації. Окрім цього, враховуючи необхідність забезпечення безперервної діяльності банку в умовах кризи, доцільним є виокремлення операційної функції капіталу банку, яка дасть можливість забезпечити тимчасові касові розриви у балансі банку до отримання необхідних ліквідних коштів з боку центрального банку.

Проаналізовано наукові підходи до визначення сутності поняття «економічного капіталу банку» й обґрунтовано власне визначення даного поняття шляхом розширення його сутності за рахунок впровадження у теоретичну і практичну термінологію банківської діяльності стратегічного й операційного буферів капіталу. Варто зауважити, що у дисертації під економічним капіталом

банку розуміється не тільки капітал для покриття передбачуваних і непередбачуваних банківських ризиків, а капітал який також використовується для впровадження інновацій і фінансування інших управлінських рішень, спрямованих на забезпечення драйверів розвитку банківської установи на всіх етапах економічного циклу, що є новим у сучасній економічній науці.

Зважаючи на специфіку банківської діяльності та вивчену фахову літературу зазначимо, що при розрахунку економічного капіталу та визначенню його обсягу як прерогативи комерційного банку, а не регулюючого органу, виникає необхідність перегляду структури та сутності економічного капіталу виходячи з бізнес-інтересів банку, першочерговою метою якого є не захист від ризиків, а отримання максимального прибутку. Вважаємо, що таким чином економічний капітал банку має ширше сутнісне вираження та повинен складатися з регулятивного капіталу (*risk capital*), капіталу для здійснення поточної операційної діяльності (*cash capital*) та капіталу для розвитку (*capital development*).

У роботі розглянуто прикладні аспекти формування методик розрахунку величини економічного капіталу банку і розроблено власні рекомендації щодо їх удосконалення шляхом застосування концепції фаз життєвого циклу банку та ділового циклу економіки, заснованих на методі найменших квадратів, а визначення фази ділового циклу дозволить банкам сформулювати певні сценарії їх розвитку та визначити необхідне коло методів формування економічного капіталу банку. Суть такої методики полягає у побудові лінійної кореляційно-регресійної моделі, яка ґрунтується на функції апроксимації, підібраної методом найменших квадратів, що відображає залежність динаміки показника регулятивного капіталу банку та часу (місяців або кварталів).

Обґрунтовано суть та структуру механізму формування економічного капіталу банківських установ, який включає сукупність певних взаємопов'язаних управлінських функцій, методів та інструментів, що за допомогою алгоритму послідовних кроків впливу на грошові потоки та структуру банківського балансу, в умовах дії зовнішніх факторів, дозволяють досягнути прийняттого рівня економічного капіталу відповідно до стратегічних цілей банку.

Проаналізовано стан капіталізації банківської системи України та, застосовуючи економіко-математичні методи, ідентифіковано фактори впливу на її динаміку, серед яких виокремлено валовий внутрішній продукт, індекс споживчих цін, зовнішній борг банків, прострочені кредити, резерви за кредитами та валютний курс. Визначено, що найбільший вплив на динаміку капіталізації банківської системи України мають валовий внутрішній продукт (який відображає загальну ділову активність в країні) та резерви за кредитами (що відображають ефективність банківської діяльності в частині управління ризиками).

На основі аналізу інституційних, правових та операційних аспектів банківської діяльності виокремлено основні причини низького рівня капіталізації української банківської системи, головною серед яких є відсутність фундаментальних основ розвитку банківської системи ринкового типу, що пов'язано з існуванням однорівневої банківської системи Радянського Союзу, де банки були частиною перерозподільчого механізму та працювали за аналогією до господарських товариств і підприємств. Окрім цього, наголошено, що у період командно-адміністративної економіки не існувало спеціального банківського законодавства, яке б регулювало ризики банківської діяльності, а з здобуттям Україною незалежності банківські закони здебільшого були адаптованою копією законів розвинутих країн (Німеччини, Франції, Канади). Погана організація законодавчого регулювання банківської діяльності на початку становлення ринкових відносин призвела до значних дисбалансів у сфері формування банківського капіталу та управління ризиками, що негативно позначилося на стабільності банківської системи, знизивши її спроможність стосовно фінансового забезпечення діяльності економічних суб'єктів. Серед інших, не менш вагомих, причин уповільнення темпів капіталізації банківської системи України у 1992-2000 роках можна виокремити такі: повільне впровадження структурних реформ (зокрема в частині банківського нагляду) та приватизації; зростання тінізації національної економіки (знижувало зацікавленість суб'єктів економіки стосовно участі в акціонерному капіталі банків у зв'язку з необхідністю розкриття власного

фінансового стану); спекулятивний характер банківської діяльності (більшість банківських установ у 1992-1996 роках використовувалися для проведення спекулятивних операцій з іноземною валютою); відсутність стратегії розвитку національної економіки та банківської системи (породжувало невизначеність для банківського менеджменту та самих власників банків).

З метою уникнення недостовірності суджень про негативний вплив на рівень капіталізації банківської системи тих чи інших ризиків у дисертації побудовано кореляційну матрицю, на основі якої визначено вплив ризиків банківської діяльності на динаміку регулятивного капіталу та згруповано їх у три групи. Перша група – макроекономічні ризики, які характеризуються зміною ділової кон'юнктури, що може позначитися на зростанні проблемної заборгованості, вартості банківських ресурсів, зниженні рівня довіри до банків тощо. Основним показниками, які відображають макроекономічні ризики, можуть бути динаміка валового внутрішнього продукту та динаміка індексу споживчих цін. Ризики другої групи – зовнішньоекономічні – свідчать про вплив зміни кон'юнктури міжнародних ринків капіталів, товарів та послуг на динаміку регулятивного капіталу банків. Основним і найінформативнішим показником зовнішньоекономічних ризиків банківської діяльності може бути показник динаміки зовнішнього боргу банків, яка з одного боку відображає обмеження можливостей залучення зовнішнього фінансування у банківську систему, а з іншого – рівень залежності банківської системи від зовнішньої фінансової підтримки. Третя група – мікроекономічні (внутрішньобанківські) ризики. Варто зауважити, що внутрішні ризики банку у значній мірі пов'язані із зовнішньоекономічними та макроекономічними ризиками, оскільки банки обслуговують широкі кола клієнтів і, порівняно з іншими суб'єктами економіки, найглибше інтегровані в економічні системи. До внутрішніх ризиків, на наш погляд, варто віднести ті три види, які найдетальніше відпрацьовані у банківській теорії та практиці, а саме: кредитний, ринковий та операційний.

Запропоновано спрощену методику розрахунку економічного капіталу на основі VaR методології шляхом розрахунку величини економічного капіталу для

покриття кредитного, операційного та ринкового ризиків, а також розрахунку величини операційного і стратегічного буферів капіталу.

Обґрунтовано рекомендації щодо використання технологій Big Data у контексті оцінки кредитного, операційного ризиків банківської діяльності через використання неструктурованих даних клієнтів і працівників банків, які розміщені у соціальних мережах, Єдиній державній електронній базі з питань освіти, Єдиному державному реєстрі декларацій, що дозволяє повніше врахувати фактори формування банківських ризиків.

Напрацьовано методичні рекомендації стосовно розробки та реалізації політики управління економічним капіталом комерційного банку, які полягають у систематизації управлінських рішень банківського менеджменту щодо досягнення регулятивних вимог по капіталу та створення операційного і стратегічного буферів капіталу для впровадження інновацій та формування резерву розвитку банку, базуючись на його стратегічних цілях, ризик-апетиті, рівні ліквідності, а також макроекономічних умовах банківської діяльності. Політика управління економічним капіталом банку повинна відображатися у документарній формі з метою систематизації і регламентації функцій банківських підрозділів, інструментів та методів аналізу, планування, контролю функціонування механізму формування економічного капіталу.

Доведено, що саме процес розробки як корпоративної стратегії, так і стратегії управління економічним капіталом банку повинен ґрунтуватися на концепції життєвого циклу банку, тобто з урахуванням того, що кожен банк у своєму розвитку проходить послідовні стадії життєвого циклу або критичні точки, для подолання яких менеджмент банку повинен змінювати підходи до управління, методи, інструменти, а також саму стратегію. Враховуючи специфічні умови діяльності банківських установ, а також підходи до класифікації корпоративних стратегій банку, у дисертації запропоновано три види стратегій управління економічним капіталом банку: стратегія збільшення економічного капіталу (докапіталізація); стратегія забезпечення стабільного функціонування (достатність економічного капіталу); стратегія економії/скорочення капіталу. Для

кожної з названих стратегій у роботі передбачені відповідні методи та шляхи збільшення економічного капіталу банків. Серед таких методів головну увагу зосереджено на реалізації планів ESOP, за допомогою яких українські банки зможуть не тільки збільшити економічний капітал, а й підвищити мотивацію персоналу, адже самі працівники будуть зацікавлені у стабільному функціонуванні банку та його прибутковості, оскільки від результату діяльності банку загалом залежатиме їхній дивідендний дохід. Окрім цього, обґрунтовано доцільність розробки механізму стимулювання працівників акціями банку, а також передбачення відповідних знижок у випадку бажання придбати більше акцій. Зазначений механізм може бути надзвичайно ефективним для працівників бек-офісів банків, які не мають можливості отримувати бонуси від надання кредитів чи залучення депозитів, внаслідок чого можуть знижувати ефективність своєї роботи з управління ризиками. Ще одним ефективним інструментом додаткового збільшення економічного капіталу може стати так зване «народне» IPO, яке передбачає залучення до участі у капіталі як працівників банку, так і будь-яких інших фізичних осіб із широких верств населення.

Ключові слова: банк, банківська система, економічний капітал банку, власний капітал, регулятивний капітал, банківські ризики, ризик-менеджмент.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шевчук А. М. Теоретична суть економічного капіталу банку. Наука молода. 2014. №21. С. 293–299.
2. Шевчук А. М. Економічний капітал та методи його розрахунку // Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4791>
3. Шевчук А. М. Банківські ризики: міжнародні та вітчизняні. Економічний аналіз. 2016. №2. С. 38–42.
4. Шевчук А. М. Экономический капитал в системе риск-менеджмента. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2016. №10. С. 242–247.

5. Shevchuk A. Economic capital in risk management of banking system. European journal of economics and management. 2017. №1. P. 53–60.

6. Shevchuk A. M. Organizational structure of risk management in banking system of Ukraine. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: collection of scientific articles. 2017. P. 116–118.

7. Шевчук А. Підходи до розрахунку економічного капіталу банківської системи України. Світ фінансів. 2017. №1. С. 126–137.

8. Шевчук А. М. Аналіз капіталізації банківської системи України. Наукові записки Національного університету "Острозька академія" серія "Економіка". 2017. №4. С. 181–187.

9. Шевчук А.М. Економічний капітал в системі ризик-менеджменту банку. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Одеса, 2017. №3. С. 179–199.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Шевчук А.М. Теоретична суть економічного капіталу банку. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 13 2014 р.). Тернопіль, 2014. С. 159–161.

11. Шевчук А.М. Доцільність розрахунку економічного капіталу банку. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 26 берез. 2015 р.). Тернопіль, 2015. С. 224–226.

12. Шевчук А.М. Підходи до визначення прогнозних ризиків банківської діяльності. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 24 берез. 2016 р.). Тернопіль, 2016. С. 177–178.

13. Шевчук А.М. Доцільність та необхідність розрахунку економічного капіталу банку. Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків в умовах глобалізації: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів,

молодих вчених (Тернопіль, 12 квіт. 2016 р.). Тернопіль, 2016. С. 152-154.

14. Шевчук А.М. Доцільність та необхідність розрахунку економічного капіталу банку. Настоящи изследвания и развитие – 2017: материалы XIII Междунар. научн.- практ. конф. (София, 17 януар. 2017 р.). София, 2017. С. 6–9.

15. Шевчук А.М. Ризик-менеджмент в системі управління банком. News of science and education. 2017. №1. Р. 3–5.

ANNOTATION

Shevchuk A. M. Economic capital of banks in systemic risk management. – Qualifying scientific work as manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.08 – money, finance and credit. - Ternopil National Economic University, Ternopil, 2017.

Thesis is dedicated to study of theoretical, methodical and practical aspects of the economic capital of a bank and determination of its role in the process of risk management of banking activities.

When determining the essence of bank capital, the main focus is on the scientific justification of its functions, where it is emphasized that separation of three classical functions (protective, operational and control) cannot allow fully uncover its essence, because such approach does not take into account fundamental and orthodox developments in the field of study of "capital" as the accumulated reserve funds, which is one of the factors of production, contributing to its development and bringing profit to its owners. Thus, in our opinion, the statement that bank capital is the main resource for protection against risks, which performs only protective and regulatory functions, is wrong, considering that structure of bank capital includes retained earnings, capital of a bank; on the one hand it can generate income, and on the other hand – stimulate development and innovations. In addition, taking into account the need to ensure the smooth operation of the bank under conditions of crisis, it is advisable to allocate the operational function of bank capital, which will allow to provide temporary cash gaps in the bank's balance sheet until obtaining the necessary liquid funds from the central bank.

There are analyzed scientific approaches to the definition of the essence of the concept "economic capital of a bank" and is grounded our own definition of the given

concept by expanding its essence due to implementation the strategic and operational capital buffers in theoretical and practical terminology of bank activity. It is worth noting that in the thesis under the economic capital of a bank is understood not only the capital for covering expected and unexpected risks of banking, but also a capital that is used to introduce innovations and financing of other management decisions aimed at providing drivers for the development of a banking institution at all stages of the economic cycle, which is new in modern economic science.

Taking into account the specific features of banking activity and the studied professional literature, we can note that when calculating economic capital and determination of its scope as the prerogatives of a commercial bank and not a regulatory body, there is a need to review the structure and essence of economic capital based on the bank's business interests, whose primary purpose is not protection against risks, but receiving maximum profit. We believe that in such a way the economic capital of a bank has a broader essential expression and should consist of risk capital, cash capital and capital development.

In the thesis there is considered the applied aspects of formation of methods for calculating values of the economic capital of a bank and developed our own recommendations for their improvement through the application of the concept of the bank's life cycle phases and the business cycle of economy, based on the method of the smallest square; and the definition of the business cycle phase will allow banks to form certain scenarios for their development and to determine the necessary range of methods for the formation of the economic capital of a bank. The main point of such method is the construction of the linear correlation-regression model, based on the function of approximation, chosen by method of the smallest squares, reflecting the dependence of the dynamics of the indicator of the bank's risk capital and time (months or quarters).

There is explained the essence and structure of the mechanism of formation of the economic capital of banking institutions, including the complex of certain interrelated management functions, methods and tools, which through algorithm of consecutive steps of influence on cash flows and the structure of the bank balance, under conditions

of external factors, allow to achieve an acceptable level of economic capital in accordance with bank's strategic goals.

There is analyzed the state of capitalization of the banking system of Ukraine and, applying economic-mathematical methods, there are identified factors of influence on its dynamics, among which there is separated gross domestic product, consumer price index, external debt of banks, overdue loans, loan reserves and exchange rates. It is determined that the gross domestic product (which reflects the overall business activity in the country) and the loan reserves (which reflect the effectiveness of banking activities in terms of risk management) have the greatest influence on the dynamics of the capitalization of the banking system of Ukraine.

Based on the analysis of the institutional, legal and operational aspects of banking activity there are identified the main reasons of the low level of capitalization of the banking system of Ukraine, the main among them is the lack of fundamentals of development of market-oriented banking system, that is connected with the existence of one-level banking system in the Soviet Union, where banks were part of the redistributive mechanism and worked by analogy with economic societies and enterprises. In addition, it is emphasized that during the period of command-administrative economy there did not exist any special banking legislation that would regulate the risks of banking activities, and since Ukraine gained independence all the banking laws were largely only adapted copies of the laws of developed countries (Germany, France, Canada). The poor organization of legislative regulation of banking activities at the beginning of market relations led to significant imbalances in the formation of banking capital and risk management, which had a negative impact on the stability of the banking system, reducing its ability to provide financial support for the activities of economic entities. Among others, no less significant, reasons for the slowdown capitalization rate of the banking system of Ukraine in the years 1992-2000 there can be identified the following: the slow introduction of structural reforms (banking supervision, in particular) and privatization; the growth of shadowing of the national economy (that reduced interest of economic entities towards the participation in

share capital of banks in connection with the need to disclose their own financial condition); the speculative nature of the banking business (the majority of banking institutions in 1992-1996 were used for speculation activities with foreign currency); the lack of development strategy of the national economy and the banking system (that created uncertainty for the bank management and bank owners themselves).

In order to avoid unreliability of judgments about the negative impact of certain risks on the level of capitalization of the banking system, there is constructed a correlation matrix in the thesis, on the basis of which there is determined the impact of banking risks on dynamics of risk capital and they are divided into three groups. The first group is – macroeconomic risks, which are characterized by a change in the business environment that may affect the growth of troubled debts, the cost of bank resources, a decrease of the level of confidence in banks, etc. The main indicators that reflect macroeconomic risks, can be the dynamics of gross domestic product and dynamics of the consumer price index. Risks of the second group – foreign economic – certify the impact of changes in the conjuncture of international markets of capitals, goods and services on the dynamics of banks' risk capital. The main and the most informative indicator of foreign economic risks of banking activities may be the indicator of the dynamics of the external debt of banks, which, on the one hand, reflects the limitations of the opportunity to attract external financing of the banking system, and on the other hand - the level of dependence of the banking system on external financial support. The third group – microeconomic (intrabank) risks. It is worth noting that the internal risks of the bank to a large extent are related to external economic and macroeconomic risks, as banks serve a wide range of clients and in comparison with other subjects of the economy, are more deeply integrated in the economic systems. To internal risks, in our opinion, should be added the following three types that are the most developed in banking theory and practice, namely: credit, market, and operative.

It is suggested a simplified methodology for calculating economic capital based on VaR methodology by means of calculating the economic capital for credit,

operational and market risk, as well as calculating the amount of operational and strategic capital buffers.

There are grounded the recommendations on use of Big Data technology at context of credit and operational risk assessment of banking activities through use of not structured customer data and workers of banks that are located in social networks, the Unified State Electronic Database on Education, the Unified State Register of Declarations, which allows to take into account the factors of banking risks forming more fuller.

There are developed the guidelines for development and implementation of economic capital management policies of commercial bank, which consist of the systematization of administrative decisions of banking management in order to achieve capital regulatory requirements and the creation of operational and strategic capital buffers for implementation of innovations and the creation of bank development reserve, basing on its strategic goals, risk appetite, level of liquidity, as well as macroeconomic conditions of banking activity. The policy of the economic capital management of a bank should be reflected in documentary form with the aim of systematization and regulation of the functions of banking units, tools and methods of analysis, planning, control over the functioning of the mechanism of economic capital formation.

It is proved that the process of developing itself of both a corporate strategy and a management strategy of the economic capital of a bank should be based on a life cycle concept of a bank, i.e. taking into account the fact that each bank in its development passes the consecutive stages of the life cycle or critical points, for overcoming of which management of bank should change approaches to management, methods, tools, and also the strategy itself. Regarding the specific conditions of banking institutions activities, as well as approaches to the classification of the bank's corporate strategies, it is proposed in the thesis three types of management strategies for the bank's economic capital: strategy of increasing of economic capital (capitalization increase); strategy for ensuring a stable functioning (sufficiency of economic capital); strategy of saving/reducing a capital. The work provides appropriate methods and ways to increase

the bank's economic capital for each of these strategies. Among these methods the main focus is on the implementation of ESOP plans, with help of which Ukrainian banks will be able not only increase economic capital, but also increase the motivation of the staff, because the workers themselves will be interested in the stable functioning of the bank and its profitability, since their dividend income will generally depend on the result of the bank's activities. Besides, there is proved the expediency of developing a mechanism of stimulation of workers by shares of the bank, as well as prediction of the respective discounts in case of desire to purchase more shares. The mentioned mechanism can be extremely effective for the workers of back offices of banks that are not able to receive bonuses from the provision of loans or deposits, as a result the effectiveness of their work with risk management may be reduced. Another effective tool for further increasing of economic capital may be the so-called "people's" IPO, which provides for the involvement and participation in the capital both the bank's workers and any other individuals from the general population.

Keywords: bank, economic capital of a bank, equity capital, risk capital, banking system, banking risks, risk management.

References by the theme of dissertation

Research papers, that contain basic results of dissertation:

1. Shevchuk A. M. The theoretical essence of the bank's economic capital. Science is young. 2014. №21. P. 293-299.
2. Shevchuk A. M. Economic capital and methods of its calculation // Effective economy: electron. sciences professional view. 2016. Number 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4791>
3. Shevchuk A. M. Banking risks: international and domestic. Economic analysis. 2016. No. 2. Pp. 38-42.
4. Shevchuk A. M. Economic capital in the system of risk management. Actual problems of humanitarian and natural sciences. 2016. No. 10. P. 242-247.
5. Shevchuk A. Economic capital in risk management of the banking system. European Journal of Economics and Management. 2017. No. 1. P. 53-60.

6. Shevchuk A. M. Organizational structure of risk management in the banking system of Ukraine. Economic and social development of Ukraine in the XXI century: national vision and globalization challenges: collection of scientific articles. 2017. P. 116-118.
7. Shevchuk A. Approaches to the calculation of the economic capital of the banking system of Ukraine. The world of finance. 2017. No. 1. P. 126-137.
8. Shevchuk A. M. Analysis of the capitalization of the banking system of Ukraine. Scientific notes of the National University "Ostroh Academy" series "Economics". 2017. No. 4. P. 181-187.
9. Shevchuk A. M. Economic capital in the system of risk management of the bank. Scientific Herald of the Odessa National Economic University. Odessa, 2017. No. 3. P. 179-199.

Scientific papers certifying the testing of the materials of the dissertation:

10. Shevchuk A. M. The theoretical essence of the bank's economic capital. Economic and Social Development of Ukraine in the XXI Century: A National Vision and Challenges of Globalization: Materials of the XI Intern. science-practice conf. Young Scientists (Ternopil, 13 2014). Ternopil, 2014. P. 159-161.
11. Shevchuk A. M. The expediency of calculating the bank's economic capital. Economic and Social Development of Ukraine in the XXI Century: A National Vision and Challenges of Globalization: Materials of the XI Intern. science-practice conf. Young Scientists (Ternopil, March 26, 2015). Ternopil, 2015. P. 224-226.
12. Shevchuk A. M. Approaches to the definition of forecasted banking risks. Economic and Social Development of Ukraine in the XXI Century: A National Vision and Challenges of Globalization: Materials of the XI Intern. science-practice conf. Young Scientists (Ternopil, March 24, 2016). Ternopil, 2016. P. 177-178.
13. Shevchuk A. M. The expediency and necessity of the calculation of the bank's economic capital. Actual problems of corporate finance and financial markets in the conditions of globalization: materials Allukr. science-practice conf. students, graduate students, young scientists (Ternopil, April 12, 2016). Ternopil, 2016. P. 152-154.

14. Shevchuk A. M. The expediency and necessity of calculating the economic capital of the bank. True Examination and Development - 2017: Materials of the XIII International. scientific practical conf. (Sofia, January 17, 2017). Sofia, 2017. S. 6-9.

15. Шевчук А.М. Ризик-менеджмент в системі управління банком. News of science and education.(Sheffield, 07 march. 2017). Sheffield, 2017. №1. P. 3–5.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1.1. Сутність економічного капіталу банку	11
1.2. Роль та місце економічного капіталу в процесі управління системними ризиками банків.....	35
1.3. Механізм формування економічного капіталу банківських установ.....	58
Висновки до розділу 1	84
РОЗДІЛ 2 КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО КАПІТАЛУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМНИМИ РИЗИКАМИ	87
2.1. Аналітична оцінка рівня капіталізації банківської системи України як бази економічного капіталу	87
2.2. Ризики банківської діяльності та їх вплив на капіталізацію вітчизняних банків	107
2.3. Оцінювання перспективи імплементації Базель III в Україні як основа побудови концепції управління економічним капіталом банків.....	124
Висновки до розділу 2	141
РОЗДІЛ 3 ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО КАПІТАЛУ ТА ЇЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ПРАКТИКУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	145
3.1. Розробка ефективної політики управління економічним капіталом вітчизняних банків	145
3.2. Напрями підвищення капіталізації банківської системи України шляхом макропруденційного регулювання Національного банку України	165
Висновки до розділу 3.....	182
ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	189
ДОДАТКИ.....	207

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Зміна політичної та економічної кон'юнктури в Україні упродовж останніх років призвела до негативних тенденцій в банківській системі, що супроводжуються погіршенням фінансових показників, масовим банкрутством банків, зниженням обсягів кредитної підтримки економічних суб'єктів. Зниження загального рівня ділової активності, добробуту населення, інфляційні та девальваційні процеси підвищили рівень недовіри суспільства до банківських установ, що спричинило відтік депозитних вкладень та значне зростання обсягів проблемних активів, наслідком чого стало зниження ліквідності та капітальної бази банків.

Сьогодні одним із головних завдань владних інституцій, Національного банку України є перегляд парадигми економічної політики та необхідність формування і реалізації стратегії сталого розвитку. Досягнення стратегічних цілей економічного розвитку України є не можливим без активної участі монетарної політики та кредитних можливостей банків, які повинні спрямовуватися на розширення доступної кредитної підтримки розвитку бізнесу, передусім реального сектора економіки. Фундаментальною основою розвитку банківської системи та збільшення обсягів активних операцій є економічний капітал банку, як захист резерву від банківських ризиків та стимулюючий ресурс для впровадження новітніх технологій, забезпечення кредитно-інвестиційної діяльності.

В умовах активного впровадження міжнародних стандартів у банківську діяльність, зокрема вимог Базельського комітету з банківського нагляду щодо достатності банківського капіталу, актуальним для української банківської системи є питання впровадження у практику банківського менеджменту механізмів розрахунку економічного капіталу, який повинен додати гнучкості в управління банківськими ризиками та стати інноваційно-інвестиційним ресурсом банків.

Питання формування, оцінки та ефективного управління капіталом банку в умовах прояву системних ризиків упродовж останніх десятиліть перебувають у центрі уваги зарубіжних та вітчизняних дослідників. Основні засади забезпечення

банків власним капіталом досліджували такі зарубіжні вчені: П. Алесандрі, Р. Бернс, Д. Біккер, Д. Бокк, Е. Гіл, Р. Коттер, Т. Кох, М. Міллер, Ф. Модільяні, П. Роуз, Е. Рід, Дж. Сінкі, С. Фрост, Д. Хал, М. Хаубеншток, Д. Полфреман, Ю. Бабичева, А. Казак, В. Кисельов, В. Колесников, В. Козунін, І. Лаврушин, О. Лобанов, С. Смірнов та ін.

Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням проблем, пов'язаних з формуванням власного капіталу банків, підвищенням рівня капіталізації банківської системи, зниженням негативного ефекту системних ризиків на банківську діяльність уваги заслуговують праці Г. Азаренкової, М. Алексеєнка, З. Васильченко, О. Васюренко, Л. Вдовенко, І. Гуцала, Я. Грудзевича, О. Десятнюк, О. Дзюблюка, О. Заруби, І. Івасіва, Л. Костирко, Б. Луціва, А. Мороза, Л. Примостки, М. Савлука, Л. Слободи, С. Юрія та ін.

Незважаючи на велику кількість праць, у яких містяться ґрунтовні рекомендації щодо підвищення рівня управління економічним капіталом банку, невіршеними залишаються питання: змістовного наповнення понятійного апарату, кількісного визначення економічного капіталу та його структури, механізму його формування та проблеми імплементації рекомендацій Базельського комітету з урахуванням національних особливостей функціонування банків України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами. Дисертаційна робота виконана відповідно з планом науково-дослідних робіт кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету: «Монетарні важелі стимулювання розвитку економіки України: глобальні виміри та національні інтереси» (державний реєстраційний номер 0117U000143) та кафедри банківського менеджменту та обліку Тернопільського національного економічного університету: «Розвиток ринку банківських послуг: проблеми та напрямки удосконалення» (державний реєстраційний номер 0112U008455). У межах виконання цих тем автором розроблено теоретичні підходи до дослідження проблем упровадження та кількісного розрахунку економічного капіталу банку в банківській системі України.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад економічного капіталу банку, а також розробка науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму управління економічним капіталом банків в умовах впливу системних ризиків.

Реалізація мети зумовила необхідність визначення та вирішення таких завдань:

- поглибити теоретичні підходи стосовно визначення сутності економічного капіталу банку для уточнення понятійного апарату дослідження;
- удосконалити поняття «ризик-менеджменту банку» та визначити напрями впливу системних ризиків на економічний капітал банку з метою ідентифікації місця економічного капіталу банку в системі ризик-менеджменту;
- визначити сутність і структуру механізму формування економічного капіталу банківських установ з метою формування теоретико-прагматичної основи управління економічним капіталом банку;
- проаналізувати стан капіталізації банківської системи України та ідентифікувати фактори впливу на її динаміку з метою виявлення основних проблем та ризиків банківської діяльності;
- здійснити оцінку впливу ризиків банківської діяльності на капіталізацію українських банків з метою емпіричної перевірки теоретичних концепцій;
- визначити вплив положень Базельського комітету щодо управління економічним капіталом банку на капіталізацію вітчизняних банків, ефективність банківського нагляду та банківського ризик-менеджменту в Україні;
- розробити методичні рекомендації щодо формування та реалізації політики управління економічним капіталом комерційних банків з метою підвищення ефективності управління економічним капіталом вітчизняних комерційних банків;
- запропонувати науково-практичні рекомендації стосовно капіталізації комерційних банків шляхом оптимізації макропруденційного регулювання їх діяльності з метою реалізації комплексного підходу до управління економічним капіталом банків на макрорівні.

Об'єктом дослідження є економічний капітал банків у системі ризик-менеджменту.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів економічного капіталу банків у процесі управління системними ризиками.

Методи дослідження, використані упродовж виконання дисертаційної роботи, передбачають застосування загальнонаукових та емпіричних прийомів економічної науки, що ґрунтуються на системному підході. Крім цього, під час роботи застосовувалися такі загальні методи досліджень: історичний підхід (при дослідженні еволюції категорій «капітал» та «власний капітал банку»), вибірки, узагальнення, порівняння, групування (при дослідженні рівня капіталізації банківської системи України), методи графічного зображення даних (при аналізі структури економічного капіталу комерційних банків), методи економіко-математичного моделювання (при дослідженні величини економічного капіталу, необхідної для покриття ризиків та впровадження банківських інновацій).

Інформаційна база роботи. У дослідженні використано законодавчі та нормативні акти України, які регламентують діяльність фінансово-кредитних інституцій, наукові праці провідних українських та зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій, матеріали Національного банку України, матеріали комерційних банків, статистичну інформацію Державної служби статистики України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних та практичних засад економічного капіталу банків у процесі управління системними ризиками, що дало можливість виокремити такі результати, які характеризують наукову новизну дисертаційної роботи:

удосконалено:

– визначення поняття «капітал банку» як суми грошових коштів і майна, внесених власниками банку та накопичених за період його функціонування, які спрямовані на забезпечення діяльності на початкових етапах роботи, а також в процесі операційної та стратегічної діяльності, захисту інтересів вкладників і

кредиторів банку шляхом виконання захисної, оперативної, регулюючої, операційної та стимулюючої функцій. Запропоноване визначення, на відміну від існуючих підходів, які відображають регулятивну складову капіталу банку, виходячи із виконання ним захисних функцій, дозволяє більш широко розкрити сутність цієї дефініції через додавання операційної і стимулюючої функцій, які відображають капітал банку з позиції фактора стимулювання розвитку банку;

– трактування поняття економічного капіталу банку, під яким варто розуміти нагромаджений запас грошових коштів у процесі банківської діяльності, обсяг якого є достатнім для покриття очікуваних і непередбачуваних банківських ризиків та впровадження банківських інновацій, фінансування інших управлінських рішень, спрямованих на активізацію драйверів розвитку банківської установи на всіх етапах економічного циклу. На відміну від існуючих підходів до розуміння сутності економічного капіталу банку як інструмента покриття передбачуваних і непередбачуваних ризиків, оцінених на основі внутрішньобанківських методик, запропоноване визначення розширює зміст економічного капіталу, який, окрім покриття ризиків, повинен слугувати ресурсом для забезпечення операційної та інноваційної діяльності банку на всіх етапах економічного циклу;

– методику розрахунку економічного капіталу, що передбачає покриття передбачуваних та непередбачуваних ризиків банківської діяльності та враховує концепцію розвитку банку, яка, на відміну від існуючих підходів, передбачає розрахунок капіталу для покриття ризиків та операційного і стратегічного буферів капіталу; при цьому його кількісне вираження включає обсяг регулятивного капіталу (risk capital) та капіталу для здійснення операційної (cash capital) і стратегічної діяльності (capital development);

– тлумачення поняття стратегічного буферу капіталу як обсягу капіталу, визначеного банком для забезпечення впровадження банківських інновацій та фінансування інших управлінських рішень, необхідних для подолання кризових явищ і забезпечення підґрунтя для подальшого розвитку. Запропоноване визначення стратегічного буферу в структурі економічного капіталу, на відміну від існуючих, дозволяє розкрити його як інструмент захисту від ризиків та розвитку банку;

набули подальшого розвитку:

– обґрунтування сутності механізму формування економічного капіталу банку як сукупності певних взаємопов'язаних управлінських функцій, методів та інструментів, що через алгоритм послідовного впливу на грошові потоки та структуру банківського балансу дає змогу досягнути прийняттого рівня економічного капіталу відповідно до стратегічних цілей банку;

– науково-методичні підходи до процедури розробки та реалізації політики управління економічним капіталом комерційного банку щодо досягнення регулятивних вимог по формуванню капіталу та створенню його операційного і стратегічного буферів з метою впровадження інновацій, формування резерву стратегічного розвитку банку, прийнятності ризиків, рівня ліквідності та дотримання макроекономічних умов банківської діяльності;

– науково-методичні засади оцінки кредитного та операційного ризиків банківської діяльності, що базуються на використанні технологій Big Data у контексті формування неструктурованих даних клієнтів та працівників банків, які розміщені у соціальних мережах, Єдиній державній електронній базі з питань освіти, Єдиному державному реєстрі декларацій, що дозволяє більш повно врахувати фактори впливу банківських ризиків.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що запропоновані автором теоретичні висновки та практичні рекомендації можуть бути використані для реформування банківської системи України й окреслення перспектив розвитку запровадження економічного капіталу банку.

Положення, розроблені у науковому дослідженні, ґрунтуються на сучасних теоретичних підходах до визначення ролі економічного капіталу в процесі управління ризиками банківської системи та впроваджені Філією-Тернопільське обласне управління ПАТ «Ощадний банк України» щодо впровадження операційного та стратегічного буферів при розрахунку кількісного і якісного значення економічного капіталу банку, використання методики Var (довідка №117.28-29/630 від 30.05.2017), ПАТ «Укрсиббанк» стосовно реалізації політики управління економічним капіталом комерційного банку шляхом систематизації

управлінських рішень банківського менеджменту щодо досягнення регулятивних вимог по капіталу та створення операційного і стратегічного буферів капіталу для впровадження інновацій та формування резерву розвитку банку, виходячи із його стратегічних цілей, прийнятності ризиків, рівня ліквідності, а також макроекономічних умов банківської діяльності (довідка №78/05 від 23.05.2017), ПАТ «А-Банк» в процесі розробки скорингових моделей оцінки кредитного ризику фізичних осіб (довідка №33 від 29.05.2017). Основні результати дисертації впроваджено у навчальний процес Тернопільського національного економічного університету при викладанні навчальних дисциплін «Фінансовий ринок», «Ринок фінансових послуг» та «Фінансовий менеджмент» (довідка №126-31/1070 від 31.05.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у роботі наукові результати, що виносяться на захист, висновки, рекомендації та пропозиції одержані дисертантом самостійно та є його науковим доробком. Дисертація є одноосібно виконаною роботою, у якій науково обґрунтовано та викладено авторський підхід до з'ясування суті економічного капіталу банку, розробки методик розрахунку кількісного значення економічного капіталу банків і визначення напрямів реалізації політики управління економічним капіталом українських комерційних банків.

Апробація результатів дисертації. Основні розробки та результати дисертації представлено й обговорено під час науково-практичних конференцій, зокрема: «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (Тернопіль, 2014); «Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків в умовах глобалізації» (Тернопіль, 2015); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (Тернопіль, 2016); «Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків в умовах глобалізації» (Тернопіль, 2016); «Настоящи изследвания и развитие – 2017» (Софія, 2017); «News of science and education» (Sheffield, 2017).

Наукові публікації. За основними науковими положеннями, висновками та результатами проведених досліджень опубліковано 15 наукових праць загальним обсягом 9,3 друк. арк., у тому числі: 6 статей – у наукових фахових виданнях (1 з яких – в електронному фаховому виданні), 2 публікації – у наукових періодичних виданнях інших держав (Російська Федерація та Чеська Республіка), 1 публікація – в іншому іноземному виданні, 6 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладено на 189 сторінках, що містять 23 таблиці, 16 рисунків, 7 додатків розміщені на 15 сторінках. Список використаних джерел налічує 201 найменування і розміщений на 17 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 230 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

1.1. Сутність економічного капіталу банку

Зародження та розвиток банківської діяльності тісно пов'язаний з розвитком товарно-грошових відносин і потребою ринку в акумуляції і перерозподілі грошових потоків між різними його суб'єктами. Потреба у поступі банківських послуг зростала з розвитком торгових відносин і зростанням нерівномірності розподілу грошових ресурсів, адже банки, шляхом надання кредитів і залучення депозитів, були чи не єдиними установами, які могли здійснити ефективний перерозподіл капіталів в економіці.

Співпраця з різними групами економічних суб'єктів та управління «чужими» коштами, з одного боку, покладала на банки велику відповідальність за збереження коштів вкладників, а з іншого – підвищували ризиковість банківської діяльності, виходячи з необхідності реагувати на негативні зовнішні шоки упродовж дії довгострокових договірних відносин з клієнтами. За таких обставин перед власниками й акціонерами банківських установ постало питання забезпечення стабільності роботи під впливом змінюваності зовнішніх і внутрішніх умов функціонування, що вимагало створення механізмів ефективного управління банківськими ризиками.

Однією з основних гарантій безперебійного функціонування банківської установи, виходячи із необхідності перекриття можливих втрат коштів вкладників, був банківський капітал, який, незважаючи на порівняно малу частку в банківському балансі, має вагоме значення для забезпечення стабільної роботи банків в умовах фінансових потрясінь.

Зважаючи на багатогранність банківської діяльності та її глибоке укорінення у життя суспільства, в економічній науці упродовж віків не сформовано єдиного підходу до розуміння сутності основних категорій

банківської справи, зокрема банківського капіталу. Так, виходячи із різних об'єктів і суб'єктів дослідження банківської діяльності, економічна думка містить ряд тотожних, взаємодоповнюючих і взаємовиключних дефініцій банківського капіталу, а саме: «банківський капітал», «власний капітал банку», «балансовий капітал банку», «регулятивний капітал банку», «капітал банку під ризиком» та «економічний капітал банку», що, на наш погляд, не дає змоги власникам банківських установ та державним контрольно-наглядовим органам виробити чіткі механізми й інструменти управління банківським капіталом зокрема і банківською діяльністю в цілому. Тому, враховуючи часті економічні кризи в банківській діяльності, зокрема у вітчизняній банківській системі, недостатню капіталізацію банків для забезпечення процесу економічного відтворення, вважаємо за необхідне узагальнити теоретико-методичні засади банківського капіталу з метою створення підґрунтя для побудови ефективної банківської системи України.

Капітал, як економічна категорія, є чи не найуживанішим поняттям у сучасній економічній науці та практиці, а отже, розуміння його сутності залежить від багатьох чинників та умов історичного розвитку, що зумовлює багатоаспектність його трактування, навіть з точки зору етимології цього терміну. Так, одна група вчених-економістів вважає, що термін «капітал» походить від латинського слова «capitalis», яке означає головний, основний, ґрунтовний, дуже важливий [7, с. 3]. Інша група вчених, на чолі з французьким економістом Фернаном Броделем, вважають, що термін «капітал» («capitale») походить від латинського слова «caput» – голова, яке означало цінності, запас товарів або гроші, що приносять відсотки [25, с. 223]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови капітал трактується як сукупність коштів (майно, гроші, нерухомість), що приносять прибуток [31, с. 529].

З наукової точки зору, перша спроба визначити сутність економічної категорії «капітал» була зроблена давньогрецьким мислителем Аристотелем шляхом введення терміну «хрематистика», який походить від слова «chrēmata» –

майно, багатство. Під терміном «хрематистика» Аристотель розумів мистецтво забезпечувати достаток або діяльність, спрямовану на накопичення [43, с. 719].

Пізніше, з розвитком економіки та економічної думки, з'явилося різноманітні трактування сутності поняття «капітал», які, на наш погляд, можна згрупувати за такими концептуальними підходами (додаток А):

1. Ресурсно-накопичувальний підхід. Згаданий концептуальний підхід є найпоширенішим в економічній науці різних епох, починаючи від меркантилізму і закінчуючи сучасною економічною думкою, адже переважна більшість вчених-теоретиків трактує капітал, як накопичений ресурс або запас, що використовується для розвитку виробництва й отримання прибутку.

Одними з основоположників такої концепції є представники фізіократів (від грецького слова «physis» – природа, «kratos» – влада) А. Тюрго та Ф. Кене. Так, А. Тюрго визначав капітал як рухоме майно, яке є результатом збереження та ощадливості, а Ф. Кене вперше в історії економічної думки запровадив поняття «відтворення суспільного продукту». Також він розмежував його вартісну й натуральну форми, відокремивши поняття «капіталу» і «доходу». Про капітал Ф. Кене говорив, що це не гроші, а ті засоби виробництва, за допомогою яких створюється «чистий продукт» – «багатство, яке формує дохід націй і є продуктом, який залишається після сплати всіх видатків з доходу, що отримується з володінь»[6, с. 194, 223]. Тобто основною визначальною рисою фізіократів є те, що вони уречевлювали природу капіталу і вважали, що капітал не є грошима, а виражається певним багатством, вираженим у рухомому та нерухомому майні.

Яскраво вираженої форми ресурсно-накопичувальна концепція походження капіталу набула у вченнях представників класичної школи економічної теорії, зокрема, А. Сміта та Д. Ст. Мілля. Так, А. Сміт розглядав капітал як певний накопичений запас, який вкладається у виробництво та вперше в історії економічної думки висунув гіпотезу, що капітал є результатом минулої праці й деякий час може залишатися не задіяним у процесі виробництва. Водночас, А. Сміт відзначав, що використання капіталу в процесі виробництва приносить дохід. На думку А. Сміта, капітал – це нагромаджений запас засобів виробництва

(накопичене багатство), що використовується для господарських потреб і дає дохід [135, с. 308]. Цієї ж думки притримувався Дж. С. Мілль, який вважав, що «...крім початкових і загальних умов виробництва – праці й природних сил – існує ще одна умова, без якої неможливо здійснювати виробничу діяльність... Ідеться про попередньо нагромаджений запас продуктів минулої праці. Цей нагромаджений запас продуктів праці називається капіталом»[6, с. 260].

Згаданого підходу до пояснення суті капіталу дотримуються і ряд інших дослідників [12; 14], у тому числі і представників вітчизняної економічної думки [7].

На наш погляд, ресурсно-накопичувальний підхід до пояснення суті поняття «капітал» є найправильнішим, як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Адже сума коштів, якою володіє підприємство чи фізична особа і використовує її у своїй діяльності, не виникає сама по собі – вона накопичується у процесі діяльності суб'єктів економіки. Яскраве відображення цього процесу можна помітити при створенні та на початкових етапах діяльності підприємства, коли у банку для формування капіталу підприємства відкривається накопичувальний рахунок. Фізичні особи накопичують грошові кошти впродовж своєї діяльності, отримуючи свої доходи у вигляді оплати праці, дивідендів, доходів від бізнесу, а потім, нагромадивши достатню кількість грошей (капітал), використовують їх для придбання рухомого чи нерухомого майна, відкриття бізнесу тощо.

Економічні погляди фізіократів і представників класичної школи економічної теорії А. Сміта та Дж. Ст. Мілля стали основою формування інших концептуальних підходів до розуміння сутності поняття «капітал», які дозволяють, разом із ресурсно-накопичувальним підходом, повніше її зрозуміти та використовувати у дослідженнях капіталу в рамках багатьох галузей економічної науки.

2. Підхід до трактування сутності капіталу як фактора виробництва. Основоположниками цього підходу до розуміння сутності поняття «капітал» були Ж.-Б. Сей та Е. Бем-Баверк (1851–1914 рр.), які висловили думку, що капітал є одним із факторів виробництва. Так, ґрунтуючись на висновках А. Сміта, що

капітал є результатом попередньої праці, Ж.-Б. Сей, у свою чергу, визначав капітал як суму цінностей і бачив у ньому один з провідних факторів виробництва, що поряд з працею і землею приносить його власнику дохід [54, с. 248]. Заслугою Ж.-Б. Сея є також започаткування теорії факторів виробництва, у якій капіталу він відвів провідну роль. За висновками Ж.-Б. Сея, у процесі використання трьох факторів виробництва – праці, землі і капіталу – створюється товар як корисність [71, с. 234].

Свій внесок у дослідження капіталу як фактора виробництва зробив представник австрійської школи економіки Е. Бем-Баверк, який розглядав капітал як вторинний фактор виробництва, що пов'язує основні фактори: землю та працю, і хоч він є проміжним продуктом, створеним працею та природою, саме капітал приносить надлишок товарів і має власну продуктивність [201, с. 386].

Думки зазначених вище вчених розширюють уявлення про капітал, адже накопичений капітал, з моменту використання його у виробництві, стає фактором виробництва – фактором розвитку виробничих потужностей, які й формують дохід.

3. Функціональний підхід. Не менш важливим підходом до розуміння сутності капіталу є функціональний, який дає можливість розуміти капітал з точки зору аналізу його функцій.

Найбільший внесок у розвиток даного підходу, на наш погляд, зробив представник Кембріджської школи економіки А. Маршалл, який твердив, що капітал складається з тих речей, без яких виробництво не могло б здійснюватися з рівною ефективністю, але які не є безкоштовними дарунками природи [77, с. 307]. Він зробив висновок, що капітал є сховищем певних речей, результатом людських зусиль і відповідних жертв. Такі умови створюють можливість забезпечити прибутки скоріш у майбутньому, ніж у сьогоденні. Однак капітал відрізняється від інших форм багатства тим, що може забезпечити зайнятість робітників. Капіталом А. Маршалл вважав ту частину багатства, яка виділяється на одержання доходу у формі грошей або придбання певних речей у сфері обігу. Капітал він поділяв на основний і оборотний. До капіталу учений відносив також

знання, організаційні здібності та відповідні виробничі та державні утворення [77, с. 237].

Особливу увагу варто звернути на підхід А. Маршала щодо визначення особливостей розміщення капіталу на ринку [18, с. 130], адже саме тут відображаються функції капіталу:

- застосування капіталу служить джерелом прибутку, тобто однією із функцій капіталу є отримання прибутку;

- надання у позичку вимагає певної винагороди позикодавцю. Ціною, яка сплачується на ринку за його використання, є відсоток на капітал. Звідси іншою функцією капіталу є формування вартості, яка, на думку вченого, формується під впливом попиту на капітал. З цих позицій, відсоток виступає мірилом ціни на капітал, а капітал вираженням вартості.

У контексті розвитку функціонального підходу до розуміння сутності капіталу ґрунтовне дослідження було здійснено іншим відомим економістом Й. Шумпетером, який розглядав капітал як важіль, що дає можливість підприємцю отримувати у повне розпорядження потрібні йому блага, як засіб, за допомогою якого можна використовувати ці блага для досягнення нових цілей, а також орієнтувати виробництво у новому напрямі [164, с. 231]. З цих позицій, капітал виконує функцію стимулювання виробництва та впровадження новаторських ідей.

Окреме місце у контексті дослідження сутності економічної категорії «капітал» загалом, та розвитку функціонального підходу зокрема, займає вчення К. Маркса в однойменній праці «Капітал». К. Маркс розглядає капітал як вартість, яка через експлуатацію найманої робочої сили створює додаткову вартість, тобто самозростає. За визначенням К. Маркса, капітал виступає у вигляді декількох функціональних форм, кожна з яких виявляється на різних етапах самозростання вартості й для того, щоб капітал приносив додаткову вартість, він повинен послідовно виявитися у трьох функціональних формах:

- грошовий капітал, тобто грошові кошти, які призначені для купівлі засобів виробництва і робочої сили;

– продуктивний капітал, тобто функціонуючі засоби виробництва і робоча сила;

– товарний капітал – вироблені, але не реалізовані товари. Після завершення кругообігу капітал перетворюється на початкову грошову форму зі здобуттям доданої вартості [75, с. 25-30; 86, с. 239].

4. Підхід до трактування сутності капіталу з точки зору бухгалтерського балансу суб'єктів економіки. Даний підхід трактує сутність капіталу у більш вужчому розумінні, ніж вищерозглянуті підходи та обмежується характеристикою діяльності підприємств, які прагнуть до максимізації свого доходу, тобто сам по собі підхід має мікроекономічну спрямованість.

Започаткував бухгалтерський підхід нобелівський лауреат Дж. Р. Хікс, який у своїй книзі «Вартість і капітал» трактує поняття «капітал» як грошову вартість, відображену на бухгалтерських рахунках господарюючого суб'єкта [144].

Уособленням розглянутих вище чотирьох підходів до розуміння сутності поняття «капітал» є вчення українського вченого І. Бланка, який під капіталом розуміє «накопичений шляхом заощаджень запас економічних благ у формі грошових коштів і реальних капітальних товарів, які залучаються його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язано з факторами часу, ризику і ліквідності» [20, с. 21].

Базуючись на надбанні економічної думки у сфері вивчення та розуміння сутності поняття «капітал», учені сформували науково-методологічне підґрунтя до розуміння сутності банківського капіталу. Аналізуючи економічну літературу з питань банківської діяльності, можна зробити висновок про те, що у банківській науці також присутні декілька концептуальних підходів до вивчення поняття «капітал банку» або «власний капітал банку».

Перш ніж розглядати концептуальні підходи до розуміння сутності «капітал банку» варто зауважити, що поняття «капітал банку» та «власний капітал банку» є тотожними поняттями, адже поняття «власний капітал банку» введено з

лінгвістичних та юридичних міркувань, оскільки на балансі банку у вигляді активів і зобов'язань перебуває капітал його клієнтів, яким банк може розпоряджатися і користуватися, однак не може ним володіти, а тому поняття «власний» вжито для виокремлення капіталу, який належить суто конкретному банку і яким він може володіти, користуватися і розпоряджатися. Тому в даній дисертації ми будемо вживати термін «власний капітал банку».

Виходячи з аналізу української та зарубіжної літератури з питань банківської діяльності, згрупуємо наявні підходи до розуміння сутності поняття «власний капітал банку» у чотири найбільш виражених концептуальних підходи (додаток Б):

1. Ресурсно-накопичувальний. За аналогією до визначення сутності поняття «капітал», як економічної категорії, у банківській науці також присутній ресурсно-накопичувальний підхід до визначення сутності поняття «власний капітал банку», суть якого полягає в ототожненні банківського капіталу з банківськими ресурсами або банківським майном, обсяг якого сформований внесками вкладників та накопичений у процесі банківської діяльності.

Основоположниками даного підходу є такі українські і зарубіжні вчені як: М. Д. Алексеєнко [1, с. 50], В. С. Стельмах [46, с. 65], А. П. Вожжов, О. І. Клименко [33, с. 89], А. М. Тавасієв, О. І. Лаврушин [12, с. 68], В. В. Кисельов [63, с. 77] та інші.

На думку зазначених учених, (власний) капітал банку – це кошти, внесені власниками банку, що збільшуються у процесі банківської діяльності та складаються в основному зі статутного та інших фондів, резервів, а також нерозподіленого прибутку. Такий підхід не повністю відображає суть банківського капіталу, оскільки у визначеннях згаданих вище науковців констатується структура банківського капіталу та одне із джерел його формування, а також не розкриваються його функції і призначення, що не дає можливості повністю розкрити зміст поняття. Ще загальніше визначенням банківського капіталу є визначення Р. І. Тиркала та Н. М. Ткачук, які під

капіталом банку розуміють всі грошові ресурси, які є у розпорядженні банку та спрямовані в оборот незалежно від джерел його утворення [138, с. 37].

Ототожнення банківського капіталу з грошовими ресурсами за аналогією до підприємств нефінансового сектору є помилковим твердженням, адже окрім власних ресурсів (власного капіталу) банк використовує позичені ресурси для ведення активних операцій, що робить поняття «банківські ресурси» значно ширшим за змістом, ніж поняття «банківський капітал», оскільки фізично банківський капітал є частиною банківських ресурсів. Також, як вже зазначалося, банк не має права власності на позичені ресурси, оскільки вони є власністю його клієнтів.

2. Балансовий підхід до розуміння сутності капіталу банку. Даний підхід є дещо наближеним до ресурсно-накопичувального, суть якого полягає у розумінні банківського капіталу з позицій бухгалтерського балансу, а під самим капіталом банку розуміють різницю між його активами та зобов'язанням. Такий підхід, в основному, використовується у банківському законодавстві, адже відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» капітал банку – це власні кошти, залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань. Однак, варто зауважити, що такого підходу дотримуються і науковці, зокрема Ф. С. Мишкін, який під капіталом банку розуміє перевищення сумарного обсягу активів банку над сумарним обсягом пасивів (депозитних і не депозитних зобов'язань) [51], а також український вчений А. С. Криклій, який наводить суто технічне бухгалтерське тлумачення даного терміну: балансовий капітал банку – це фактичне кількісне значення його суми, відображене у відповідних статтях балансу банку при здійсненні бухгалтерського обліку на певний період [72, с. 9].

Балансовий підхід до розуміння сутності банківського капіталу також не дає повного уявлення про його призначення та функції, а використовується в облікових цілях, що й зумовлює виокремлення окремої дефініції «балансовий капітал банку», тобто той, який відображений у бухгалтерському балансі. Окремими дослідниками [196] балансовий підхід застосовується для

відокремлення власного капіталу банку від різного роду його класифікацій, наприклад, від інтелектуального капіталу банку.

3. Вартісний підхід до розуміння визначення поняття «капітал банку». Суть даного підходу полягає у розумінні банківського капіталу як показника чи ресурсу, який відображає вартість банківського бізнесу. Зокрема такого підходу дотримуються зарубіжні дослідники Р. Х. Багдалов [5, с. 24], Р. Міллер та Д. Ван-Хуз [47, с. 133], які під власним капіталом банку розуміють вартість банківського бізнесу (підприємницької діяльності банку), яка матеріалізована в певних групах власних коштів банку, що забезпечують його функціонування як специфічного підприємства, відповідають певним вимогам, а також здатні виконувати специфічні функції і приносити дохід (і / або створювати передумови для його отримання).

Розглядаючи вартісний підхід до розуміння сутності власного капіталу, варто зауважити, що сама вартість банку має двоїсту природу, а саме вартість банку для акціонерів та ринкова вартість банку для потенційних інвесторів. Так, вартість банків для акціонерів відображається у тому обсязі коштів, які вони інвестували у створення та розвиток банку разом з тим прибутком, який був генерований їх капіталом і спрямований на збільшення власного капіталу. Під час продажу банку вони будуть визначати адекватну цій вартості ціну банку для того, щоб повернути кошти (капітал), які вважають своїми [128], тобто вартісний підхід до пояснення сутності поняття «капітал банку» відображає лише вартість капіталу банку, а не всього об'єкта оцінки, всього банку. З іншого боку, вартість банку як об'єкта ринкової оцінки, є дещо ширшою, ніж вартість капіталу банку, адже ринкова вартість банку включає в себе окрім балансової вартості капіталу вартість активів банку, яка змінюється залежно від ринкової ситуації і в кожен конкретний момент може бути різною. Зважаючи на це вартісний підхід до пояснення сутності поняття «капітал банку» має місце, однак капітал банку слугує показником вартості самого балансового капіталу банку, а не всього банку, вартість якого включає в себе вартість капіталу та вартість активів залежно від їх ризиковості і ситуації на банківському ринку.

4. Ресурсно-функціональний підхід до пояснення сутності поняття «власний капітал банку». Даний підхід, на наш погляд, найповніше відображає сутність поняття «капітал банку», адже представляє його ресурсно-накопичувальну та функціональну складову, а саме розуміння сутності капіталу банку відбувається через розуміння його функцій (табл. 1).

Таблиця 1.1

**Функції капіталу банку
у дослідженнях українських та зарубіжних економістів***

Функції капіталу банку	Вчені-економісти	М. Д. Алексєєнко, Е. Гілл, Н. Б. Глушкова, О. В. Дзюблюк, О. Г. Коренева, Г. Г. Коробова, Р. Котгер, О. І. Лаврушин, В. І. Міщенко, Е. Рід, Н. Г. Слав'янська, Р. Сміт	А. О. Єпіфанов	О. М. Тавасієв	А. П. Вожжов, А. І. Клименко	А. В. Череп, О. Ф. Андросова	С. М. Савлук	П. Роуз
Захисна	X							X
Оперативна	X							
Регулююча	X			X		X		X
Індикативна			X	X		X		X
Стартова (забезпечує створення і організацію банку)				X	X			X
Розширення банківських операцій і послуг у майбутньому (організаційне зростання)				X				X
Амортизаційна				X				
Ресурсно-потенціальна					X			
Розпорядчо-розподільна					X			
Основа для створення та організації банку						X		
Буферна функція, яка дає змогу продовжувати функціонування у несприятливих ситуаціях						X		
Підґрунтя для структурного розвитку кредитно-фінансової установи, розроблення і впровадження нових послуг						X		
Ресурсна							X	
Стимулююча							X	
Гарантійна							X	
Стабілізаційна							X	
Перерозподільча							X	

*Складено автором на основі [86, с. 60; 1, с. 50; 40 с. 28; 12, с. 70; Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. 207; 36, с. 84; 13; 167, с. 60; 124, с. 445].

Більшість українських і зарубіжних дослідників [86, с. 60; 1, с. 50; 40, с. 28; 12, с. 70; 4, с. 207; 36, с. 84; 13; 167, с. 60; 124, с. 445]. виокремлюють три класичні функції власного капіталу банку: захисну, оперативну та регулюючу.

На думку вчених, *захисна функція* означає захист вкладників і кредиторів на випадок банкрутства, збереження платоспроможності банку за рахунок створення резервів, продовження діяльності банку у випадку несприятливої ситуації і непередбачених витрат (ні залучені, ні запозичені кошти не можуть бути використані на погашення збитків від поточної діяльності, оскільки вони самі є боргом). Капітал допомагає підтримувати довіру клієнтів і переконувати кредиторів у фінансовій стійкості банку.

Суть *оперативної функції* полягає у забезпеченні фінансової основи діяльності банку, підтримки обсягу і характеру банківських операцій відповідно до завдань банку. Тобто капітал є основою для створення та організації діяльності банку, а також його діяльності на початкових етапах до часу накопичення достатнього обсягу залучених і запозичених коштів; для структурного розвитку (розширення діяльності, створення філій); розробки і впровадження нових послуг; закупівлі обладнання.

Регулююча функція капіталу банку пов'язана з функціонуванням банків згідно з законами і правилами, що дає можливість НБУ контролювати діяльність комерційних банків.

Розглядаючи класичний функціональний підхід до розуміння сутності капіталу банку, варто зауважити, що він має чітке регулятивне спрямування, адже визначення захисної, оперативної та регулюючої функцій відбувається з позиції регулювання банківської діяльності з боку регулюючих органів, і по суті, комплекс цих функцій уособлює в собі єдину регулюючу функцію банківського капіталу. Виокремлення таких трьох функцій є підґрунтям для формування регулятивного підходу до розуміння сутності капіталу банку, який розглянемо згодом.

Аналізуючи функціональний підхід до розуміння сутності капіталу банку, можна зробити висновок, що виокремлення трьох класичних функцій (захисна, оперативна та регулююча) не дає можливості повністю відобразити його суть, адже

такий підхід не враховує фундаментальних та ортодоксальних напрацювань у сфері вивчення поняття «капітал» як накопиченого запасу грошових коштів, який є одним із факторів виробництва, що сприяє його розвитку та приносить дохід його власникам. Тобто, на наш погляд, помилковим є твердження про те, що банківський капітал є основним ресурсом захисту від ризиків та виконує тільки захисні та регулюючі функції, адже враховуючи те, що у структуру банківського капіталу входить нерозподілений прибуток, капітал банку, з одного боку, може приносити дохід, а з іншого – стимулювати розвиток та інновації.

З цих позицій найбільшої уваги заслуговує визначення сутності власного капіталу банку, яке представляє український вчений С. М. Савлук, на думку якого, під власним капіталом банку потрібно розуміти ту частину ресурсів банку, яка надана власниками (акціонерами) та сформована самим банком у процесі діяльності і постійно (або тривалий час) знаходиться в його обороті, служить економічною основою створення та розвитку банку й забезпечення його зобов'язань за залученими коштами (депозитними і кредитними) [127, с. 4].

Достатньо цікавим є підхід науковця до визначення функцій капіталу банку, зокрема таких як ресурсна, стимулююча, гарантійна, стабілізаційна, перерозподільча. Аналізуючи сутність даних функцій, можна зробити висновок, що автором допущена певна підміна понять, адже суть ресурсної функції (за якою капітал забезпечує внутрішньобанківські інвестиції та потреби у задоволенні довгострокового попиту клієнтів на кредитно-інвестиційні ресурси) більше нагадує стимулюючу функцію, за якою капітал банку повинен стимулювати розвиток банків, ніж запропонована авторська інтерпретація стимулюючої функції (за якою капітал стимулює власників і менеджерів банку підтримувати ризик-менеджмент на рівні, що виключає його банкрутство. Інакше власники опиняться перед загрозою втрати власного капіталу та доходів від нього, а менеджери – перед загрозою втрати високих заробітків та престижної роботи). У цьому контексті стимулююча функція ототожнюється з регулюючою функцією, суть якої власне і полягає у дотриманні певного обсягу капіталу банку не залежно чи даний обсяг капіталу є стимулом для менеджменту банку чи не є ним. Не можемо погодитися із

думкою С. М. Савлука щодо виокремлення перерозподільчої функції капіталу банку, через яку власний капітал банків впливає на регіональний, галузевий, секторальний, структурний перерозподіл позичкового капіталу, адже перерозподіл капіталу за регіонами, галузями чи секторами стимулюється і регулюється банківськими регуляторами (в основному центральними банками), які встановлюють певні нормативи, а також адміністративні вимоги і обмеження щодо переміщення капіталу, як у середині країни, так і щодо транскордонного переміщення банківського капіталу.

Виходячи з аналізу підходів українських і зарубіжних вчених до визначення функцій капіталу банку та виходячи із фундаментальних ортодоксальних досліджень сутності капіталу як економічної категорії, ми погоджуємося із П. Роузом [124], А. М. Тавасієвим [14], В. В. Фостяк [109] щодо необхідності виокремлення стимулюючої функції капіталу банку. Однак, під стимулюючою функцією капіталу банку, розуміємо не стимулювання менеджерів банку в сфері забезпечення банку від банкрутства, а формування передумов для розвитку банку, тобто для впровадження інновацій, нових банківських послуг і фінансування управлінських рішень, які спрямовані на розвиток банку. Стимулююча функція капіталу банку, в нашому розумінні, проявляється у ролі капіталу не тільки як захисного ресурсу в умовах кризи, а як ресурсу, який стимулює розвиток банку. Окрім цього, враховуючи необхідність забезпечення безперебійної діяльності банку в умовах кризи, доцільним є виокремлення операційної функції капіталу банку, яка дасть можливість забезпечити тимчасові касові розриви у банківському балансі до отримання необхідних ліквідних коштів з боку центрального банку.

Таким чином, виходячи з аналізу основних наукових підходів до трактування сутності капіталу банку, вважаємо за необхідне запропонувати власне визначення поняття «капітал банку» як суми грошових коштів і майна, внесених власниками банку та накопичених за період його функціонування, що спрямована на забезпечення початкової, операційної та стратегічної діяльності банку, а також захисту інтересів вкладників і кредиторів банку шляхом виконання захисної, оперативної, регулюючої, операційної та стимулюючої функцій.

5. Регулятивний підхід до розуміння сутності капіталу банку. На відміну від вище перелічених підходів до розуміння сутності капіталу банку регулятивний підхід базується на трьох функціях капіталу банку, які мають захисний характер: захисна, оперативна та регулююча. Прихильниками цього підходу є регулюючі органи, що здійснюють контроль і нагляд за діяльністю банків. В основному ними виступають центральні банки та Базельський комітет з питань банківського нагляду.

З позицій регулятивних органів у сфері банківської діяльності виокремлюють декілька видів банківського капіталу: статутний капітал банку, регулятивний капітал банку та економічний капітал банку.

Відповідно до цього підходу, статутний капітал банку виступає одним із головних регулюючих інструментів банківської діяльності, без якого неможливим є створення банку.

У науковій літературі з питань банківської діяльності під статутним капіталом банку розуміють грошовий вираз майна, яким банк повинен володіти як юридична особа і як господарююча одиниця (не менше деякої нормативно встановленої величини), тобто це той розмір майна, за наявності якого створюється банк [14, с. 127].

Законом України «Про банки і банківську діяльність» статутний капітал банку визначається як сплачена грошовими внесками учасників банку вартість акцій, паїв банку в розмірі, визначеному статутом. Тобто статутний капітал відображає розмір участі в капіталі банку його власників, мінімальний розмір якого встановлюється самим центральним банком з метою досягнення, з одного боку, фінансової стабільності, а з іншого – забезпечення ефективного регулятивного впливу на банківську діяльність.

Зважаючи на це Законом України «Про банки і банківську діяльність» визначається і сутність власного капіталу банку як власних коштів, залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань. Такий підхід законодавців до трактування сутності капіталу банку зумовлений суто регулятивною компонентою та спрямований на спрощення визначення кількісного

вираження капіталу банку з метою приведення його у відповідність до регулятивних норм.

Основним об'єктом застосування регулятивних норм у сфері банківської діяльності є виокремлення поняття «регулятивний капітал» банку, під яким розуміють капітал банку (основний та додатковий), скорегований відповідно до вимог регулюючих органів, що визначають поточний рівень якості та ризикованості банківської діяльності та є інструментом прямого впливу з боку державних регулюючих органів на стан банківської установи й банківської системи в цілому [72, с. 10].

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» регулятивний капітал вітчизняних банків складається з основного капіталу та додаткового (концепція Базель I). Основний капітал банку включає статутний капітал і розкриті резерви, які створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у статутний капітал, загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів.

Додатковий капітал складається з таких компонентів (його розмір не може перевищувати 50% основного капіталу):

– нерозкриті резерви (крім того факту, що такі резерви не відображаються в опублікованому балансі банку, вони повинні мати такі самі якість і природу, як і розкритий капітальний резерв);

– резерви переоцінки (основні засоби та нереалізована вартість «прихованих» резервів переоцінки в результаті довгострокового перебування у власності цінних паперів, відображених у балансі за історичною вартістю їх придбання);

- гібридні капітальні інструменти, які повинні відповідати таким критеріям:
- вони є незабезпеченими банком, субординованими і повністю сплаченими;
 - вони не можуть бути погашені з ініціативи власника;

- вони можуть вільно брати участь у покритті збитків без пред'явлення банку вимоги про припинення торгових операцій;
 - вони дозволяють відстрочення обслуговування зобов'язань щодо сплати відсотків, якщо рівень прибутковості не дозволяє здійснити такі виплати;
- субординований борг (звичайні незабезпечені банком боргові капітальні інструменти, які за умовою договору не можуть бути забрані з банку раніше 5 років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій всіх інших кредиторів). При цьому сума субординованого боргу, включеного у капітал, щорічно зменшується на 20 відсотків її первинного розміру упродовж п'яти останніх років дії договору [115].

Варто зауважити, що більшість країн світу, при визначенні розміру регулятивного капіталу, користуються вимогами Базель II, який включає, окрім основного і додаткового капіталу, капітал третього рівня – короткостроковий субординований борг.

Концепція регулятивного капіталу, відповідно до принципів Базельського комітету з банківського нагляду, полягає у забезпеченні достатнього рівня банківського капіталу для покриття банківських ризиків, зокрема: кредитного, ринкового та операційного. Саме в цьому аспекті прослідковується взаємозв'язок капіталу банку і банківських ризиків, а з метою визначення необхідного обсягу капіталу для покриття таких ризиків застосовується регулюючий коефіцієнт – показник достатності регулятивного капіталу. Методики розрахунку мінімального значення показника достатності капіталу змінювалися упродовж еволюції вимог Базельського комітету до капіталу та до управління банківськими ризиками (табл. 1.2).

Як бачимо з таблиці 1.2, Базельський комітет з банківського нагляду суттєво оновив вимоги до адекватності регулятивного капіталу в новій угоді Базель III, що пов'язано із висновками зробленими за результатами фінансово-економічної кризи 2008-2009 років. Основними рисами Базель III, у контексті зміни вимог до регулятивного капіталу, є запровадження буферу концентрації капіталу та

контрциклічного капіталу, які, з одного боку, спрямовані на підтримку фінансової стабільності в умовах кризи, а з іншого – на недопущення надмірного кредитування в умовах буму, зокрема через дію фінансового важеля. Основними ризиками, на покриття яких спрямований регулятивний капітал відповідно до вимог Базель III, як і в Базель II, залишилися кредитний, ринковий та операційний.

Таблиця 1.2

Еволюція вимог Базельського комітету з банківського нагляду до адекватності капіталу та механізму його розрахунку*

Базель I	Базель II	Базель III
<p>Мінімальні вимоги до капіталу Коефіцієнт Кука =</p> $\frac{K}{Kp + 12,5Pr} \times 100\%$ <p>де K – сукупний капітал банку Kp – кредитний ризик банку 12,5 (1,0/0,08) – коефіцієнт кількісного зв'язку між розрахунками потреби в капіталі за кредитним і ринковим ризиком Pr – ринковий ризик банку. Коефіцієнт Кука, min = 8% Коефіцієнт достатності капіталу I рівня, min = 4%</p>	<p>Мінімальні вимоги до капіталу Коефіцієнт Макдоноу =</p> $\frac{K}{Kp + 12,5(Pp + Op)} \times 100\%$ <p>де Op – операційний ризик банку Kp – кредитний ризик банку 12,5 (1,0/0,08) – коефіцієнт кількісного зв'язку між розрахунками потреби в капіталі за кредитним, ринковим і операційним ризиком Коефіцієнт Макдоноу $\geq 8\%$</p>	<p>Адекватність загального капіталу – 8% Адекватність капіталу I рівня = 6% Адекватність акціонерного капіталу = 4,5% (прості акції після відрахувань) Запровадження буферу консервації капіталу на рівні 2,5% від основного капіталу. Створення буферу збереження капіталу на рівні додаткових 2,5% підвищить рівень капіталу I рівня до 7%. Запровадження контрциклічного буферу капіталу в розмірі 0-2,5% від основного капіталу Запровадження фінансового важеля (відношення капіталу до позичених ресурсів) на рівні 3% Мінімальний рівень сукупного коефіцієнта достатності капіталу з урахуванням буферів капіталу повинен становити 10,5% від зважених за ризиком активів, причому 8,5% повинно припадати на капітал I рівня. <i>Окремі буфери капіталу введено для системно важливих банків та для захисту від системних ризиків.</i></p>
<p>Призначення Покриття капіталом кредитного та ринкового ризиків з метою зниження банкрутства банку</p>	<p>Призначення Збільшення ризиків, які мають бути покриті за рахунок капіталу, шляхом додавання операційного ризику</p>	<p>Призначення Покриття передбачуваних (кредитного, ринкового та операційного) ризиків та формування резерву (контрциклічного буфера) для покриття непередбачуваних ризиків у період фінансової нестабільності, а також обмеження, через впровадження фінансового важеля, необґрунтованого кредитування.</p>

*Складено на основі [89; 163].

З огляду на необхідність протидії кризовим явищам в економіці та з метою забезпечення належного рівня фінансової стійкості банківської системи в цілому,

і комерційного банку зокрема, в економічній літературі та банківській практиці було запроваджено поняття економічного капіталу банку.

Варто зауважити, що з приводу трактування цього поняття та розуміння його сутності не має однозначної думки (табл. 1.2), однак, загальний напрям досліджень зводиться до того, що економічний капітал розраховується самим банком за банківськими методиками та моделями. Так, наприклад, Американська федеральна корпорація зі страхування депозитів визначає економічний капітал як «оцінку ризику, можливу втрату капіталу. Економічний капітал базується на прогностичній оцінці потенційних втрат, а тому більше на потенційному зниженні адекватності капіталу, ніж на традиційному розрахунку» [178, с. 1].

Американський вчений Р. Бернс під економічним капіталом розуміє абсолютну суму капіталу, необхідну для адекватної підтримки прийнятих «конкретних ризиків» [179]. Подібне визначення економічного капіталу дає французький економіст П. Тораваль, який під економічним капіталом розуміє суму капіталу, необхідну для покриття всіх ризиків (а не тільки передбачених Базелем II), які бере на себе конкретна банківська установа [195, с.118].

Російська вчена В. В. Мануйленко вважає, що економічний капітал розраховується з метою визначення його адекватності для покриття непередбачених втрат від ризиків уже взятих на себе банками або ризиків, які банк зобов'язався прийняти у майбутньому, тобто в його розрахунок включаються статті капіталу, які слугують резервом як очікуваних, так і неочікуваних збитків. Здійснюючи порівняльну характеристику економічного та регулятивного капіталу, В. В. Мануйленко зазначає, що основна відмінність полягає у тому, що економічний капітал розраховується з метою визначення адекватності для покриття ризиків, які приймає конкретно взятий банк (*а не всі банки (авт.)*). У розрахунок включаються статті капіталу, які слугують резервом ймовірних втрат внаслідок впливу ризиків та дозволяють враховувати індивідуальні особливості банку й забезпечувати рентабельність діяльності, яка визначається банком самостійно, виходячи з вимог ринку, що є найкращою

оцінкою необхідного капіталу, який банки використовують для управління власним ризиком [75, с. 78-79].

Аналогічних підходів до наукового обґрунтування сутності економічного капіталу банку дотримуються й інші зарубіжні [136] та українські науковці [92, с. 11; 37, с. 260]. Наприклад, В. Глибокий визначає економічний капітал як капітал, що призначений для покриття та захисту акціонерів від потенційних економічних втрат (неочікуваних негативних змін в економічній вартості) у межах визначеного довірчого рівня та упродовж окресленого часового горизонту, які узгоджені зі встановленим стандартом платоспроможності банку [35, с. 85]. Науковець Л.О. Примостка під економічним капіталом розуміє власні кошти банку, достатні для покриття потенційних збитків заданому рівні толерантності до ризику для конкретного часового горизонту. Економічний капітал орієнтований на врахування специфіки ризику конкретного банку, тоді як регулятивний капітал (розрахований за Базельською угодою I) ураховує узагальнені тенденції по всьому банківському сектору [105, с. 47]. На думку Б. Кишакевича та А. Лучаківського, економічний капітал виступає мірою ризику, яка представляє собою рівень непередбачуваних втрат, тобто потенційних втрат банку при заданому рівні значущості, які перевищують очікувані втрати на деякому часовому горизонті (як правило один рік) [32, с. 20].

Аналізуючи зазначені вище визначення поняття «економічний капітал банку», варто відзначити їх тотожність з регулятивним капіталом банку, адже розуміння економічного капіталу як інструменту покриття непередбачуваних ризиків для конкретного банку шляхом використання прогресивних методик розрахунку адекватності капіталу нівельовано вимогами Базель III, у яких передбачено буфер консервації капіталу та контрциклічний буфер капіталу, що мають бути використані на покриття непередбачуваних ризиків, у тому числі відмінних від кредитного, ринкового та операційного, які визначені угодою Базель II. Тому загальні вимоги Базель III до регулятивного капіталу банків встановлено на рівні 10,5% від зважених за ризиком активів. Окрім цього,

Базель III надає банкам можливості використовувати прогресивні методики розрахунку величини ризиків (рис. 1.1):

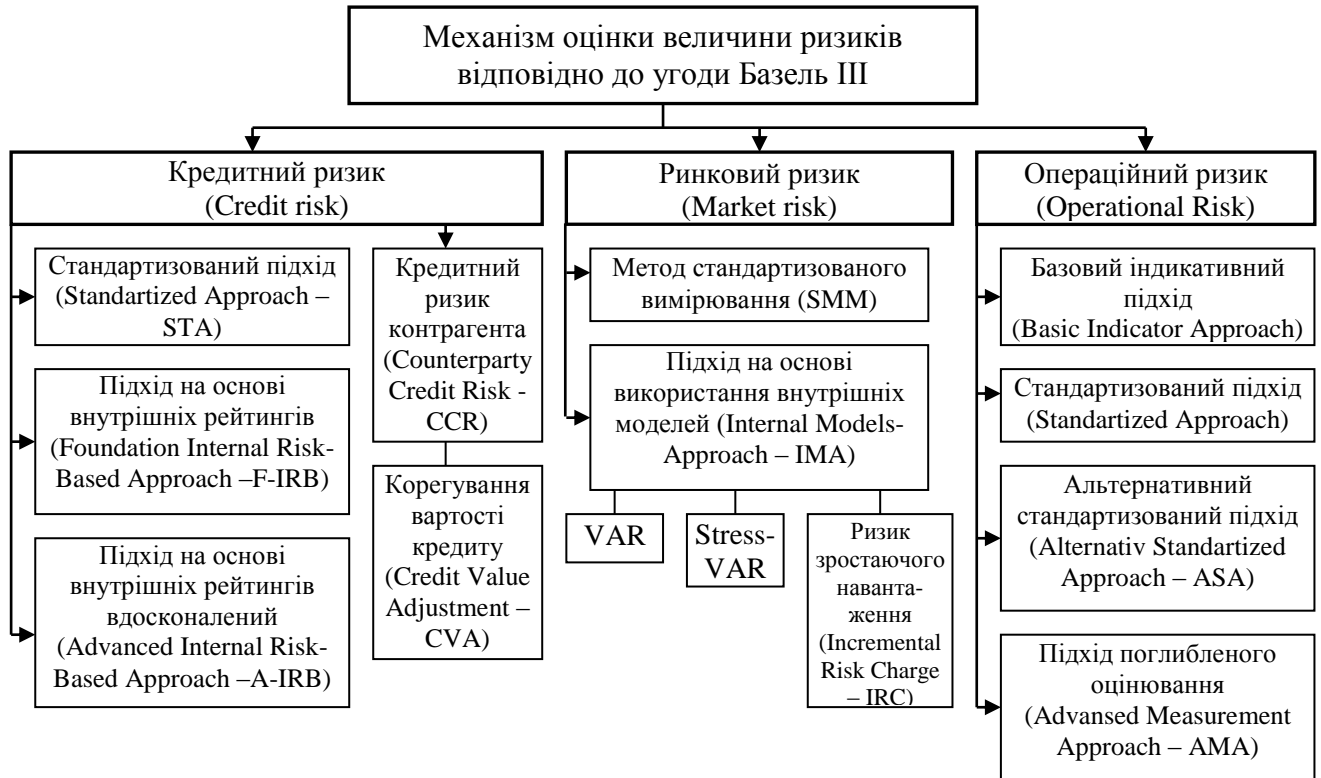


Рис. 1.1. Механізм оцінки величини ризиків банку відповідно до угоди Базель III*

*Складено автором на основі [89]

Як бачимо з рисунку 1.1, для всіх основних видів ризику Базельський комітет при розрахунку показника адекватності регулятивного капіталу передбачає можливість застосування прогресивних внутрішніх методик розрахунку, що дозволяє банкам врахувати специфіку його бізнес-моделі. З цих позицій розуміння економічного капіталу як інструменту покриття непередбачуваних ризиків і врахування аспектів окремо взятого банку є не зовсім обґрунтованим, що робить поняття регулятивного та економічного капіталу тотожними. Більше того, варто зауважити, що не всі банки (навіть у розвинутих країнах) мають можливість використовувати прогресивні моделі та аналітичні інструменти для нестандартизованого розрахунку адекватності капіталу, а тому не може капітал на покриття ризиків (у фаховій літературі його називають «капітал під ризиком» [31]) вважатися економічним для банків, які мають можливість

використовувати прогресивні внутрішні моделі, а для банків, які не мають такої змоги – регулятивним.

Ґрунтовнішими підходом до розуміння сутності поняття «економічний капітал» банку, на наш погляд, є підхід російських вчених О. А. Лобанова та О. В. Чугунова, які економічний капітал рекомендують розділити на *risk capital* – капітал, необхідний для покриття основних видів ризику з метою захисту від банкрутства і *cash capital* – капітал, який використовується для фондування активних операцій і резервується під позабалансові зобов'язання [134, с. 433].

Економісти, окрім регулятивного капіталу (*risk capital*) у структурі економічного капіталу виокремлюють капітал, який є необхідним для фондування активних операцій, що значно розширює значення поняття «економічний капітал», адже в їхньому розумінні економічний капітал використовується не тільки для покриття ризиків, а й для здійснення прибуткової діяльності. Подібною думки дотримується інший російський економіст І. І. Фоменко, який вважає, що економічний капітал складається з капіталу на покриття ризику і капіталу для забезпечення операційної діяльності. Під капіталом на покриття ризиків він розуміє величину власних коштів, яку керівництво банку буде готове втратити упродовж певного періоду часу. Капітал для забезпечення операційної діяльності визначається як такий розмір власних коштів, що необхідний для отримання доходу від поточної діяльності (і, крім того, може бути втрачений у разі припинення діяльності й виходу з бізнесу) [143, с. 87]. Власне для такого трактування капіталу для операційної діяльності можна застосовувати англійський відповідник *cash capital*.

Не менш прогресивним підходом до розуміння сутності економічного капіталу є підхід російських вчених Т. А. Владимирової та Д. Г. Пашкіна, які розглядають економічний капітал з точки зору розвитку бізнесу і вважають, що економічний капітал – це та величина капіталу, яка необхідна для підтримки і розвитку бізнесу та призначена за своєю суттю для примноження акціонерної вартості. Досягається це, в тому числі, за рахунок розподілу капіталу на бізнес-процеси (і підрозділи банку) й врахування його в ціноутворенні. Іншими словами,

в ціну послуг закладаються реальні ризики. Достовірніше врахування ризиків дозволяє точніше прогнозувати і стабільно отримувати прибуток, що сприяє розвитку бізнесу [31, с. 42].

Таким чином, аналізуючи всі вищенаведені підходи до розуміння сутності економічного капіталу банку, можна виокремити три основні ознаки економічного капіталу:

- економічний капітал використовується для покриття передбачуваних і непередбачуваних ризиків банку (risk capital);
- економічний капітал розраховується банком самостійно у відповідності до внутрішніх методик;
- у структуру економічного капіталу входить cash capital, який спрямований на забезпечення операційної діяльності банку.

На наш погляд, досліджуючи сутність економічного капіталу банку, потрібно виходити з функціонального підходу до пояснення сутності поняття «капітал банку», оскільки саме через вивчення функцій можна дати конкретне визначення чи конкретну характеристику об'єкта дослідження. Так, відповідно до описаного вище функціонального підходу до пояснення суті капіталу банку, останній, крім захисних функцій (захисна, оперативна, регулююча), виконує ще дві яскраво виражених функції – операційну та стимулюючу. Окрім цього, варто зауважити й те, що в період кризи менеджмент банку зацікавлений не тільки у покритті ризиків і своєчасному погашенні зобов'язань, а й у наявності необхідних ресурсів для швидкого відновлення стабільного функціонування банку шляхом впровадження інновацій з метою досягнення своєї стратегічної мети та виконання місії банку. Тому у випадку, коли розрахунок економічного капіталу та визначення його обсягу є прерогативою комерційного банку, а не регулюючого органу, виникає необхідність перегляду структури та сутності економічного капіталу, виходячи із бізнес-інтересів банку, першочерговою метою якого є не захист від ризиків, а отримання максимального прибутку. Таким чином, на наш погляд, економічний капітал повинен складатися з регулятивного капіталу (risk

capital), капіталу для здійснення поточної операційної діяльності (cash capital) та капіталу для розвитку (capital development).

З метою кількісного визначення економічного капіталу необхідним є введення ще двох буферів капіталу, які визначаються банком з точки зору стратегії розвитку банківської установи. Так, першим буфером капіталу повинен стати буфер капіталу для здійснення операційної діяльності, який по суті відобразить платоспроможність банку, а другим – стратегічний буфер капіталу, під яким ми розуміємо той обсяг капіталу, що визначається банком для забезпечення впровадження банківських інновацій і фінансування інших управлінських рішень, необхідних для подолання кризових явищ у структурі банку та забезпечення підґрунтя для подальшого розвитку (рис 1.2). Таким чином, регулятивний капітал (risk capital) є нижньою межею економічного капіталу, а стратегічний буфер капіталу (capital development) є верхньою його межею. у цьому контексті, запропонований нами підхід до формування структури економічного капіталу робить його не тільки інструментом захисту від ризиків, а й інструментом розвитку банку.

Якщо розглядати структуру економічного капіталу банку в межах циклічного розвитку економіки і банківської установи, то досягнення бажаного мінімального рівня економічного капіталу як капіталу для покриття передбачуваних і непередбачуваних ризиків не залежно від рівня прогресивності методик його розрахунку не є гарантією не тільки забезпечення стабільного функціонування банківської установи, а взагалі збереження банківської установи як самостійного суб'єкта економіки. Адже відсутність резервів для впровадження інновацій або фінансування антикризових рішень (в умовах відсутності прибутку) може призвести до банкрутства банку, оскільки за умови досягнення мінімального значення регулятивного капіталу, однак без наявності надлишкового капіталу, банківський менеджмент покладатиметься лише на зовнішні чинники стабілізації діяльності банку (центральний банк, стабілізація банківської системи, відновлення економічного зростання), а можливість використання внутрішніх резервів для відновлення нівелюватиметься.

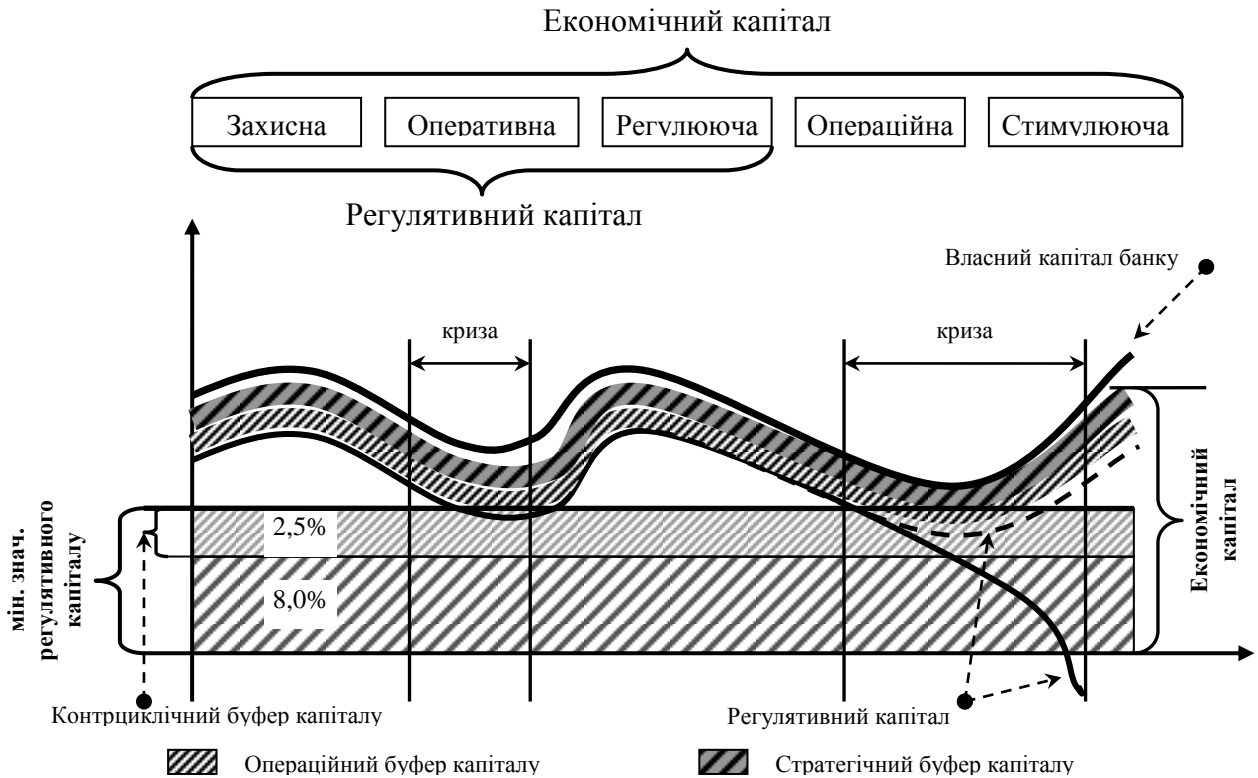


Рис. 1.2. Взаємозв'язок регулятивного та економічного капіталу банку*

*Власна розробка автора.

Виходячи із вищенаведеного, на наш погляд, під економічним капіталом банку варто розуміти нагромаджений запас грошових коштів у процесі банківської діяльності, обсяг якого є достатнім для покриття очікуваних та непередбачуваних банківських ризиків, а також для впровадження банківських інновацій і фінансування інших управлінських рішень, спрямованих на забезпечення драйверів розвитку банківської установи на всіх етапах економічного циклу.

1.2. Роль та місце економічного капіталу в процесі управління системними ризиками банків

Займаючи стратегічне положення в економічній системі та виконуючи функції фінансового посередництва, комерційні банки, зважаючи на специфіку своєї діяльності, піддаються впливу багатьох негативних факторів, які призводять

до підвищеної ризиковості їхньої діяльності, що вимагає розвитку ефективних систем управління банківськими ризиками. Особливої актуальності дане питання набуває у малих і відкритих економіках, де окрім впливу внутрішніх негативних факторів, пов'язаних із неефективністю законодавства та тінізацією економіки, суттєвий вплив на діяльність банків мають зовнішні шоки, які, перш за все, пов'язані з відпливом капіталів та обмеженням доступу банків на зовнішні ринки капіталів. За таких умов формування ефективних систем управління банківськими ризиками є першочерговим завданням міжнародних і державних наглядових органів, у т.ч. центральних банків, адже зростання ризиковості банківської діяльності несе в собі значні загрози для стабільності всієї економіки через ймовірність виникнення раптових дисбалансів в організації руху капіталів всередині країни. Раптове припинення кредитування економічних суб'єктів і виникнення дисбалансів в організації платіжного обороту супроводжується загрозами системних криз та накопичення колосальних фінансових втрат для більшості економічних суб'єктів, зокрема населення. Тому, враховуючи високу динаміку розвитку банківської діяльності, появу нових фінансових інновацій та підвищення ризиковості банківського бізнесу, проблеми забезпечення ефективного управління банківськими ризиками потребують постійних теоретичних і практичних досліджень.

Як відзначають різні дослідники [180; 182; 177; 196; 171], банківський бізнес є досить суперечливим явищем. Високий ступінь інформаційної асиметрії як всередині самого банку (власники і менеджери, інвестори та співробітники), так і у відносинах банку з навколишнім світом (вкладники і банк, кредитори і банк, регулятор і банк), разом із конкурентним тиском ринку ведуть до того, що банк може вибрати надмірно ризиковану стратегію, брати на себе більший ризик, ніж він може контролювати, що збільшує ймовірність його банкрутства. Підвищення жорсткості регулятивних норм, страхування депозитів, додаткова відповідальність вкладників і власників банку та інші традиційні заходи контролю за поведінкою банку не приносять бажаного результату і супроводжуються досить високими витратами банківських регуляторів [138].

Банк як особливий інститут організації бізнесу (фінансового характеру) схильний до системного ризику [180]. Оскільки, на відміну від промислової компанії, банк від початку своєї діяльності включений у складну мережу міжбанківських взаємозв'язків, а тому ефективність окремого банку не гарантує йому високої стабільності його операцій і стабільних позицій на ринку. Під дією ефекту «зараження» банківська паніка може охопити і цілком благополучні банки [173; 180]. Більше того, поява інформації про певні проблеми з одним конкретним банком можуть служити для споживачів, інвесторів і регулятора сигналом неблагополуччя в усій банківській системі [156]. З іншого боку, мережеві ефекти і мережеві взаємодії в банківській галузі можуть істотно знижувати ділові ризики за допомогою розподілу ризиків на велике число учасників [162; 198]. У залежності від того наскільки вищою є щільність мережі, наскільки існує більше можливостей для розподілу ризику і тим вищими є ризики поширення ефекту «зараження» [192]. Тому в банківському бізнесі особливо необхідний баланс між стабільністю і гнучкістю [183]. Але наскільки вищий і сильніший рівень взаємодії між учасниками мережі, настільки меншою буде критична маса неблагополучних банків, що загрожують фінансовій стабільності всієї системи [198; 165]. Хоча загалом подібних «поганих» банків і самих банкрутств буде істотно менше.

Швидкий розвиток фінансових інновацій, використання нових комплексних фінансових інструментів, фінансова глобалізація призвели до зростання рівня складності банківського обліку і контролю, створили нові, меншою мірою схильні до зовнішнього моніторингу, канали взаємозв'язку між банками різних країн, що зробило банківську систему більш крихкою і більшою мірою схильною до ризиків глобальної економіки, вразливішою перед економічними, інформаційними, кредитними та іншими ризиками [171].

У фаховій економічній літературі немає єдиного й однозначного підходу до пояснення сутності ризику, однак загальний напрям досліджень у цій сфері, з одного боку, ґрунтується на етимології походження терміну «ризик» від латинського терміна «resesum», який у перекладі означає «скеля» або «небезпека» [157] та вживався прадавніми мореплавцями для позначення небезпеки зіткнення

з прибережною скелею, а з іншого боку – на розумінні ризику як певної невизначеності у настанні певної події чи функціонуванні когось, чогось [122, с. 82].

Саме виходячи із цих обставин в економічній літературі не має однозначності стосовно трактування сутності поняття «ризик», більше того зазначена неоднозначність посилюється математичним підходом до пояснення сутності ризику, під яким розуміють ймовірність настання певної події [106, с. 13].

Разом з тим, як українські, так і зарубіжні науковці намагаються розмежувати поняття «ризик», «невизначеність» та «імовірність» і побудувати теоретичну конструкцію розуміння сутності ризику, виходячи із ортодоксальності його розуміння як небезпеки. Так, одним із перших науковців, які спробували розмежувати поняття «ризик» і «невизначеність», був А. Х. Уіллетт, який стверджував, що ризик – об'єктивне явище, що корелює з суб'єктивною невизначеністю настання небажаної події [201], а також Ф. Найт, на думку якого, ризиком називається вимірювана невизначеність, тоді як невизначеністю *sensu stricto* (з лат. у прямому розумінні) варто вважати не вимірювану невизначеність [188].

До найзрозуміліших дефініцій, на наш погляд, з етимологічної та економічної точки зору можна віднести визначення поняття ризику, наведене в «Сучасному економічному словнику» Б. А. Райзберга, Л. Ш. Лозівського і Є. Б. Стародубцевої, де ризик трактується як «небезпека виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, доходу або майна, грошових коштів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами» [117, с. 358].

Виходячи із фундаментальних досліджень поняття «ризик» та «економічний ризик» у банківській сфері, розроблено підходи до розуміння сутності банківських ризиків, а також розроблено системи управління банківськими ризиками. Серед визначень сутності банківського ризику варто відзначити підхід Л. Бондаренка, на думку якого, ризик банку – це можливість прийняття

раціонального чи нераціонального управлінського рішення, у рамках якого можна дати вірогідну кількісну і/або якісну оцінку дії факторів і, як наслідок, отримати один з трьох економічних результатів: позитивний (прибуток), нульовий або негативний (збиток) [25]. Інша українська вчена В. Подчесова вважає, що банківські ризики відображають невизначеність, пов'язану з проявом конкурентної боротьби як між банками, так й між іншими учасниками ринку, що відбивається на сталості руху фінансових потоків та зміні обсягів фінансових ресурсів банку [109]. Серед зарубіжних учених варто звернути увагу на позицію Г. С. Панової, яка під банківським ризиком розуміє небезпеку або можливість втрат банку при настанні певних небажаних подій [101]. У загальній інтерпретації, на наш погляд, під банківським ризиком потрібно розуміти певну небезпеку для діяльності банку, яка призводить до фінансових втрат, порушення функціональної або організаційної складової його діяльності.

Залежно від виду банківських операцій, функцій або напрямів банківської діяльності ризики банку поділяють на декілька видів.

Системні ризики – це політичні, правові, соціальні та загальноекономічні ризики, що виникають внаслідок зміни стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, недосконалого формування організаційно-економічного механізму, неадекватності застосування оперативних і тактичних, методів, інструментів та заходів регулювання соціально-економічних процесів і відносин, що виявляється у зміні демографічної, соціальної, економічної й політичної ситуації.

Репутаційний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи у суспільстві, насамперед, клієнтами, контрагентами, акціонерами або органами нагляду. Його виникнення негативно впливає на спроможність банку встановлювати нові відносини з контрагентами, надавати нові послуги або підтримувати існуючі відносини, що призводить до фінансових втрат внаслідок зменшення клієнтської бази.

Форс-мажорні ризики – це рівень невизначеності щодо можливості виникнення стихійних лих, катастроф, страйків, які можуть призвести до фінансових втрат банку. Такі ризики залежать як від стихійних явищ природи та пов'язаних з ними наслідків, так і від різного роду обмежень з боку держави. Деякою мірою знизити вплив таких ризиків на діяльність банківських установ можна за рахунок створення дієвої системи оперативного попередження та інформування про зміну відповідних обставин здійснення банківської діяльності [142, с. 31].

Кредитний ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при реалізації кредитних угод, суть яких полягає у тому, що позичальник не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань.

Депозитний ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості переведення розрахункового або поточного рахунку до іншого банку чи дострокового вилучення вкладу.

Валютний ризик банку – це понесення банком втрат через коливання валютних курсів і цін на банківські метали.

Відсотковий ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення банком втрат через несприятливі зміни відсоткових ставок.

Ризик ліквідності – це міра (ступінь) невизначеності щодо спроможності банку забезпечити своєчасне виконання грошових зобов'язань перед клієнтами.

Ризик неплатоспроможності (банкрутства) – це міра (ступінь) невизначеності щодо того, що банк виявиться неспроможним відповідати за своїми зобов'язаннями.

Операційний ризик визначається ймовірністю виникнення невідповідності між витратами банку на здійснення своїх операцій та їх результативністю [142].

Окрім цього, у літературі з питань банківської діяльності виокремлюють ще такі види ризиків: регіональний ризик, ризик інфляції, базисний ризик, правовий ризик, ціновий ризик, інвестиційний ризик та інші. Однак, варто зауважити, що більшість з цих ризиків є підвидами інших фінансових ризиків (наприклад, ціновий ризик є підвидом відсоткового ризику), а виокремлення великої кількості

ризиків, які відображають окремі аспекти банківської діяльності чи є тотожними з основними ризиками, розпорошує увагу банківського менеджменту у сфері управління банком. Таким чином, на наш погляд, з метою формування ефективної політики управління ризиками банку доцільнішим є виокремлення тих ризиків, які найповніше відображають загрози банківській діяльності, є прогнозованими, вимірюваними та піддаються впливу банківського менеджменту.

Ризик-менеджмент як практика банківського бізнесу і як окремий напрям економічних досліджень зародився понад 50 років тому. Однак його виокремлення у самостійну галузь діяльності й аналізу, незалежну від страхування і корпоративних фінансів, – це явище недавнього минулого. Зокрема, основну роль у розвитку теорії і практики управління банківськими ризиками зіграли зусилля міжнародних регуляторів у сфері підтримки безпеки банківської системи, насамперед, розроблена в 1988 р. Базельським комітетом, Угода про достатність капіталу для банків. Саме ця Угода зробила капітал банку та його достатність головним джерелом покриття банківських ризиків і головним індикатором їхньої величини. В Угоді представлена методологія розрахунку показника достатності банківського капіталу залежно від якості та ступеня ризику банківських активів (зважування активів здійснюється за фінансовою шкалою, визначеною Базельським комітетом). Мінімальний розмір показника, що визначається як відношення власного капіталу до активів, зважених за ризиком. Також Угода встановлювала поділ банківського капіталу на два рівні – основний (перший порядок) і додатковий (другий порядок). Перший вид капіталу включав найстійкіші елементи (акції, нерозподілений прибуток і т.д.), а до другого були віднесені менш надійні статті. Капітал банків мав становити не менше 8% від активів, зважених за рівнем ризику (основний капітал не менше 4%). Капітал другого рівня повинен бути меншим 50% капіталу першого рівня [9].

Нові вимоги до капіталу, відомі під назвою Базель II, розроблені з урахуванням мінімальних вимог до капіталу, нагляду регуляторів і ефективного використання ринкового регулювання. Основна мета Базеля II – сприяти адекватній капіталізації банків і вдосконаленню систем управління ризиками,

зміцнюючи стабільність фінансової системи загалом. Як показала практика, потреби у капіталі збільшуються під час економічних спадів і зменшуються у періоди економічних підйомів. Базель II містить механізми, які зменшують цей ефект за рахунок чутливості капіталу до ризику, наприклад, використання у розрахунках відомостей не за один рік, а за триваліший період. Великий часовий інтервал необхідний для визначення рейтингу банку і достатності його капіталу. Нововведення, запроваджене Базелем II, відображається у розробці системи зважування ризику, що дозволяє визначити ступінь кредитного ризику кожного банку.

Найважливішим нововведенням Базеля II є облік операційних ризиків при розрахунку нормативів достатності капіталу, а стратегічний розвиток банку може здійснюватися тільки за умови підтримки необхідного рівня достатності капіталу. Пункт 729 нової Базельської угоди щодо капіталу твердить: «Аналіз поточних і майбутніх потреб банку в капіталі у світлі його стратегічних цілей є важливим елементом стратегічного планування. Стратегічний план повинен чітко визначати потреби банку в капіталі, очікувані капітальні витрати, бажаний рівень капіталу і його зовнішні джерела. Вищий менеджмент і рада директорів повинні розглядати планування капіталу як вирішальний елемент досягнення стратегічних цілей». Далі, у п. 731 прямо зазначається про зв'язок достатності капіталу з управлінням ризиками при реалізації стратегічних цілей банку: «Основними елементами обґрунтованої оцінки капіталу є: політики і процедури, що забезпечують банку можливість виявляти і вимірювати ступінь всіх істотних ризиків і звітувати про них; процес співвіднесення капіталу з рівнем ризику; процес, у ході якого визначаються орієнтири достатності капіталу з урахуванням стратегічних цілей і бізнес-плану банку; процес внутрішнього контролю, контролю та аудиту здійснюватимуться для забезпечення цілісності загального процесу управління» [205, с. 163-164].

Базельська угода більшою мірою стосується способів розрахунку регулятивного капіталу та прямо не зачіпає стандарти управління банківськими ризиками. Однак нові підходи, передбачені в Базелі II для розрахунку нормативів

достатності капіталу, дають банкам, здатним їх застосовувати, значні переваги. Але скористатися такими перевагами неможливо без підвищення рівня якості ризик-менеджменту, спрямованого на оптимізацію співвідношення «ризик-прибуток». У такому випадку поняття «ризик» включає п'ять типів ризиків, притаманних діяльності банків: портфельний або балансовий ризик, включаючи ризик позабалансових операцій; ризик регулювання; технологічний ризик; ризик операційної ефективності; стратегічний ризик (у тому числі ризик ринкових стратегій і корпоративного контролю).

Базель II містить три найважливіших компоненти, що зв'язують власний капітал і ризики банку:

- нові нормативи щодо розрахунку достатності власного капіталу (вимоги до капіталу банку);
- уточнення повноважень органів нагляду (наглядний процес щодо капіталу);
- правила розкриття банківської інформації (ринкова дисципліна).

I. Вимоги до капіталу банку. Класично достатність власного капіталу визначається шляхом співвідношення величини капіталу і обсягу активів, зважених з урахуванням ризику (C/RWA). Нові вимоги до достатності капіталу передбачають інший склад RWA, який розраховується за такою формулою:

$$RWA = CRWA + OR + MR, \quad (1.1)$$

де CRWA – активи, зважені з урахуванням кредитного ризику;

OR – операційний ризик;

MR – ринковий ризик.

Базель II передбачає три можливі підходи до вимірювання кредитних ризиків, властивих банківським активам (CRWA), які чинять основний вплив на рівень достатності капіталу, а саме:

- стандартизований підхід;
- базовий підхід на основі внутрішніх рейтингів або IRB (Internal rating-based approach);
- вдосконалений підхід на основі внутрішніх рейтингів.

Стандартизований підхід багато в чому повторює Базель I, при якому вагові коефіцієнти за різними групами активів встановлюються регулятором, у тому числі із застосуванням рейтингів. Цей підхід має найменшу чутливість до ризикових активів і дає завищені оцінки показника достатності власного капіталу банку, тобто банки змушені мати вищий рівень капіталу, ніж при розрахунку нормативу його достатності за іншими методиками.

Базовий підхід на основі IRB банки використовують при наявності згоди на це регулятора. У цьому випадку банки застосовують свої внутрішні методики з оцінки кредитного ризику за різними категоріями активів з метою розрахунку достатності власного капіталу. Система внутрішньої оцінки ризиків оформляється документально – у формі положень про внутрішні рейтинги, відповідно до яких присвоюються вагові коефіцієнти. Так як кількість коефіцієнтів і їх значення відрізняються від встановлених у діючих інструкціях, то банк повинен, перш за все, отримати схвалення регулятора на використання розроблених рейтингів.

Удосконалений підхід відрізняється від базового тим, що виконуються вимоги Базеля II (наприклад, коефіцієнт кореляції, який застосовується до системного ризику) і обсяг власних даних для розрахунку рейтингів IRB може бути більшим, тобто банк враховує обставини, що виникли при застосуванні базового підходу з оцінки активів, зважених за кредитним ризиком (CRWA). Наприклад, при базовому підході вартість під ризиком кредитного дефолту встановлена Базелем II для 75% зобов'язань банку, а при вдосконаленому підході така вартість визначається банком самостійно.

Вагові коефіцієнти, що рекомендовані Базелем II і використовуються при вимірюванні кредитного ризику, враховують рейтинг країни, банку, підприємств-позичальників, вид банківської операції. У таблиці 1.3 представлені значення вагових коефіцієнтів, які використовуються при звичайному стандартизованому підході вимірювання кредитного ризику для розрахунку показника достатності капіталу банку (табл. 1.3).

Вагові коефіцієнти при стандартизованому підході, % *

Вимоги	AAA AA-	A+ A-	BBB+ BBB-	BB+ -BB+	B+ B-	Ниже B-	Без Рейтинга
Суверенні	0	20	100	100	100	150	100
Банки:							
- на основі рейтингу держави, в якій зареєстрований банк;	20	50	100	100	100	150	100
- на основі рейтингу банку	20	50	50	100	150	150	50
Компанії	20	50	100	100	150	150	10
Роздрібні послуги:							
- іпотека;	-	-	-	-	-	-	35
- інше.	-	-	-	-	-	-	75

*Складено на основі [205, с. 18]

На практиці, математично зазначені вище підходи реалізуються наступним чином:

1. Базовий індикативний підхід дозволяє здійснювати розрахунок капіталу під операційні ризики як певну частку щорічного валового доходу на основі значень за останні три роки.

2. Стандартизований підхід дозволяє замість показника сукупного валового доходу використовувати суму доходів за окремими бізнес-лініями, для кожної з яких встановлюється своя частка відрахувань (наприклад, за роздрібними банківськими операціями – 15%, по платежах і розрахунках – 18% і т.д.).

3. Удосконалений підхід передбачає, що критерії для оцінки операційного ризику будуть визначатися всередині самого банку, але вони повинні схвалюватися регулятором, а сам банк відповідати встановленим критеріям відбору.

Причиною підвищеного інтересу до операційного ризику з боку Базеля II стало занепокоєння керівників банків з приводу збитків, зумовлених неефективними операціями, а також підвищена увага регуляторів до збільшення операційного ризику в умовах глобалізації та фінансової кризи. Друга причина – поширення цілісного підходу до управління ризиком у межах всього банку без виокремлення складових ризику, які потребують незалежного контролю.

Базель II встановлює вимоги до капіталу, виходячи зі ступеня операційного ризику, та відображає стурбованість регуляторів зростанням цього компонента системного ризику, характерного для глобалізованої та інтегрованої фінансової системи. В умовах розвитку міжнародних фінансових ринків, ускладненого кризою, перед центральними банками стоїть двояке завдання:

- забезпечувати макроекономічну стабільність;
- підтримувати надійність комерційних банків, які отримують в умовах стабільності прибуток за рахунок використання нових технологічних досягнень.

Ці завдання обумовлені динамікою глобалізації, що викликає підвищений системний ризик. Контроль системного ризику – це не «придушення» ринкових сил і технологічного прогресу, а використання технологій для підтримки стабільності. Щоб зберігалася стабільність окремих фінансових організацій, за допомогою інноваційних технологій повинні розроблятися нові системи управління ризиком, покращуватися внутрішній нагляд і підвищуватися надійність й безпека платіжних систем, які повинні функціонувати в темпі, наближеному до темпу угод у реальному часі.

Третій компонент формули (1.1) – ринковий ризик (MR) – тісно пов'язаний з ризиком ліквідності. Уроки попередніх криз не пройшли для банків даремно. Методики управління цим ризиком вже пройшли «тест на стійкість» у 1998 і 2004 роках. Вони досить консервативні та менш чутливі до змін зовнішнього бізнес-середовища. Багато банків навмисно тримають надлишкову ліквідність, щоб захистити себе в умовах сучасної кризи. Основними видами ринкових ризиків залишаються фондовий, процентний і валютний ризики. Сьогодні фондовий ризик значно зріс, що пов'язано зі збільшенням частки корпоративних боргових паперів у торгових портфелях банків.

II. Наглядовий процес щодо капіталу. Другий компонент Базеля II стосується процедур банківського нагляду, що базуються на таких наглядових принципах:

- банки повинні використовувати процедури оцінки достатності їхнього власного капіталу, що враховують найважливіші банківські ризики;

– органи нагляду повинні розглядати й оцінювати внутрішні можливості банку для оцінки достатності капіталу і вживати відповідних заходів, якщо наглядові органи не задоволені діями банків;

– органи нагляду можуть очікувати, що банки будуть підтримувати достатність власного капіталу дещо вищого від мінімального обов'язкового рівня. Таке перевищення пояснюється тим, що в розрахунки кредитного, операційного та ринкового ризиків не включаються коригування на потребу в капіталі у разі кризових чи інших несприятливих ситуацій;

– органи нагляду повинні діяти так, щоб їх втручання не обернулося для банку зменшенням його капіталу нижче за мінімальний рівень.

Названі принципи дещо уточнюють і доповнюють 25 принципів банківського нагляду, прийняті Базелем I, але стосуються тільки забезпечення достатності власного капіталу комерційних банків. Загалом від впровадження принципів Базеля II фінансова стійкість банків підвищується, оскільки ризикованість активів починає оцінюватися об'єктивніше, а капіталізація банку відбувається у рамках стандартних процедур.

III. Ринкова дисципліна. Третій компонент Базеля II визначає вимоги до розкриття інформації про діяльність банку на ринку. Серед основних можемо назвати такі:

- вимоги до капіталу за основними сферами ризику;
- складові компоненти зважених за ризиком активів;
- політика банку з управління ризиками, головним чином кредитним, операційним, ринковим, відсотковим ризиками;
- вичерпні відомості про структуру портфеля активів банку;
- кредитний ризик, забезпечений ліквідною заставою;
- інформація про проблемні та прострочені кредити;
- відомості про секюритизацію та оцінку вартості забезпечення;
- нереалізовані збитки і прибуток з інвестиційного портфеля;
- результати стрес-тестування.

Якщо банк застосовує удосконалений підхід до оцінки кредитного ризику з використанням власних даних для розрахунку рейтингів IRB, то додатково має бути опис систем внутрішніх рейтингів і процедур за кожним портфелем, а також наведені історичні дані про збитки за кредитами і кількісні показники розрахунку обов'язкових резервів на кредитні втрати.

Аналізуючи основні положення Базеля I та Базеля II, можна зробити висновок, що вони стали першоосновою побудови сучасної системи ризик-менеджменту комерційних банків, адже додатковими вимогами Базельського комітету з банківського нагляду до Угод про капітал були вимоги про організацію системи ризик-менеджменту банку, на основі чого центральними банками країн світу були розроблені відповідні рекомендації щодо побудови системи ризик-менеджменту. Наприклад, в Україні такі рекомендації мають назву «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках» [79]

Відповідно до цих рекомендацій під управлінням ризиками (ризик-менеджментом) розуміють процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, здійснює оцінку їх величини, їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків [79].

Окрім цього визначення ризик-менеджменту, в науковій літературі розроблено велику кількість підходів як до розуміння сутності ризик-менеджменту, так і до побудови системи та організаційної структури ризик-менеджменту. Наприклад, український вчений А. Камінський визначає ризик-менеджмент банку як сукупність визначених систем регламентів, процедур, встановлення лімітів, які включаються у загальну систему менеджменту, економіко-математичних моделей, які дають можливість у числовому вираженні оцінювати ризики банку та програмного забезпечення, що на основі економіко-математичних моделей дозволяє оптимізувати ризики [27, с. 12]. Американські вчені, Е. Боді та К. Мертон суть ризик-менеджменту розглядають з двох позицій: 1) як політику управління ризиками в рамках структуризації управлінських дій у

процесі аналізу і оцінки ризику; 2) як управління діями, тобто вживання конкретних заходів, спрямованих на вибір варіанта рішення у ризиковій ситуації, способу фінансування з урахуванням ціни ризику [21]. Російський вчений Д. Антропов під ризик-менеджментом банку розуміє систематичний моніторинг і управління ризиками, притаманними діяльності банку, з метою отримання стійкого прибутку від кожного виду діяльності та всього банківського портфеля [170, с. 33].

Враховуючи наукове обґрунтування сутності поняття ризик-менеджменту у українській та зарубіжній науковій думці, можна зробити висновок, що ризик-менеджмент є певною системою дій банку, спрямованою на ідентифікацію, вимірювання та мінімізацію негативного впливу ризиків на його діяльність.

Однак, виходячи із аналізу структури Угод про капітал Базель I та Базель II, варто зауважити, що ризик-менеджмент комерційного банку є не тільки складовою загальної концепції управління банком, яка формується відповідно до стратегії його розвитку та бізнесових інтересів власників, а виступає складовою регулятивної та управлінської системи загальнонаціональних і міжнародних контрольних-наглядових організацій. Тобто суть, структура та спрямованість ризик-менеджменту комерційного банку визначається «згори-вниз» банківськими контрольними-наглядовими організаціями, виключно адміністративними методами. Як правило, у переважній більшості країн світу банківське регулювання і нагляд здійснюється центральним банком, однією з основних цілей якого, окрім забезпечення стабільності національної валюти та стабільності рівня цін, є забезпечення фінансової стабільності через досягнення високого рівня фінансової стійкості банківської системи. Тому організація ефективної системи ризик-менеджменту комерційних банків є прямою зацікавленістю центральних банків, які шляхом затвердження відповідних нормативно-правових актів визначають структуру ризик-менеджменту та принципи її побудови, основні індикативні показники ризиковості банківської діяльності, а також методики їх розрахунку. Таким чином, на відміну від, наприклад, кредитної політики банку, спрямованість якої може визначати сам комерційний банк, а центральний банк може впливати на

Її параметри ринковими методами через зміну процентних ставок, структура і спрямованість ризик-менеджменту банку визначається адміністративними вимогами центрального банку, а сам порядок здійснення ризик-менеджменту має відповідати рівною мірою інтересам комерційного та центрального банку.

Зважаючи на це під ризик-менеджментом банку варто розуміти систему дій банку та управлінських рішень, спрямованих на ідентифікацію, вимірювання та мінімізацію банківських ризиків з метою досягнення стратегічних цілей банку та дотримання кількісних і якісних регулятивних показників, затверджених контрольно-наглядовими банківськими органами.

Ключовими складовими елементами ризик-менеджменту комерційних банків є індикативні показники, які відображають рівень (величину) банківських ризиків, а також методики та принципи розрахунку даних показників. Відповідно до Угод про капітал Базель I та Базель II основним індикативним показником ризик-менеджменту банку є достатність регулятивного капіталу, який уособлює в собі левову частку фінансових показників банку, що відображають ефективність його діяльності, зокрема, такі: прибутковість, структура капіталу та величина активів, зважених за ступенем ризику. Підвищення рівня цього показника свідчить про зростання надійності банку шляхом формування достатнього розміру капіталу для покриття банківських ризиків, а зниження про зменшення рівня надійності банку та про необхідність застосування певних заходів з метою досягнення його мінімально необхідного рівня.

Вимоги Базель II та прийняті доповнення за результатами фінансово-економічної кризи 2008-2009 років у вигляді Базель III актуалізують питання використання економічного капіталу в структурі ризик-менеджменту банку. Концепція використання економічного капіталу в системі вимірювання та управління банківськими ризиками ґрунтується на впровадженні прогресивних методик розрахунку показника достатності регулятивного капіталу, які розробляються комерційними банками самостійно. Саме тому у фаховій літературі з питань банківської діяльності, а також у нормативно-правових актах під економічним капіталом розуміють той рівень капіталу банку, який необхідний

для покриття передбачуваних і непередбачуваних банківських ризиків, а його мінімально-необхідний рівень розраховується банком самостійно відповідно до внутрішньобанківських методик. Однак, як вже зазначалося у першому підрозділі дисертації, на сутнісному рівні така інтерпретація економічного капіталу банку жодним чином не відрізняється від регулятивного капіталу банку, адже використовуючи власні методики визначення кредитних ризиків, комерційні банки повинні виконати мінімально-необхідні нормативні вимоги щодо регулятивного капіталу. Враховуючи це економічний капітал є тотожним з регулятивним капіталом, єдина відмінність полягає тільки в методиці розрахунку.

Базель III розширює перелік можливостей банків щодо використання власних методик для розрахунку показника достатності регулятивного капіталу, що дає можливість банкам точніше визначити потребу в капіталі для підтримки своєї безперебійної діяльності, а також визначити можливість вивільнення капіталу для ведення прибуткової діяльності. Тобто прогресивні методики розрахунку регулятивного капіталу банку покликані знизити збитковість банків шляхом зменшення обсягу надлишкового капіталу банку, який використовується для покриття ризиків.

На наш погляд, впровадження власних методик розрахунку достатності капіталу банку і виокремлення таким чином економічного капіталу як капіталу для покриття передбачуваних і непередбачуваних ризиків породжує ризики маніпуляцій інформацією з боку комерційних банків. У цьому випадку не потрібно забувати, що основною метою діяльності комерційного банку є максимізація прибутку і за будь-яких послаблень регулятивного поля менеджмент банку буде шукати можливості для миттєвого збільшення прибутку. В такому випадку економічний капітал в інтерпретації Базельського комітету з банківського нагляду матиме негативний вплив на стабільність банківської системи, а, отже, не дозволить досягнути цілей національних і наднаціональних банківських регуляторів. Окрім цього, прогресивні внутрішньобанківські методики розрахунку показника достатності регулятивного капіталу (як економічного капіталу), зважаючи на їх складність, затрати часу та необхідність

забезпечення кваліфікованими кадрами, будуть використовуватися лише найбільшими банківськими установами розвинутих країн світу.

Більше того, ефективність використання внутрішніх прогресивних методик розрахунку достатності капіталу залежить від розвитку формальних та неформальних інститутів, які прямо пропорційно впливають на ринкову дисципліну комерційних банків. У таких країнах як Україна, де рівень законодавства і судової системи є на надзвичайно низькому рівні, а поведінка суб'єктів ринку (в т.ч. і банків) спрямована на приховування реальних значень показників своєї діяльності з метою уникнення тиску з боку державних корупційно-бюрократичних елементів або з метою отримання надмірної вигоди, можливість використання внутрішньобанківських методик розрахунку показників достатності регулятивного капіталу буде хорошим стимулом для здійснення маніпуляцій з даними. Такий стан речей може призвести до поглиблення дисбалансів у розвитку банківської системи та підвищити рівень загроз стосовно виникнення банківських криз.

Тому, на наш погляд, концепція економічного капіталу, який по суті є регулятивним капіталом, не є повною мірою виправданою з точки зору побудови ефективної системи ризик-менеджменту. Хоча, з іншого боку, виокремлення такої економічної категорії як економічний капітал банку є надзвичайно важливою з точки зору розвитку банку, адже, як зазначено у першому підрозділі дисертації, економічний капітал повинен включати в себе регулятивний капітал разом із операційним та стратегічним буфером капіталу. Розширення концепції економічного капіталу шляхом додавання операційного та стратегічного буферів капіталу, на наш погляд, дозволить банкам сформувати той необхідний рівень достатності капіталу, який забезпечить покриття ризиків і створить передумови для зростання прибутковості та збільшення частки банку на ринку.

Сьогодні в банківській теорії та практиці ведеться дискусія щодо використання ефективних методик розрахунку регулятивного та економічного капіталу банку, однак, більшість науковців і практиків ґрунтуються на використанні адаптивної ймовірнісної моделі Value At Risk. Така модель

ґрунтується на прогресивних методиках визначення ризику, що включають моделювання на основі використання теорії ймовірності, статистичне моделювання та математичне програмування (оцінка економічного капіталу за вдосконаленими методиками, які базуються на сучасній концепції ризику). Вона будується виходячи з розуміння економічного капіталу як найбільшої величини непередбачених можливих втрат на заданому горизонті часу, розрахованої з певним довірчим інтервалом. Тобто імовірнісний характер моделі обумовлений тим, що розрахунок капіталу ґрунтується на оцінці майбутніх потенційних збитків, при цьому його основна функція полягає у покритті істотних видів ризику з необхідним рівнем довіри.

Імовірнісна адаптована модель (VaRadapt) виходить з таких принципових положень:

1. Необхідність застосування уніфікованої методики оцінки кожного з істотних ризиків під капітал з метою єдиної алгоритмізації розрахунків. Стандартною методикою міри ризику, яка використовується особливо для ринків, що розвиваються та дозволяє приводити фінансові портфелі, що складаються з різних активів, до спільного знаменника, є VaR. Саме у VaR вперше інтегровано вартісний, ймовірнісний і часовий вимір ризику. VaR – статистична модель рівня втрат портфеля банку, що вимірюється у грошовому вираженні. Такий рівень не буде перевищений із заданою (довірчою) ймовірністю α при незмінності портфеля упродовж досліджуваного періоду з урахуванням наявного припущення про характер поведінки ринку. Тобто ризикова вартість VaR відображає максимально можливі збитки від зміни вартості портфеля активів, що може статися за певний період часу із заданою ймовірністю α . При розрахунку максимальних втрат визначається комбінація факторів ризику, здатних потенційно принести збитки банку та їх негативна динаміка. Також враховують основні фактори ризиків, класифікацію подій і фактор їхньої диверсифікації. У моделях економічного капіталу особлива увага акцентується на допустимих значеннях параметрів, які розглядаються як випадкові величини, що характеризуються розподілом ймовірностей і ризиком перевершити можливі значення. При визначенні

ризикової вартості доцільно забезпечити найточніше прогнозування та виявити межі можливого переоцінювання (недооцінювання) міри ризику. Розподіл ризику перетворюється у величину необхідного капіталу для його підтримки. У результаті, відповідно до цільового рівня фінансової міцності банку, вимірюється економічний капітал.

2. Розрахунок VaR з урахуванням стресових умов забезпечує найкраще використання ризикової вартості на практиці, набуваючи особливого значення у нестабільних економічних умовах [193].

3. Створення та підтримка інформації для обчислення параметрів моделі відбувається в інформаційній системі банку, сховищі даних. Найпоширенішою є система RSDatHaus. Ця система дозволяє налаштовувати показники різних методик, нових джерел або видозмінювати існуючі, визначати структуру зберігання і алгоритми формування даних, а також надає користувачам засоби для їхнього відображення даних.

Для розрахунку основних параметрів економічного капіталу використовують розрахунок VaR кредитного, ринкового та операційного ризиків.

В ідеології VaR кредитний ризик розглядається як максимально можливий збиток кредитного портфеля для заданої довірчої ймовірності на певному часовому інтервалі.

$$\text{Credit VaR} = \text{VaR}_a - \text{EL}, \quad (1.2)$$

де VaR_a – максимальні втрати;

EL – очікувані втрати.

При оцінці кредитного ризику його розглядають з двох позицій: очікуваних EL і неочікуваних UL втрат, розкриття яких визначає зміст відповідної концепції. Очікувані втрати обумовлені неповерненням позик одиничних позичальників за тривалий проміжок часу. Вони є неминучими – їх величина залежить від розміру грошових вимог за кредитним продуктом і ймовірності дефолту відповідної кредитної позиції. Непередбачені втрати (на відміну від очікуваних) – значні втрати, ймовірність їх виникнення невисока, а розмір визначається за всім кредитним портфелем.

Ринковий ризик в ідеології VaR – максимально можливі збитки за відкритими позиціями процентних, валютних і фондових інструментів, схильних до зміни (загальні та специфічні) ринкових ставок і цін упродовж певного періоду при заданому рівні довірчої ймовірності

Операційний VaR (неочікувані втрати) визначається методом Монте-Карло як різниці між 99,9% перцентилію розподілу втрат і відповідним середнім значенням на часовий горизонт 1 рік.

Оскільки капітал, отриманий за альтернативними імовірнісними моделями, визначається за єдиним алгоритмом з метою розрахунку сукупного розміру економічного капіталу (RC), то його кількісне значення буде складатися із суми величин кожного з істотних видів ризиків:

$$RC = CRC + MRC + ORC, \quad (1.3)$$

де CRC – економічний капітал за кредитним ризиком;

MRC – економічний капітал за ринковим ризиком;

ORC – економічний капітал за операційним ризиком [82, с. 68].

Однак, зважаючи на те, що у нашому розумінні економічний капітал – це не тільки капітал під ризиком, а капітал який включає в себе регулятивний капітал, операційний буфер капіталу та стратегічний буфер капіталу, виникає необхідність удосконалення моделі розрахунку економічного капіталу.

У такому випадку, на наш погляд, можна використати два методи:

1) розрахувати потребу у капіталі для забезпечення операційної та стратегічної діяльності банку;

2) використати метод аналогій, оцінюючи величину капіталу і витрат на інновації найбільш інноваційних банків.

Відповідно до першого методу формула операційного буфера капіталу буде такою:

ОБК = капіталомісткість операційної діяльності ((заробітна плата+премії+витрати на поточну діяльність) / на власний капітал) × планову

потребу у розширенні операційної діяльності банку (збільшення кількості працівників, розширення кола банківських інновацій).

Стратегічний буфер капіталу можна розрахувати за формулою:

СБК = капіталомісткість інноваційних рішень (продуктів) × планову потребу в інноваціях, яка визначається відповідно до бізнес-плану та стратегії банку.

Для зовнішніх користувачів формула оцінки економічного капіталу буде включати показник достатності капіталу та значення операційного і стратегічного буферів капіталу у відсотках:

$$ЕК = РК + ОБК (\%) + СБК (\%), \quad (1.4)$$

де РК – показник адекватності регулятивного капіталу.

Виходячи із концепції економічного капіталу як капіталу банку, який включає в себе регулятивний капітал, операційний та стратегічний буфер капіталу, побудуємо структуру системи ризик-менеджменту банку.



Рис.1.3 Структура системи ризик-менеджменту банку*

* Власна розробка автора.

Враховуючи дворівневий (або трирівневий) характер банківської системи, структура ризик-менеджменту комерційного банку залежатиме від діяльності першого рівня банківської системи – центрального банку, на якого покладено функції регулятора банківської діяльності. Рішення, вимоги та рекомендації центрального банку є невід’ємною складовою ризик-менеджменту комерційного банку, адже вони відіграють роль цільових орієнтирів для правління та уповноважених підрозділів банку, наприклад: нормативи капіталу, порядок формування капіталу, порядок залучення субординованого боргу чи формування резервів.

Однак, якщо розглядати структуру банківського ризик-менеджменту у ширшому вимірі, то вимоги центрального банку не є найвищим рівнем ієрархії ризик-менеджменту, оскільки існують наднаціональні організації з питань банківського нагляду (Базельський комітет з банківського нагляду) чи з питань дотримання фінансової стабільності (Рада фінансової стабільності), які формують наднаціональні рекомендації щодо організації банківського нагляду. На основі цих рекомендацій національні центральні банки розробляють внутрішні вимоги, методики та законодавчі акти, яких повинні дотримуватися всі комерційні банки країни.

Таким чином, першим рівнем структури ризик-менеджменту банку є наднаціональні вимоги та рекомендації, які є обов’язковими для виконання, однак досить корисними у контексті побудови ефективної роботи банку. До наднаціональних вимог відносяться й вимоги щодо формування та величини економічного капіталу, побудови системи ризик-менеджменту, використання певних моделей розрахунку величини ризику тощо.

Другим рівнем структури ризик-менеджменту комерційного банку є вимоги національного центрального банку, які носять обов’язків характер і виступають орієнтиром ризик-менеджменту, адже на основі нормативних вимог центральних банків комерційні банки формують стратегію і тактику управління банківською діяльністю загалом.

Третім рівнем структури ризик-менеджменту банку є внутрішні нормативно-правові акти, технологічні карти, які містять у собі алгоритми управління банківськими ризиками та обов'язки і функції відповідних структурних підрозділів.

Структура та ефективність системи ризик-менеджменту банку має вагоме значення для забезпечення оптимального функціонування механізму формування економічного капіталу банківських установ.

1.3. Механізм формування економічного капіталу банківських установ

Забезпечення безперебійного функціонування українських комерційних банків на усіх етапах економічного циклу вимагає формування ефективної системи протидії ризикам банківської діяльності. Одним із найефективніших заходів як зниження рівня ризиковості банківської діяльності, так і мінімізації негативного впливу зовнішніх ризиків на функціонування банків є накопичення належного обсягу економічного капіталу, який дасть можливість сформувати необхідні резерви для покриття таких ризиків та створити стимули для подальшого розвитку банку.

Враховуючи мінливість макроекономічних умов діяльності комерційних банків, конфлікти та взаємоузгодженість інтересів власників, вкладників та кредиторів банківських установ, а також інтереси регулюючих органів у сфері формування власного й економічного капіталів банку, постає об'єктивна необхідність розробки теоретико-методичних підходів до розвитку механізмів формування економічного капіталу банку з метою створення наукового підґрунтя для ефективного управління банківським капіталом.

Виходячи з особливостей ведення банківського бізнесу, зокрема аналізуючи стартові аспекти діяльності банку, можна стверджувати, що перші управлінські рішення банківського менеджменту приймаються у сфері формування власного капіталу банку та окремих його видів і структурних елементів. Від ефективності формування власного капіталу залежить ефективність діяльності банку в майбутньому, його здатність досягати стратегічних цілей, підтримувати на

належному рівні фінансову стійкість і ліквідність, а також досягати сталих темпів розвитку банківського бізнесу.

В економічній літературі та банківській практиці питання формування і накопичення власного капіталу зводиться до розгляду методів і моделей капіталізації банків, тобто увагу акцентовано на характеристиці методів збільшення власного капіталу банку в процесі його діяльності. Водночас, враховуючи вимоги часу, одним із найважливіших завдань у сфері управління капіталом банків є не тільки накопичення певного рівня капіталу для покриття банківських ризиків і виконання регулятивних вимог контрольно-наглядових органів, а й визначення механізму формування економічного капіталу, як тієї необхідної частини капіталу банку, яка дасть змогу не тільки забезпечити покриття ризиків, але й сформувати підґрунтя для подальшого розвитку банківської установи.

Побудова ефективного механізму формування економічного капіталу банків вимагає чіткого визначення його структури з метою застосування відповідних методів збільшення чи зменшення необхідних структурних елементів. Так, як зазначалося у першому підрозділі дисертації, економічний капітал банку складається з трьох основних складових: регулятивного капіталу, операційного буферу капіталу та стратегічного буферу капіталу. Математично це можна відобразити так:

$$EK = PK + ОБК + СБК \quad (1.5),$$

де РК – регулятивний капітал;

ОБК – операційний буфер капіталу;

СБК – стратегічний буфер капіталу.

На відміну від регулятивного капіталу, величину економічного капіталу банківські установи повинні встановлювати самостійно залежно від стратегії їхнього розвитку та фази економічного циклу, яка має прямий вплив на динаміку банківського капіталу. Основними внутрішньобанківськими регулюючими структурними елементами економічного капіталу є операційний та стратегічні буфери капіталу, оскільки розмір і методики розрахунку регулятивного капіталу

переважно встановлюються центральним банком або іншими контрольно-наглядовими інституціями. Формування економічного капіталу комерційних банків повинно відбуватися за певними принципами, методами та моделями, які становлять основу цілісного механізму.

Однак, перш ніж розглядати основні аспекти побудови механізму формування економічного капіталу банку варто узагальнити підходи до розуміння сутності механізму як наукової категорії. Так, поняття «механізм» походить від грецького (μηχανή *mechané* – машина), що означає внутрішній устрій машини, приладу, апарату, що приводить їх в дію [167]. Дещо ширше тлумачення поняття «механізм» представлено у Словнику української мови, а саме: 1) пристрій, що передає або перетворює рух; 2) внутрішня будова, система чого-небудь; 3) сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та ін. явище [95, с. 695]. Виходячи із наведених визначень, механізм є динамічною категорією та описує процес передачі руху за допомогою певних елементів системи.

В економічній літературі виокремлюють декілька видів механізмів, а саме: господарський механізм, економічний механізм, фінансовий механізм, управлінський механізм, механізм економічного розвитку, адміністративний механізм тощо

Одне із найзрозуміліших, на наш погляд, визначень господарського механізму дають такі українські учені як Ю. А. Полтавський та О. М. Супрун, які визначають господарський механізм як систему об'єктивно діючих і свідомо регульованих правових, організаційних і економічних важелів, які в сукупності визначають кінцеві результати господарської діяльності. До складу ринкового господарського механізму вони включають державне регулювання аграрного бізнесу, загальногосподарський механізм, внутрігосподарський економічний механізм. Системоутворюючим ядром згаданої системи є економічний механізм господарювання [110, с. 376]. Тобто розглянуте визначення охоплює всі елементи господарських відносин та об'єднує їх у певну систему, діяльність якої спрямована на досягнення бажаного результату.

Структурною складовою господарського механізму є економічний механізм, вивченню якого в економічній літературі приділено багато уваги. Зокрема, заслуговує на увагу комплексний підхід до визначення сутності економічного механізму, запропонований українським вченим Й. С. Завадським, який під економічним механізмом розуміє складовий елемент господарського механізму, що включає економічні стимули (державні економічні стимули виробництва й матеріальні стимули праці) та важелі (планування, госпрозрахунок, фінансування, умови реалізації продукції, виробничо-технічне обслуговування, умови господарювання, різні ліміти, собівартість продукції, рентабельність виробництва тощо) [48, с. 81]. Не менш ґрунтовне визначення економічного механізму наведено в економічному словнику І. П. Ніколаєвої, де економічний механізм визначається як велика і складна система, призначена для здійснення орієнтованої, спрямованої діяльності окремих суб'єктів та інших економічних агентів і організацій на досягнення загальних для всіх цілей [55, с. 58].

У західній економічній літературі поняття «економічний механізм» розглядається у контексті різних розділів економічної теорії, стратегії та різновидів економічної політики, однак, самого визначення поняття економічного механізму як економічної категорії не надається. Водночас основні аспекти формування та розвитку економічних механізмів загалом на теоретичному рівні було обґрунтовано американськими ученими-економістами Л. Гурвіцом, Р. Майерсоном та Е. Маскіном [150], за що їм було присуджено Нобелівську премію в 2007 році.

Концептуальні засади економічного механізму були розроблені Л. Гурвіцом і полягали у такому: «Наше завдання – полегшити комунікацію, інтегрувавши інституційні феномени в моделі, які були побудовані для вивчення економік, систем голосування і організацій. Перш за все, нас цікавлять економічні інститути, проте, деякі аспекти моделі є досить загальними, і їх можна застосувати також до аналізу політичних та інших соціальних інститутів. Справді, ці неекономічні аспекти не можуть бути залишені без уваги, оскільки створення, імплементація і система примусу до дотримання правил є основними елементами

моделі. Нашою відправною точкою стане теорія економічних механізмів» [150]. На сутнісному рівні Л. Гурвіц визначає економічний механізм як взаємодію між суб'єктами і центром, що складається з трьох стадій: кожен суб'єкт у приватному порядку посилає центру повідомлення m_i ; центр, отримавши всі повідомлення, обчислює передбачуваний результат: $Y = f(m_1, \dots, m_n)$; центр оголошує результат Y і, в разі потреби, втілює його в життя [185 с. 8]. Такий підхід до визначення економічного механізму відображає його централізований характер з генерування потоків інформації та перетворення його результату на конкретні заходи чи дії. Тобто на сутнісному рівні економічний механізм – це система дій економічних суб'єктів, які спрямовані на досягнення певних цілей і результатів шляхом оптимального поєднання елементів управління.

Наступним різновидом механізмів в економічній науці і практиці, зокрема у фінансовій сфері, є фінансовий механізм, який з поміж інших категоріальних понять механізмів привернув увагу найбільшого кола українських науковців. Так, український вчений В. М. Опарін вважає, що фінансовий механізм – це сукупність методів і форм, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства [93, с. 55]. Аналогічне визначення дає й О. П. Кириленко, яка під фінансовим механізмом розуміє сукупність конкретних форм і методів забезпечення розподільчих, перерозподільчих відносин, утворення доходів, фондів грошових коштів [30, с. 41]. Варто відзначити, що згадані науковці використовують структурний підхід до розуміння сутності фінансового механізму та виокремлюють методи, форми, інструменти та важелі утворення доходів і фондів. Окрім форм і методів фінансового механізму, російська вчена А.Г.Грязнова до структурних елементів фінансового механізму відносить способи їх кількісного визначення [62, с. 33]. Розширюють складові фінансового механізму такі українські вчені В. М. Князєв, В. Д. Бакуменко шляхом додавання таких елементів: нормативи, ліміти і резерви, фінансове планування, прогнозування, управління фінансами [39, с. 134]. Дещо відмінним від зазначених дефініцій є визначення фінансового механізму колективу авторів під керівництвом професора А. М. Поддєрьогіна, який розглядає фінансовий

механізм як основу фінансового менеджменту і акцентує увагу на тому, що змістом останнього є використання фінансового механізму для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства. Серед складових фінансового механізму виокремлено інформаційне, нормативне та правове забезпечення, а також фінансові методи й важелі [108, с. 11-13].

Ми погоджуємося із думками згаданих вище вчених, що фінансовий механізм – це сукупність форм, методів, інструментів та важелів утворення доходів та досягнення стратегічних і тактичних цілей суб'єктів економіки, в тому числі за підтримки інформаційного, нормативного та правового забезпечення.

Для правильного вибору складових фінансового механізму загалом чи механізму формування економічного капіталу банку зокрема важливим аспектом є розмежування таких понять, як методи, інструменти та важелі.

У цьому контексті, заслуговує на увагу підхід щодо розмежування цих понять українських вчених С. І. Юрія та В. М. Федосова, на думку яких, фінансові методи є способом впливу фінансових відносин на господарський процес. У господарській практиці широко застосовують такі фінансові методи: фінансове планування, оперативне управління, фінансовий контроль, фінансове забезпечення і фінансове регулювання [169]. **Помилка! Джерело посилання не знайдено.**, с. 28]. Аналогічних підходів до визначення сутності та класифікації фінансових методів дотримуються такі українські та російські вчені: О.А. Криклій та І.В. Сало [89], В.В. Буряковський, В.Я. Кармазін, С.В. Каламбет [26], О.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін [163], А.М. Поддєрьогін [108]. Однак, на наш погляд, виокремлені зазначеними вище ученими фінансові методи фінансового механізму, такі як фінансове планування, фінансовий контроль, фінансове регулювання, не можуть вважатися методами за своєю суттю, оскільки вони є адаптованими функціями менеджменту: планування, організація, мотивація і контроль. Також при розгляді методів фінансового механізму варто звернути увагу на саму сутність поняття «метод», яке походить від грецького μέθοδος – «шлях крізь» та означає систематизовану сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певне завдання чи досягти певної мети [8, с. 130].

Натомість термін «функція» походить від латинського слова *functio*, що означає «звершення, виконання». Тому з цих позицій фінансовий метод – це систематизована сукупність кроків суб'єкта управління (залучити інвестиції, отримати кредит, сплатити податок, створити резерви, перерозподілити ресурси, встановити ціни тощо), які потрібно здійснити щоб отримати доходи, нагромадити капітал або здійснити ефективний перерозподіл фінансових ресурсів. Таким чином, на наш погляд, ґрунтовнішою і точнішою класифікацією фінансових методів є класифікація тих вчених [172; 36], які до фінансових методів відносять: інвестування, кредитування, фінансування, ціноутворення, оподаткування, страхування, дисконтування та інші подібні методи.

Одними з основних складових фінансового механізму, на думку багатьох вчених [30-36], є фінансові інструменти, під якими, з одного боку, розуміють інструменти здійснення фінансової політики держави, за допомогою яких відбувається вплив на темпи і пропорції соціально-економічного розвитку країни, а з іншого – інструменти фондового ринку, зокрема різні види цінних паперів, що обертаються на ньому. В свою чергу, використання фінансових інструментів пов'язане із відповідними важелями, що визначають характер їх дії. Перш за все, це ті нормативи і ставки, що визначають обсяги, а також умови проведення тих чи інших фінансових операцій. За допомогою важелів встановлюється характер дії окремих інструментів [169, с. 28-29].

Зважаючи на те, що слово «інструмент» походить від латинського *instrumentum* та означає знаряддя або пристрій, які в процесі праці безпосередньо стикаються з предметом праці з метою зміни чи контролю його форми, стану, властивостей [141], то інструмент в економічній політиці, фінансах чи банківській справі – це вираження форми впливу керуючої сторони (Міністерство фінансів, Національний банк, менеджмент банку) на керовану сторону (підпорядкований підрозділ) або керований об'єкт управління (фінансовий/грошовий ринок, баланс банку) з метою зміни поведінки керованої сторони або формування фінансових ресурсів, їх перерозподілу, зміни динаміки макроекономічних тенденцій тощо.

Розглянувши основні підходи до дослідження сутності та структуру економічного і фінансового механізмів, спробуємо сформулювати основні науково-методичні засади механізму формування економічного капіталу банку. Варто зауважити, що на сутнісному рівні фінансовий механізм і механізм формування економічного капіталу банку мають деякі розбіжності, оскільки перший відображає загальні аспекти фінансових взаємовідносин та фінансового управління, а другий – алгоритм капіталізації банківської установи в межах економічного капіталу, тобто окремий, хоча й найважливіший аспект банківської діяльності.

Виходячи з аналізу теоретичних та практичних аспектів капіталізації банківських установ, сформулюємо власне бачення терміну «механізм формування економічного капіталу банку», під яким потрібно розуміти сукупність певних взаємопов'язаних управлінських функцій, методів та інструментів, що через алгоритм послідовних кроків впливу на грошові потоки та структуру банківського балансу, в умовах дії зовнішніх факторів, дозволяють досягнути прийняттого рівня економічного капіталу відповідно до стратегічних цілей банку (рис. 1.4.).

Вивчаючи особливості економічного та фінансового механізмів, а також механізму формування економічного капіталу банку, можна зробити висновок, що зазначені механізми не можуть функціонувати самі по собі і залежать від стратегії банку та від впливу зовнішніх факторів. У даному випадку стратегія банку може вважатися основним елементом механізму формування економічного капіталу, оскільки в залежності від стратегічних цілей банку формується структура самого механізму, підбирається відповідна конфігурація інструментів і методів, а також приймаються адекватні управлінські рішення.

Характер впливу зовнішніх факторів на механізм формування економічного капіталу банку визначається фазою ділового циклу, адже в умовах кризи або депресії негативний вплив зовнішніх факторів зростає, а в умовах підйому – зменшується. Вплив зовнішніх факторів призводить до корегування стратегії банку, а також до зміни методів та інструментів механізму формування економічного капіталу банку.

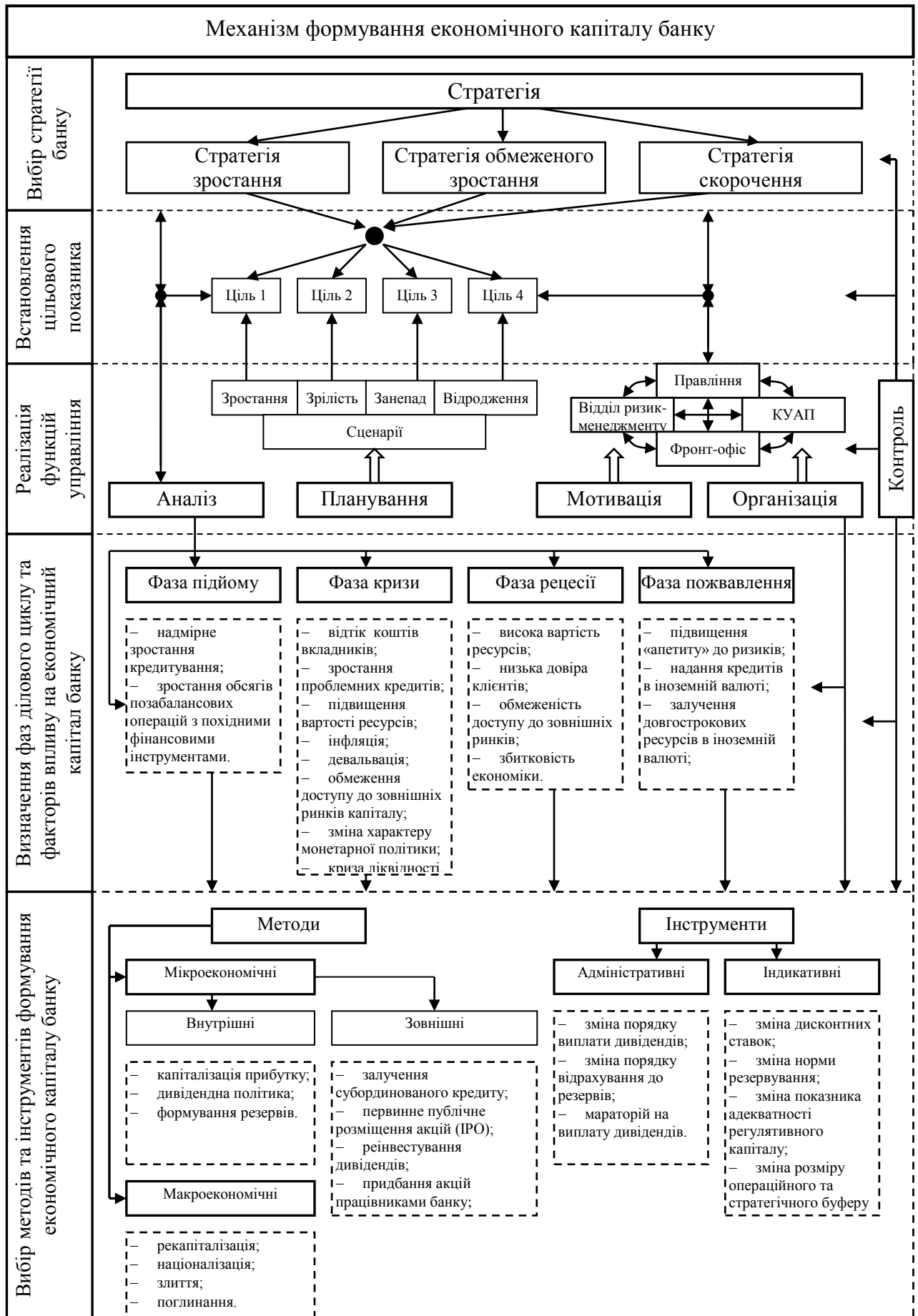


Рис. 1.4. Механізм формування економічного капіталу банку*

* Власна розробка автора

Розглянемо детальніше згадані елементи механізму формування економічного капіталу банку. Так, що ж стосується стратегії банку, то у фаховій літературі з питань банківської діяльності розглядаються різноманітні види банківських стратегій [15; 54; 57**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**], виходячи як з специфіки діяльності банку на тому чи іншому сегменті ринку банківських послуг, так і із специфіки банківського менеджменту. Серед найрозгалуженіших класифікацій банківських стратегій варто відзначити підхід українських вчених С. Козьменка та І. Шпиґа, які пропонують класифікувати банківські стратегії на кредитно-інвестиційну, депозитно-акумуляційну, дивізіональну. До стратегій внутрішнього менеджменту науковці відносять стратегії: забезпечення ліквідності, відсотково-цінову, оптимізації податкових витрат, оптимізації резервів, управління ризиками. Стратегіями опосередкованого економічного управління у банку називають стратегію використання банківських технологій, інтеграційну, організаційну та соціальну [**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**].

Однак, на наш погляд, якщо розглядати стратегії банку з позиції цілісного економічного суб'єкта, а не окремих напрямків його роботи чи структурних підрозділів, то всі виокремлені вище стратегії є частинами загальної корпоративної стратегії банку. Тому спрямованість механізму формування економічного капіталу залежить від спрямованості корпоративної стратегії банку.

Під корпоративною стратегією банку розуміють загальну стратегію банку (створюється керівниками вищого рівня), що визначає основний напрям його функціонування й охоплює виключно всі сфери його діяльності. На рівні корпоративної стратегії здійснюється розподіл ресурсів між відокремленими структурними підрозділами та визначаються напрями відсотково-цінової політики, політики управління ліквідністю та прибутковістю банку [15, с. 130].

Корпоративну стратегію банку класифікують за напрямками зростання на стратегію зростання (експансивна), обмеженого зростання (стабілізації) та скорочення (виживання, відступу) [54; 57; 15].

На думку української дослідниці О. С. Безродної, стратегія зростання використовується банками, які функціонують у динамічних умовах з позитивною тенденцією розвитку економіки, вона направлена на розширення асортименту банківських послуг, завоювання нових сегментів ринку та передбачає щорічне підвищення значень показників ефективності діяльності банку порівняно з минулими періодами [15, с. 82]. Стратегія обмеженого зростання, на наш погляд, використовується банками, власники яких не мають достатньо ресурсів та можливостей інтенсивно нарощувати капітал банку з метою розширення активних операцій та збільшення його частки на ринку банківських послуг. Такі банки, як правило, є середняками ринку банківських послуг та збалансованими економічними суб'єктами, які поступово розвивають свою діяльність, що задовольняє вимоги власників, кредиторів та вкладників банку. Стратегія скорочення може використовуватися банками, на наш погляд, у трьох випадках: 1) подолання кризових явищ, коли менеджмент банку скорочує баланс з метою зниження його ризиковості та формування основи для подальшого зростання; 2) переорієнтації з однієї ніші ринку на іншу або ребрендингу банку; 3) підготовки банку до повного виходу з ринку або злиття з іншим банком. Варто зауважити й те, що стратегії банку мають динамічні особливості та можуть коригуватися залежно від фази ділового циклу, особливо це стосується фаз кризи та депресії.

На практиці цільовий показник достатності економічного капіталу банку залежатиме від виду стратегії та фази ділового циклу. Наприклад, якщо банк обрав стратегію зростання, яка передбачає розширення активів і збільшення частки банку на ринку, і при цьому в економіці спостерігається підйом, то цільовий показник достатності економічного капіталу буде тяжіти до рівня регулятивного капіталу з метою використання більшої частини прибутку для розвитку банку і виплати дивідендів, а отже операційний і стратегічний буфери капіталу будуть розширюватися за рахунок зростання прибутковості. Натомість, в умовах кризи цільовий показник достатності економічного капіталу буде зростати з метою покриття ризиків, підвищення довіри вкладників, забезпечення поточної

операційної діяльності, платоспроможності банку, впровадження банківських інновацій та фінансування антикризових управлінських рішень.

У цьому контексті важливим є визначення можливих негативних факторів впливу на самий механізм формування економічного капіталу банку і на структуру капіталу банку загалом, окремо в межах конкретної фази ділового циклу. Так, у межах фази підйому серед основних факторів негативного впливу на економічний капітал банку варто виокремити надмірний ріст кредитування (зокрема споживчого) та позабалансових операцій банку з похідними фінансовими інструментами, що може призвести до зростання кредитних ризиків, які відображаються у зростанні частки проблемних кредитів. Зростання частки проблемних кредитів ще у фазі підйому знижує прибутковість банківського бізнесу, адже вимагає переоцінки кредитних ризиків та їх страхування шляхом формування додаткових резервів за кредитними операціями, а це, у свою чергу, призводить до збільшення витрат банку і, відповідно, до зниження обсягів економічного капіталу. На етапі ж кризи, накопичена проблемна заборгованість зростає, що може призвести до суттєвого зниження рівня достатності регулятивного і загалом економічного капіталу.

У фазі кризи кількість факторів негативного впливу на економічний капітал розширюється до декількох десятків, однак, на наш погляд, головними серед них є такі: відтік коштів вкладників; падіння доходів банку внаслідок зниження кількості банківських клієнтів і зростання проблемної заборгованості; підвищення вартості кредитних ресурсів, у тому числі і вартості субординованого кредиту; інфляція; девальвація, яка супроводжується переоцінкою статей балансу банку, що може негативно позначитися на прибутковості; обмеження доступу до зовнішніх фінансових ринків з метою залучення додаткового капіталу; зміна характеру монетарної та контрольно-наглядової політики центрального банку, що може негативно позначитися на можливості банків залучати додаткове фінансування від центрального банку; криза ліквідності банку та банківської системи.

У фазі рецесії кількість негативних факторів впливу на економічний капітал банку знижується, водночас, основні з них зберігаються, зокрема такі: висока вартість ресурсів, низька довіра клієнтів, обмеженість доступу до зовнішніх ринків капіталу, збитковість економіки.

У фазі поживлення, серед головних факторів негативного впливу на економічний капітал банку варто відзначити встановлення надмірної вартості кредитів та послуг банку, що може призвести до уповільнення зростання прибутковості або взагалі до збитків; залучення надмірних обсягів дорогих довгострокових ресурсів, витрати на які в міру переходу від фази поживлення до фази підйому не зможуть бути перекритими за рахунок активних операцій, що також приведе до збитковості і зменшення капіталу.

Зв'язковими елементами механізму формування економічного капіталу банку, які поєднують стратегію і фактори негативного впливу на економічний капітал банку, є функції менеджменту: аналіз, планування, організація, мотивація і контроль. Однак, варто зауважити, що сформувавши виважений план чи стратегію без попереднього аналізу не можливо, тому вважаємо за потрібне виокремити таку функцію менеджменту як аналіз.

Ефективне виконання функцій аналізу та планування у контексті механізму формування економічного капіталу банку, на наш погляд, можливе за умов використання сценарного аналізу та сценарного планування, що дасть можливість менеджменту банку підготуватися до певних умов і напрямів розвитку банківського бізнесу в майбутньому.

Саме поняття стратегії та сценарного планування виникло у військовій сфері як моделювання особливостей ведення війни. Вперше науково обґрунтовані підходи до сценарного планування були розроблені Германом Канном та іншими членами групи стратегічного планування «Роял Датч / Шелл» (RAND Corporation) у період Другої Світової війни. Герман Канн запропонував новий метод мислення, що отримав назву «майбутнє-зараз» (future-now), ідея якого полягала в тому, щоб за допомогою скрупульозного аналізу і використання творчої уяви скласти звіт, який міг би бути написаний людьми, що живуть у майбутньому [120, с. 27].

Відповідно до цього підходу сценарії не були планами як такими, вони були гіпотетичними ескізами того, як може виглядати майбутнє компанії, тобто відображали певний ідеал компанії у майбутньому, до якого потрібно було прагнути сьогодні.

У 80-их роках ХХ століття американський вчений Майкл Портер кардинально змінив підходи до сценарного планування, під яким він розумів внутрішньо несуперечливе уявлення про те, яким може виявитися майбутнє – не прогноз, а один з варіантів майбутніх наслідків. У моделі конкурентного аналізу М. Портера представлені зовнішні для організації сили, що визначають рівень галузевої конкуренції та її стратегічне позиціонування на ринку, а отримання компанією конкурентної переваги передбачає, що вона повинна зробити вибір майбутньої стратегії свого розвитку або майбутнього сценарію розвитку. Майкл Портер сприймав розробку альтернативних сценаріїв як важливий інструмент, що відображає тенденції розвитку бізнес-середовища [111].

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття сценарний аналіз та сценарне планування почали широко застосовувати не тільки на рівні окремих фірм чи організацій, а й у макроекономіці з метою розробки стратегій фіскальної, монетарної та економічної політики держави.

Важливість та ефективність сценарного планування при формуванні економічного капіталу банку зумовлена тим, що воно дозволяє об'єднати різні варіанти поведінки досліджуваного об'єкта в майбутньому з коротко-, середньо-, довгостроковими і стратегічними перспективами його розвитку. Сценарне планування передбачає структурування широкого потоку інформації про досліджуваний об'єкт, що дозволяє виявити ключові невизначеності, які присутні в навколишньому бізнес-середовищі і впорядкувати уявлення про варіанти розгортання подій в майбутньому, а також відображає зв'язок між дослідженням майбутніх подій і обраної стратегії розвитку. Процес сценарного планування об'єднує дві фази: розробку сценаріїв і стратегічне планування. З цієї точки зору сценарне планування слід сприймати як поєднання аналізу варіантів сценаріїв

(для реалізації стратегічних цілей) і стратегічного планування за результатами розробки цих сценаріїв.

У науковій літературі та практиці банківського менеджменту виокремлюють декілька видів сценаріїв: оптимістичний, песимістичний, базовий, стагнації, технічного росту, пошуковий, нормативний, історичний тощо [17; 27]. Однак на основі вивчення та аналізу менеджментом фірми (банку) історичного досвіду власного розвитку, а також враховуючи тенденції розвитку зовнішнього середовища формується певна кількість сценаріїв, притаманна конкретній фірмі. Так, серед рекомендацій щодо кількості розроблених сценаріїв варто виокремити рекомендації компанії Shell, яка є однією з перших фірм у світі, де було запроваджено сценарне планування. Результати експерименту роботи Shell із чотирма, трьома та двома сценаріями такі:

- чотири сценарії стимулюють мислення дивергентного типу і можуть використовуватися для формування певних уявлень;
- три сценарії породжують у людей думку про те, що один із цих сценаріїв є «прогнозом»;
- два сценарії дозволяють виробити два дуже відмінних між собою (необов'язково «песимістичний» або «поганий» на противагу «оптимістичному» або «хорошому») уявлення про майбутнє.

Подібний підхід радикально відрізняється від підходу «середній, оптимістичний, песимістичний» у тому розумінні, що він зосереджується на створенні правдоподібних, але різних «світів» для кожного сценарію [120, с. 85].

На наш погляд, найефективнішим підходом до побудови сценаріїв під час стратегічного планування є підхід до побудови чотирьох сценаріїв (рис. 1.5), оскільки він дозволяє уникнути крайнощів (оптимістичний – песимістичний), яких у реальному світі не існує взагалі, оскільки життєвий цикл фірми (банку) проходить через фази народження, зростання, зрілості, занепаду та відродження, а економіка розвивається за такими фазами ділового циклу: підйом, криза, рецесія, поживлення. Таким чином, сценарії планування при формуванні економічного

капіталу банку повинні бути співмірними із фазами життєвого циклу банку та фазами ділового циклу і складатися за певним алгоритмом.

Першим етапом розробки сценаріїв формування економічного капіталу банку є етап розробки вихідної гіпотези, який передбачає загальний опис середовища функціонування банку та визначення векторів його розвитку з встановленням цільових показників і завдань.

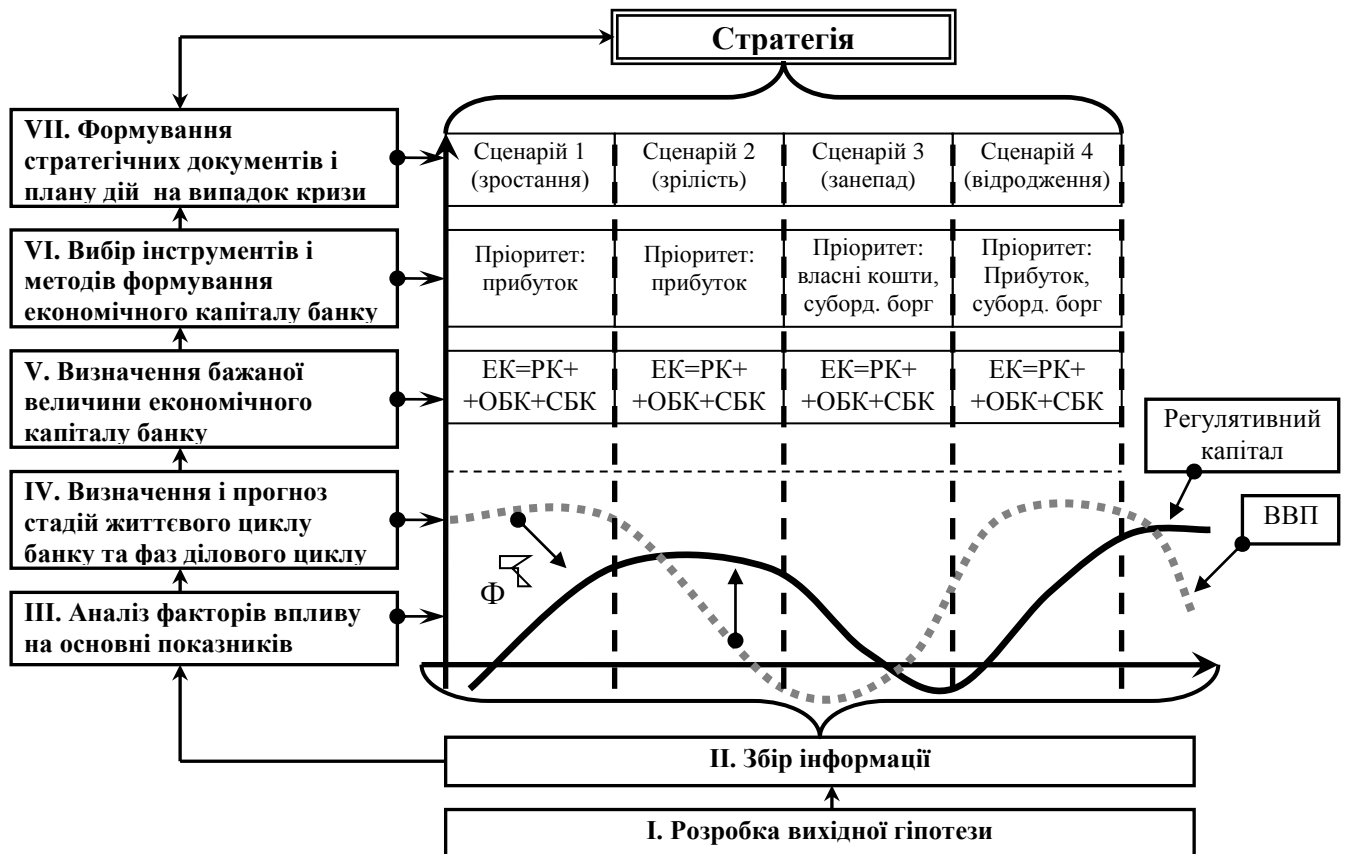


Рис. 1.5. Структурно-логічна схема сценарного планування механізму формування економічного капіталу банку**

* Ф – фактори, що впливають на динаміку регулятивного капіталу.

** Власна розробка автора

Другим етапом розробки сценаріїв формування економічного капіталу банку є збір інформації про діяльність банку на ринку банківських послуг. Дана інформація ґрунтується на внутрішніх звітах банку, внутрішніх нормативно-правових актах, які визначають діяльність банку, а також зовнішніх джерелах інформації про стан банківської системи і національної економіки. Етап збору

інформації тісно пов'язаний з етапом аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів негативного впливу на діяльність банку. Ефективність цього етапу залежить від вибору найважливішого показника діяльності банку, який відображає його фінансовий стан та дозволяє визначити фази ділового циклу банку.

На наш погляд, найгнучкішим та найінформативнішим показником діяльності банку є показник адекватності регулятивного капіталу, оскільки він відображає достатність капіталу банку для покриття ризиків його діяльності, тобто відображає динаміку відношення капіталу банку до активів, зважених за ступенем ризиків, що, у свою чергу, дозволяє здійснити оцінку рівня капіталу, прибутковості, активів і ризиків.

Як вже зазначалося вище, важливим елементом сценарного аналізу є аналіз фаз ділового циклу, які впливають на сам механізм формування економічного капіталу та використовується при розробці сценаріїв. У цьому контексті також важливим є вибір значущого показника, аналіз динаміки якого зміг би дати можливість визначити фазу ділового циклу. Найінформативнішим, на наш погляд, показником, який дає можливість визначити фазу ділового циклу, є валовий внутрішній продукт. При цьому варто зауважити, що фази ділового циклу і фази життєвого циклу банку можуть не збігатися в часі і, взагалі, бути кардинально протилежними.

Визначення фази ділового циклу є наступним етапом розробки сценаріїв формування економічного капіталу банку після аналізу факторів впливу на значущі показники діяльності банку і функціонування економіки. У цьому контексті для менеджменту банку важливим є точність розрахунку початку нової фази ділового циклу та нової фази життєвого циклу банку, що стане початком нового сценарію формування економічного капіталу, а тому постає об'єктивна необхідність розробки методики визначення фази життєвого циклу та фази ділового циклу.

В економічній літературі є декілька підходів до визначення фаз життєвого циклу фірми, а також фаз ділового циклу, які ґрунтуються на певних економетричних розрахунках [8; 52]. На наш погляд, одними із найпростіших і,

водночас, найефективніших підходів до визначення фаз життєвого циклу фірми (банку) є метод побудови функції витрат та метод найменших квадратів.

Метод побудови функції витрат передбачає виявлення характеру кореляційної залежності між доходами від діяльності підприємства та витратами, яких воно зазнало. На основі отриманих залежностей будують криву, що демонструє перехід від однієї стадії до іншої:

- Точка кривої, у якій виконується умова рівності першої та другої похідної нулю, сигналізує про перехід до стадії зрілості.
- Точка кривої, у якій витрати дорівнюють доходам, сигналізує про початок інтенсивного розвитку підприємства (стадія зростання).

Для підприємства знаходять рівняння апроксимації, що виражає залежність між рентабельністю підприємства та часом. Моменти переходу від однієї стадії до іншої визначаються контрольними точками:

- Рентабельність продажів дорівнює 0 (стадія зародження).
- Визначення кореня рівняння, при якому перша похідна дорівнює 0 (перехід на стадію занепаду).
- Друга похідна дорівнює 0 (початок стадії стабільності).

Вивчивши теоретичні підходи до розробки методик визначення фаз життєвого циклу компаній, вважаємо за необхідне внести певні корегування у методику, засновану на методі найменших квадратів, з метою врахування специфіки діяльності банку.

Суть даної методики полягає у побудові лінійної кореляційно-регресійної моделі, яка ґрунтується на функції апроксимації підібраної за методом найменших квадратів, що відображає залежність динаміки показника регулятивного капіталу банку та часу (місяців або кварталів). За аналогією до визначення життєвого циклу банку, визначаються фази ділового циклу.

Отже, необхідно побудувати рівняння апроксимації виду:

$$Y_m = tx + a, \quad (1.6)$$

де Y_m – динаміка життєвого циклу банку;

t – час;

x – змінна величина (регулятивний капітал);

a – незалежний член рівняння.

З метою визначення фаз ділового циклу необхідно визначити контрольні точки, які відображають період початку нової фази. Для цього необхідно проаналізувати значення першої та другої похідної.

Отже, перше рівняння виду $\frac{\partial Y_t}{\partial t} = 0$, дає можливість отримати точку перегинання функції Y_t , а вирішення рівняння виду $\frac{\partial^2 Y_t}{\partial t^2}$ дозволяє визначити напрямок руху показника Y_t на певному часовому інтервалі до максимуму чи до мінімуму.

Згрупуємо інтервали руху показника Y_t та точки перегину в таблицю і визначимо інтервали фаз життєвого циклу банку та фаз ділового циклу (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Інтервали фаз життєвого циклу банку та ділового циклу*

Стадії життєвого циклу банку			
Зародження і розвиток	Зрілості (стабільності)	Зростання	Занепаду
від $-\infty$ до 0	від 0 до 1 і від 1 до 0	від 1 до $+\infty$	від 0 до $-\infty$
Стадії ділового циклу			
Криза	Рецесія	Пожавлення	Підйом
від 0 до $-\infty$	від $-\infty$ до 0	від 0 до 1 і від 1 до 0	від 0 до ∞

* Власна розробка автора

Наступним етапом розробки сценаріїв формування економічного капіталу є розрахунок бажаної величини економічного капіталу банку, яка визначається виходячи із прогнозу витрат банку на операційну діяльність та стратегічний розвиток у рамках певного сценарію. В умовах сценарію зародження доцільним буде збільшення буферу операційного капіталу та буферу стратегічного капіталу з метою розширення своєї діяльності та виходу на стадію стабільності. У період стабільності можливим є зниження рівня операційного і стратегічного буферів капіталу з метою вивільнення частини прибутку для виплати дивідендів і задоволення вимог власників банку. Виходячи із прогнозу стадій життєвого циклу

банку і прогнозу можливої зміни сценарію із зростання на кризовий, перед менеджментом банку постає необхідність збільшення обсягу економічного капіталу з метою перекриття можливих ризиків, забезпечення безперебійної операційної діяльності та впровадження інновацій і фінансування антикризових рішень з метою обмеження строку дії сценарію кризи, а також з метою зменшення фінансових втрат.

Черговим етапом є вибір інструментів і методів формування економічного капіталу у рамках визначених сценаріїв. У цьому контексті важливим є не вибір інструментів і методів, оскільки вони в переважній більшості є стандартними, а правильне визначення пріоритетності методів капіталізації банку (збільшення капіталу). Наприклад, в умовах загальноекономічної кризи банку важко буде розраховувати на зростання прибутку та залучення субординованого боргу, а тому першочерговим методом збільшення економічного капіталу стане використання власних коштів вкладників або коштів уряду чи інших банків у випадку, якщо власники не зможуть самостійно збільшити рівень капіталу банку. На інших стадіях життєвого циклу пріоритетними методами нарощування капіталу повинні стати оптимальний перерозподіл прибутку банку та залучення субординованого боргу.

Завершальним етапом розробки сценаріїв формування статутного капіталу банку є формування стратегічних документів та розробка плану дій менеджменту банку на випадок кризи. На цьому етапі відбувається корегування стратегії відповідно до розроблених сценаріїв, документування сценаріїв у відповідних нормативних актах банку, які регулюють діяльність тої чи іншої сфери роботи банку тощо. Головним стратегічним документом, який ґрунтується на розроблених сценаріях, повинен стати план дій банківського менеджменту на випадок кризи. Такий план повинен містити алгоритм антикризових дій разом із альтернативними джерелами капіталізації банку.

Розглянувши такі елементи механізму формування економічного капіталу банку як функції менеджменту – аналіз та планування, коротко зупинимося на функціях організації, стимулювання і контролю. Так, у контексті функціонування

механізму формування економічного капіталу банку, функція організації передбачає організацію діяльності підрозділів банку, які беруть участь у формуванні капіталу та забезпеченні його адекватності. Тут важливим є розподіл обов'язків між структурними підрозділами банку в сфері проведення діяльності із забезпечення максимальної прибутковості банку за мінімального рівня ризику і витрат, тобто дотримання збалансованої стратегії управління активами і пасивами банку. Що ж стосується функції стимулювання, то вона може мати двоїсту природу, а саме: з одного боку, менеджмент банку повинен створити певні стимули для працівників банку в частині збільшення прибутковості банку за рахунок збільшення клієнтів та надання ширшого кола банківських послуг, а з іншого боку – стимулювати працівників банків викуповувати акції банку за рахунок заробітної плати в умовах кризи і таким чином збільшувати капітал банку. Функція контролю забезпечує контроль на всіх етапах функціонування механізму формування економічного капіталу банку від розробки сценаріїв і аналізу факторів негативного впливу до досягнення і підтримання бажаного рівня економічного капіталу банку.

З метою формування цілісного бачення механізму формування економічного капіталу банку детальніше зупинимося на характеристиці таких його елементів як методи та інструменти.

Методами механізму формування економічного капіталу банку є систематизована сукупність кроків банківського менеджменту, спрямована на залучення різноманітних джерел збільшення економічного капіталу відповідно до тактичних і стратегічних цілей банку.

В економічній літературі та банківській практиці виокремлюють декілька методів формування банківського капіталу, які поділяють на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх відноситься капіталізація прибутку, дивідендна політика та формування резервів, зовнішні ж методи формування економічного капіталу банку включають: залучення субординованого кредиту, первинне публічне розміщення акцій на фондовій біржі, реінвестування дивідендів, придбання акцій працівниками банку.

Основним внутрішнім методом формування економічного капіталу банку є накопичення прибутку шляхом створення різноманітних фондів або накопичення нерозподіленого прибутку. У переважній більшості випадків даний метод є найпростішим і найдешевшим методом капіталізації банку, особливо для тих банків, діяльність яких характеризується високою нормою прибутковості. Окрім цього, залучення капіталу з внутрішніх джерел не несе в собі загрози втрати контролю над банком з боку його акціонерів, а також зниження дохідності акцій, що підвищує привабливість даного методу для акціонерів і менеджменту банку. Єдиним недоліком цього методу є те, що прибуток, який спрямовується на капіталізацію банку оподатковується, що відповідно дещо зменшує масштаби капіталізації. Метод капіталізації прибутку несе в собі стимулюючий ефект для власників і менеджменту банку, адже вони зацікавлені в збільшенні норми прибутку з метою збільшення капіталізації і розширення своєї частки на ринку банківських послуг. Тому, окрім збільшення прибутковості, зазначений метод вимагає від менеджменту банку не допустити надмірного зростання ризиків, що, в свою чергу, зумовлює зростання резервів для їх покриття, а отже, й до зниження прибутковості.

Іншим внутрішнім методом, який прямо пов'язаний з капіталізацією прибутку, є дивідендна політика банку. Зважаючи на те, що дивіденд – це дохід на акцію, джерелом якого виступає прибуток, то наскільки більше прибутку виплачується у вигляді дивідендів, настільки менша його частина залишається для капіталізації, а, відповідно, низькі темпи капіталізації підвищують ризик банкрутства і стримують збільшення активів банку, які приносять дохід. Однак, варто зазначити й те, що досить низька частка дивідендів може призвести до зниження курсової ринкової вартості акцій банку. Тому важливим аспектом при здійсненні дивідендної політики є визначення оптимального співвідношення розподілу прибутку на виплату дивідендів й на збільшення капіталу банку, і тим самим досягнення компромісу між поточними та майбутніми інтересами акціонерів.

Як свідчить світова практика дивідендної політики, раціональною дивідендною політикою банку є та, яка максимізує ринкову вартість акцій. За таких умов банк може зберегти існуючих інвесторів і залучити нових. Залучення нових інвесторів є доволі поширеним явищем серед провідних американських та європейських банків, які до 80% прибутку використовують для виплати дивідендів [66, с. 29].

Привабливість акцій того чи іншого банку визначається не тільки величиною дивідендів, але і стабільністю дивідендної політики. Якщо величина дивідендів банку підтримується на відносно стабільному рівні, то інвестори розглядатимуть їх як достатньо стабільні доходи, а банк виглядатиме як приваблива і надійна фінансова установа. З іншого боку, у випадку зниження величини дивідендів відбувається зниження курсової вартості акцій, що дестимулює потенційних інвесторів.

Основним фактором впливу на управлінські рішення менеджменту банку щодо розподілу прибутку на збільшення капіталу і на виплату дивідендів є те, наскільки швидкий ріст своїх активів може дозволити собі банк, щоб не допустити надмірного зниження співвідношення власного капіталу до активів, якщо банк продовжить виплачувати дивіденди своїм акціонерам за постійною ставкою. Для вирішення цього завдання в світовій теорії і практиці використовується така формула (1.7):

$$\text{Темпи росту нерозподіленого прибутку} = \text{Прибуток на власний капітал} \times \text{Частка утриманого прибутку} \quad (1.7)$$

Незважаючи на важливість зазначених методів формування власного й економічного капіталу банку, величина прибутку не завжди може задовільнити інтереси акціонерів як у плані виплати дивідендів, так і в плані збільшення капіталу, а тому менеджмент банку, як метод регулювання величини економічного капіталу, використовує метод управління резервами за активними операціями. Суть цього методу полягає у ефективному управлінні ризиками банку, які впливають на рівень простроченої заборгованості, тобто кредитний та

валютний ризику. Особливе місце згаданий метод посідає у період кризових явищ, адже саме тоді зростає частка простроченої заборгованості, що вимагає збільшення резервів за активними операціями. Завданням банківського менеджменту в такій ситуації є зниження відрахувань до резервів шляхом переоцінки ризиків, обмеження кредитного портфеля або продаж проблемних активів. Для ефективної реалізації цього методу необхідною є відповідна інфраструктура ринку банківських послуг, яка повинна включати компанії з управління активами або банк «поганих» активів, який зміг би викупити проблемні активи в інших банківських установах.

Найпоширенішим зовнішнім методом формування економічного капіталу є залучення субординованого кредиту. Вперше цей метод поповнення банківського капіталу було запропоновано Банківською угодою про капітал 1988 р. (Базель I), відповідно до якої субординовані боргові зобов'язання беруть участь у покритті збитків банку та включають у себе незабезпечені облігації на строк не менше 5 років, позики (отримані кредити на строк не менше 5 років), привілейовані акції, що погашаються [9].

В економічній літературі поняття «субординований борг» розглядається з правової (регулятивні норми) та економічної (кредитна природа) точок зору, акцентуючи увагу на тому, що субординований борг не є капіталом банку за своєю сутністю, а виступає у вигляді зобов'язань. Зокрема, такого підходу дотримується Х. Ван Грюннінг, який, говорячи про субординований строковий борг як елемент капіталу другого рівня, вказує, що інструменти, які входять до нього, мають характеристики і капіталу, і зобов'язань, оскільки у підсумку вони повинні бути погашені або містять обов'язкові вимоги до майбутніх доходів, що не залежать від їх фактичного отримання [38, с. 102].

За своєю суттю класичний субординований кредит є строковим борговим зобов'язанням з фіксованим терміном повернення і, як правило, не може бути повністю, без дотримання принципу поверненості, використовуватися для покриття збитків банку. Така особливість субординованого кредиту зумовлює необхідність введення обмеження на величину його включення у розрахунок

капіталу, а саме обсяг субординованого кредиту не повинен перевищувати 50% додаткового капіталу, а термін користування не менше 5 років. Враховуючи кредитну природу субординованого боргу і, відповідно, ризик одномоментного зниження частки субординованого боргу у структурі капіталу банку, на законодавчому рівні було введено обмеження щодо повернення субординованого кредиту рівними частинами по 20% щороку, а у випадку банкрутства банку повне погашення субординованого боргу відбувається після погашення всіх вимог інших кредиторів.

Основною перевагою субординованого кредиту над іншими методами формування власного та економічного капіталу банку є можливість одномоментного збільшення капіталу банку на значну суму, при цьому не змінюючи склад власників та не змінюючи дохідність акцій. Можливість швидкого збільшення економічного капіталу банку дозволить сформувати базу для зростання через збільшення активних операцій, впровадження інновацій тощо.

Не менш важливим методом формування економічного капіталу банку є вихід банків на ринок IPO (первинне публічне розміщення акцій на фондовій біржі), що дозволяє забезпечити суттєве зростання капіталу окремо взятого банку чи банківської системи загалом. Однак для забезпечення ефективності цього методу необхідним є виконання певних умов як з боку банку, так і з боку владних інституцій. Так, основною умовою до владних інституцій є розвиток інфраструктури та нормативно-правового забезпечення функціонування фондового ринку, а також вжиття заходів щодо спрощення та підвищення доступності виходу банків на ринок капіталів. Що ж стосується комерційних банків, то для одержання ефекту від IPO необхідним є повне розкриття інформації про акціонерів банку та про діяльність самого банку, тобто забезпечення високої прозорості. За таких умов IPO є не вигідним для банків, які не бажають розкривати інформацію про свою діяльність, а також для малих банків, які ризикують отримати зниження курсової вартості акцій після виходу на фондову біржу.

Наступним повнішим методом збільшення економічного капіталу банку є реінвестування дивідендів і стимулювання придбання акцій працівниками. Плани реінвестування дивідендів припускають заміну грошових дивідендів дивідендами-акціями та дозволяють банкам капіталізувати прибуток, який мав бути виплаченим у вигляді дивідендів. Банкам рекомендується заохочувати участь у планах реінвестування дивідендів, пропонуючи дисконт, наприклад, 5% від справедливої ринкової вартості. Такий дисконт дозволяє акціонерам купувати цінні папери за 95% їхньої ціни (або справедливої ринкової вартості) у строк виплати дивідендів. Акціонеру вигідно брати участь в угодах, які передбачають дисконт, оскільки він має можливість негайно реалізувати приріст капіталу, що дорівнює величині дисконту.

Придбання акцій працівниками банку є одним з новаторських методів, що дозволяє банку отримати додатковий капітал. Менеджмент банку розробляє спеціальні заохочувальні акції щодо продажу акцій банку його працівникам за нижчою вартістю, ніж ринкова або використовує акції як нагородження та преміювання, що породжує у працівників банку відчуття приналежності та стимулює ефективність їх діяльності, яка приносить прибуток. У зарубіжній практиці цей механізм реалізується за допомогою створення трасту, бенефіціарами якого стають працівники банку. Емітовані акції, які винесені в траст, розширюють ринок обігу банківських акцій. Ідеальним варіантом є стратегія іменного використання дивідендів, що виплачуються акціями, та плану з придбання акцій працівниками банку і одночасного використання дивідендів [127, с. 442-444].

Окрім проаналізованих вище методів формування економічного капіталу банку, які використовуються менеджментом банку, варто відзначити методи макроекономічного рівня: рекапіталізація і націоналізація, злиття і поглинання банків. Зазначені методи застосовуються у тому випадку, якщо банк самостійно не зможе сформувати той обсяг капіталу, який визначається законодавством.

Останнім і одним із основних елементів механізму формування економічного капіталу є інструменти, тобто вираження форми впливу

банківського менеджменту на грошові потоки та грошові кошти банку з метою їх перерозподілу та накопичення економічного капіталу банку.

Види та спрямованість інструментів формування економічного капіталу банку залежать від сценаріїв розвитку подій, спрямованості стратегії банку та методів формування капіталу, які використовуються менеджментом банку в певний конкретний період. Такі інструменти варто поділити на адміністративні та індикативні. Адміністративні інструменти передбачають встановлення або зміну нормативних обмежень при формуванні економічного капіталу, наприклад, зміна порядку виплати дивідендів, зміна порядку відрахування до резервів, мораторій на виплату дивідендів тощо. Індикативні інструменти передбачають маніпулювання ставками дисконту, нормами резервування, зміна показника адекватності регулятивного капіталу, зміна розміру операційного та стратегічного буферу економічного капіталу банку тощо.

Висновки до розділу 1

1. Систематизовано наукові дослідження у сфері вивчення природи капіталу як економічної категорії за декількома підходами, а саме: ресурсно-накопичувальний, підхід до трактування сутності капіталу як фактора виробництва, функціональний підхід, підхід до визначення поняття «капітал» з точки зору бухгалтерського балансу суб'єктів економіки. На основі чого зроблено висновок, що капітал формується у результаті накопичення ресурсів впродовж функціонування суб'єкта економіки і виступає не тільки резервом для захисту від ризиків, а й вагомим фактором виробництва, який сприяє його розвитку.

2. В процесі дослідження природи банківського капіталу розглянуто класичні підходи до визначення його сутності, а зокрема: ресурсно-накопичувальний, балансовий, вартісний, ресурсно-функціональний підходи, останній з яких є найбільш широке за змістом та дозволяє сформувати більш повне уявлення про сутність капіталу банку. Однак, слід зазначити, що виділення трьох класичних функцій (захисна, оперативна та регулююча) не дає змоги повністю відобразити сутність капіталу банку, адже банківський капітал є не тільки

основним ресурсом захисту від ризиків та виконує тільки захисні і регулюючі функції, а є важливим інструментом стимулювання розвитку та інновації, а також інструментом безперебійної операційної діяльності банку.

4. На основі вивчення сутності капіталу банку й аналізу нових вимог Базельського комітету з банківського нагляду щодо розширення методик розрахунку регулятивного капіталу шляхом розрахунку економічного капіталу, зроблено висновок, що у випадку якщо розрахунок економічного капіталу та визначення його обсягу є прерогативою комерційного банку, а не регулюючого органу, виникає необхідність перегляду структури та сутності економічного капіталу виходячи із бізнес-інтересів банку, першочерговою метою якого є не захист від ризиків, а отримання максимального прибутку. Таким чином, на наш погляд, економічний капітал повинен складатися з регулятивного капіталу (risk capital), капіталу для здійснення поточної операційної діяльності (cash capital) та капіталу для розвитку (capital development).

5. З метою кількісного визначення економічного капіталу та визначення його сутності як капіталу не тільки для покриття ризиків, а й капіталу для розвитку виникає об'єктивна необхідність введення операційного та стратегічного буферів капіталу. Операційним буфером капіталу повинен стати буфер капіталу для здійснення операційної діяльності, який, по суті, відображатиме платоспроможність банку, а під стратегічним буфером капіталу, потрібно розуміти той обсяг капіталу, який визначається банком для забезпечення впровадження банківських інновацій і фінансування інших управлінських рішень необхідних для подолання кризових явищ в структурі банку та забезпечення підґрунтя для подальшого розвитку.

6. Виходячи з аналізу наукових та директивних підходів до формування сутності економічного капіталу, а також враховуючи ортодоксальні підходи до розуміння сутності капіталу як економічної категорії нами запропоновано власне визначення економічного капіталу банку під яким варто розуміти нагромаджений запас грошових коштів в процесі банківської діяльності, обсяг якого є достатнім для покриття очікуваних та непередбачуваних банківських ризиків, а також для

впровадження банківських інновацій і фінансування інших управлінських рішень спрямованих на забезпечення драйверів розвитку банківської установи на всіх етапах економічного циклу.

7. Запропоновано власне визначення та побудовано структуру механізму формування економічного капіталу банку, як сукупності певних взаємопов'язаних управлінських функцій, методів та інструментів, що через алгоритм послідовних кроків впливу на грошові потоки та структуру банківського балансу під дією зовнішніх факторів дозволяють досягнути прийняттого рівня економічного капіталу у відповідності із стратегічними цілями банку.

8. Розглянуто прикладні аспекти формування методик розрахунку величини економічного капіталу банку та розроблено власні рекомендації щодо їх удосконалення шляхом застосування концепції фаз життєвого циклу банку та ділового циклу економіки заснованих на методі найменших квадратів, визначення фази ділового циклу дозволить банкам сформувати певні сценарії їх розвитку та визначити необхідне коло методів формування економічного капіталу банку.

Основні результати дослідження опубліковано у працях [152; 159; 153; 154; 160; 161]

РОЗДІЛ 2

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО КАПІТАЛУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМНИМИ РИЗИКАМИ

2.1. Аналітична оцінка рівня капіталізації банківської системи України як бази економічного капіталу

Питання достатнього рівня капіталізації банківської системи України у вітчизняній економічній науці та практиці банківської діяльності розглядається достатньо довго – ще з часів здобуття незалежності, а з кожним витком кризових явищ в економіці його актуальність зростає. Це пов'язано, насамперед, з необхідністю створення підвалин для економічного зростання за рахунок розширення банківського кредитування та фінансування підприємств реального сектору економіки. Темпи зростання кредитування реального сектору економіки та зростання банківських активів загалом залежать від темпів росту власного капіталу банку, величина якого має певне пропорційне відношення до обсягу активів і вимірюється показником достатності регулятивного капіталу.

Швидкі темпи зростання власного капіталу банків дозволять збільшити як кількість кредитних угод, так і їх обсяги, що дасть можливість профінансувати масштабні довгострокові проекти, які потребуватимуть мільярдних капіталовкладень.

Однак, зважаючи на різного роду об'єктивні і суб'єктивні обставини капіталізація української банківської системи є значно нижчою, ніж капіталізація банківських систем Євросони (ЄС-19) та Польщі, де співвідношення власного капіталу банківської системи та валового внутрішнього продукту сягає 50-90%. Величина сукупних активів банківських систем ЄС-19 та Польщі в декілька разів перевищує обсяг ВВП, що свідчить про надзвичайно великий внутрішній ресурс для розвитку економіки. Значно нижчою є капіталізація банківської системи США, однак, тут потрібно звернути увагу на те, що банківська система США

складається з трьох рівнів і окрім центрального банку (Федеральна резервна система) та комерційних банків, включає в себе небанківські фінансово-кредитні установи, які розширюють капіталізацію.

Рівень ж капіталізації української банківської системи дорівнює рівню капіталізації банківських систем Білорусі та Російської Федерації (табл. 2.1), які за особливостями економічного розвитку та еволюцією банківської діяльності є дуже схожими на Україну.

Таблиця 2.1

Показники капіталізації банківських систем окремих країн світу*

Країна	Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	Власний капітал/ВВП	9,1	9,7	12,6	12,6	12,7	11,9	11,6	13,1	9,3	5,2
	Власний капітал/Активи	10,7	11,6	12,9	13,1	14,6	14,7	15,0	15,1	11,2	8,3
	Власний капітал/Кредити	13,8	14,3	15,1	15,4	18,2	18,8	20,8	21,1	14,7	10,7
США	Власний капітал/ВВП	8,5	10,6	4,7	10,5	10,3	9,6	9,7	7,1	6,5	6,5
	Власний капітал/Активи	12,2	13,8	5,7	12,9	13,0	12,1	12,1	8,8	7,9	7,8
	Власний капітал/Кредити	14,7	17,2	7,3	17,2	17,2	16,0	16,0	11,7	10,4	9,9
ЄС	Власний капітал/ВВП	62,1	68,4	72,1	79,6	82,3	88,6	93,1	93,7	91,7	90,2
	Власний капітал/Активи	5,8	5,9	5,8	6,4	6,6	6,9	7,4	8,1	7,9	8,3
	Власний капітал/Кредити	9,8	10,0	9,9	10,9	11,6	12,1	13,1	14,2	14,3	14,3
Польща	Власний капітал/ВВП	31,6	30,2	37,2	41,5	43,9	44,6	48,8	49,1	50,9	49,1
	Власний капітал/Активи	13,2	12,1	12,0	14,0	14,4	14,3	15,2	15,2	15,0	14,9
	Власний капітал/Кредити	22,3	18,6	18,1	20,0	20,6	20,4	21,7	22,0	22,0	21,3
Білорусь	Власний капітал/ВВП	5,1	5,3	9,1	10,1	10,7	12,3	8,8	8,6	8,4	8,9
	Власний капітал/Активи	19,8	17,9	23,0	19,0	17,8	20,1	16,3	15,8	15,1	14,1
	Власний капітал/Кредити	32,6	26,4	26,3	21,8	19,7	24,7	23,1	21,5	20,7	21,2
Російська Федерація	Власний капітал/ВВП	6,3	8,0	9,2	11,9	10,5	9,4	9,8	10,7	11,1	11,4
	Власний капітал/Активи	12,1	13,3	13,6	15,7	14,0	12,6	12,3	12,3	10,2	10,7
	Власний капітал/Кредити	21,1	21,7	23,1	28,7	26,1	22,5	22,1	21,8	19,4	20,2

*Розраховано автором за даними [57]

Серед основних об'єктивних причин низької капіталізації банківських систем України та інших пострадянських країн є те, що організація банківської справи на ринкових засадах у цих державах розпочалася після розпаду Радянського Союзу, банківська система якого була однорівневою, а вимоги до діяльності банків, обсягу та структури їх капіталу встановлювалися за аналогією до господарських товариств і підприємств. Також не було спеціального банківського законодавства, яке б регулювало ризики банківської діяльності, адже банки були частиною перерозподільчого механізму і, по суті, не піддавалися кредитним, ринковим і операційним ризикам.

Після розпаду Радянського Союзу новостворені комерційні банки певний час діяли як товариства з обмеженою відповідальністю, капітал яких формувався на основі пайової участі акціонерів, а сама їх діяльність регулювалася новоствореним банківським законодавством, яке не містило вимог до мінімального розміру статутного чи регулятивного капіталу.

Майже десять років після здобуття Україною незалежності вимоги до капіталу комерційних банків встановлювалися Національним банком України на основі власних розрахунків за погодженням Верховної Ради України. Такі розрахунки щодо мінімального розміру статутного та балансового капіталів (відповідно до інструкцій НБУ) часто не відповідали вимогам макроекономічної ситуації в Україні. Так, одну із перших вимог до мінімального розміру статутного капіталу банку було впроваджено у 1992 р. Тимчасовим положенням Правління НБУ «Про порядок створення, реєстрації комерційних банків і здійснення нагляду за їх діяльністю», відповідно до якого мінімальний обсяг статутного капіталу становив 50 млн. крб. Цим положенням також було дозволено створювати статутний капітал банку за рахунок грошових коштів у валюті, що знаходиться в обігу в Україні та в іноземній валюті, а також за рахунок майна та пов'язаних з ним майнових прав [137]. До кінця 1992 р. Національний банк України збільшив вимоги до мінімального статутного фонду банків, який повинен був становити 500 млн. крб.

З метою створення фундаментальних передумов для розвитку вітчизняної банківської системи Національним банком України було запропоновано мінімальні вимоги до розміру статутного капіталу банків на рівні 500 тис. дол. США, однак вони не були схвалені Верховною Радою України, а з іншого боку, внаслідок девальваційних тенденцій реальна вартість запропонованих НБУ мінімальних вимог до капіталу понизилася до 100 тис. дол. США. Однак, зважаючи на гіперінфляцію, Національний банк України намагався забезпечити капітал вітчизняних комерційних банків від знецінення і поступово підвищував мінімальні вимоги до статутного капіталу на початку 1993 р. до 2 млрд. крб., а у липні 1993 р. до 4 млрд. крб. для банків, які мали ліцензію на операції з

іноземною валютою. Всі банки повинні були виконати нові вимоги до початку 1994 р., проте, на практиці діючим банкам було дозволено проводити подальшу діяльність, не дивлячись на те, що вони розпоряджалися значно нижчими капіталами. Статутні капітали, внесені в національній валюті банками, які отримали ліцензію раніше, піддалися швидкому зменшенню. У перерахунку на долари США мінімальний обсяг капіталу для банків з державною ліцензією, отриманою в 1992 р., становив близько 3 тис. дол. США у 1994 р. Пізніше мінімальні вимоги до статутного капіталу було підвищено до 5 млрд. крб., що в еквіваленті становило 40 тис. дол. або вартість трикімнатної квартири в м. Київ. Такі низькі вимоги до статутного капіталу були причиною створення близько 230 банків в Україні, які, по суті, створювалися виключно для ведення спекулятивних операцій та пов'язаного кредитування. Так, у кінці 1994 р. в Україні діяло 228 банків. Сума їхніх статутних фондів становила 87 млн. грн. (в еквіваленті). Середній розмір статутного фонду одного банку дорівнював близько 400 тисячам гривень (що дорівнює неповним 200 тисячам ECU).

Незважаючи на підвищення мінімальних вимог до статутного капіталу у період гіперінфляції 1992-1994 років банківська система України зіштовхнулася із значним знеціненням капіталу (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Процес декапіталізації українських комерційних банків у 1992-1994 роках*

Рік	Власний капітал комерційних банків, млрд. крб.	Статутний капітал комерційних банків, млрд. крб.	Частка статутного капіталу у власному капіталі комерційних банків, %	Реальна вартість власного капіталу комерційних банків (1992 р. = 100%)
1992	2	0,5	25	100
1993	75	15	20	41,4
1994	441	93	21	37,1

* Розраховано автором на основі [196].

Знецінення власного і статутного капіталів призвело до того, що банки з метою їх захисту почали вкладати свої ресурси в активи, які зазнають найменшого інфляційного впливу, зокрема, вільно конвертовану валюту і нерухомість. Оскільки зберігання банківського капіталу у вільно конвертованій

валюти законодавством було суттєво обмежено, то частина банків спрямовувала його з метою захисту від інфляції на придбання, будівництво або реконструкцію офісних приміщень. Тобто банки фактично намагалися розмістити значну частку свого капіталу в активи у вигляді основних засобів, передусім будівель і приміщень. Дійшло до того, що банки вкладали у нерухомість не лише власні, а й залучені кошти [1].

Реакцією на зниження реальної вартості статутного та власного капіталу українських комерційних банків було видання у травні 1995 р. спеціального розпорядження НБУ щодо підвищення мінімальних вимог до статутного капіталу до рівня 100 тис. ECU. Пізніше вимоги до збільшення мінімального рівня статутного капіталу було затверджено на законодавчому рівні. Так, у лютому 1996 р. Верховною Радою України було прийнято зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність», відповідно до яких у Законі було прописано норму про систематичне підвищення мінімальних вимог до статутних капіталів банків.

Перший рівень визначено в обсязі 100 тис. ECU. Банки, які не виконали цієї вимоги до середини 1996 р., підлягали ліквідації. Другий рівень мінімального розміру статутного капіталу становив 250 тис. ECU. Термін реалізації цієї другої вимоги завершувався у кінці вересня 1996 р.

Прийняті Верховною Радою України поправки до Закону України «Про банки і банківську діяльність» Правління НБУ імплементувало в Інструкції № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків», що містила основні нормативи, які були обов'язковими для виконання банками. Серед них на першому місці знаходилася вимога щодо мінімального розміру статутного фонду. Для новоствореного банку він мав становити 1 мільйон ECU. Діючі комерційні банки повинні були підвищити свої статутні фонди згідно з таким графіком:

до 1 січня 1997 р. – до суми, еквівалентної 500 тис. ECU;

до 1 червня 1997 р. – до суми, еквівалентної 750 тис. ECU;

до 1 січня 1998 р. – до суми, еквівалентної 1 млн ECU.

Законодавством було встановлено, що у випадку, коли банк не збільшив статутний капітал до потрібного мінімуму до початку 1998 р. (табл. 2.3), НБУ відкликає у нього ліцензію на банківську діяльність [66; 65].

Таблиця 2.3

Кількість українських комерційних банків, у яких відкликано ліцензію на банківську діяльність у зв'язку з невиконанням вимог щодо мінімального рівня статутного капіталу*

Мінімальний статутний капітал	Термін підвищення капіталу	Кількість банків, які не поповнили мінімальний капітал і втратили ліцензію
100 тис. ECU	1.06.1996	6
250 тис. ECU	1.10.1996	3
500 тис. ECU	1.01.1997	13
750 тис. ECU	1.06.1997	2
1000 тис. ECU	1.01.1998	16

* Розраховано автором на основі [65].

Кількість банків, у яких відкликано ліцензію у зв'язку із невиконанням мінімальних норм статутного капіталу, була, як правило, меншою від кількості банків, чий статутний капітал був нижчим за потрібний мінімум. НБУ проводив досить обережну політику відкликання ліцензій. Він враховував запізнення щодо виплати зареєстрованого капіталу, а також брав до уваги становище регіональної влади. У кожному з перерахованих періодів поряд з банками, у яких відкликано ліцензію, була ще група банків, які зареєстрували зростання статутних фондів із запізненням. У 1996 р. було 18 таких банків, а в 1997 р. у такій ситуації знаходилося 16 банків. У усіх випадках сплату потрібних коштів банкам було подовжено на 2 або 3 місяці. З цих причин на початку 1998 р. термін виконання обов'язкового підвищення статутного капіталу було подовжено до першого кварталу 1999 р.

Разом із підвищенням вимог до мінімального розміру статутного капіталу комерційних банків Національний банк України здійснював роботу щодо створення системи управління ризиками комерційних банків. Основними

напрямами такої роботи була розробка системи економічних нормативів, яка в повному обсязі була затверджена у вже згаданій Інструкції № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків». Інструкція містила 21 обов'язковий норматив для комерційних банків. Запроваджені нормативи можна поділити на 4 групи: нормативи мінімального розміру статутного фонду та його платоспроможності (5 показників), нормативи ліквідності (3 показники), нормативи кредитних та інвестиційних ризиків (7 показників), нормативи відкритої валютної позиції (6 показників).

Особливе місце в згаданій інструкції було відведено нормативам кредитних ризиків, які в момент становлення ринкових відносин в Україні та в період формування національної банківської системи мали найчуттєвіший вплив на фінансову стійкість комерційних банків. У період 1991-1996 років кредитна політика комерційних банків не завжди відповідала прийнятій в розвинутих країнах практиці і в перші роки здобуття Україною незалежності була спрямована на обслуговування взаємозаліків підприємств, а пізніше – на кредитування підприємств акціонерів банків. Така кредитна політика призводила до значних ризиків, які через формування резервів під кредитні операції мали суттєвий вплив на величину власного капіталу банку і на банківську прибутковість. Тому з метою зменшення ризиковості кредитних операцій банків і забезпечення належного рівня їх фінансової стійкості НБУ запровадив два нормативи і один оціночний показник кредитних ризиків, а саме:

- норматив максимального розміру кредитного ризику на одного позичальника (Н7) ;
- норматив «великих» кредитних ризиків (Н8);
- показник максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, які надаються інсайдерам (Н4).

Ці нормативи містили такі обмеження для банків:

- нормативне значення показника Н7 не повинно було перевищувати 25%. Загальна сума зобов'язань будь-якого позичальника (фізичної чи юридичної особи, в тому числі банку) перед банком, у результаті надання останнім одного

або кількох кредитів, не повинна була перевищувати 25 відсотків власних коштів банку. Позичальники, які мають спільних засновників, акціонерів (учасників), загальна частка яких у статутному фонді підприємства перевищує 35 %, враховувалися у розрахунку як один позичальник;

– максимальне значення показника Н8 не повинно було перевищувати 8-кратного розміру власних коштів банку. Рішення про надання «великого» кредиту мало бути оформлено відповідним висновком кредитного комітету комерційного банку, затвердженим його Правлінням. Якщо сума всіх «великих» кредитів перевищувала восьмикратний розмір власних коштів не більше ніж на 50 %, то вимоги до платоспроможності подвоювалися (16%), якщо ж перевищує більше ніж на 50 %, то вимоги потроювалися, тобто значення показника платоспроможності банку (Н2) повинно бути не меншим 24 % [66].

Зазначена вище інструкція та інші нормативно-правові акти Національного банку України з питань банківського нагляду були підготовлені відповідно до міжнародних стандартів на основі новітніх методик, орієнтованих на оцінку ризиків банківської діяльності. Такий крок Національного банку України супроводжувався відмовою від застарілих ревізійних підходів до контролю та започаткуванням системи банківського нагляду, метою якого є оцінка ризиків та управління ними в банках, а також контроль за виконанням нормативних вимог. Завдяки цьому Україна значно наблизилася до виконання багатьох Базельських принципів. Однак досягти високого рівня відповідності не вдалося через принципову перешкоду – тогочасний бухгалтерський облік в Україні, який не відповідав міжнародним стандартам бухгалтерського обліку та звітності. Цю перешкоду було частково подолано у 1998 р. з переведенням банківської системи на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та звітності.

Попри це, змін у законодавстві та нормативно-правових актах НБУ було не достатньо для забезпечення ефективної роботи банківської системи і підвищення рівня її капіталізації. Так, відповідно до оцінки ефективності банківського нагляду в Україні, яка була здійснена Міжнародним валютним фондом у 1999 р., банківський нагляд повністю відповідав лише трьом принципам – другому і

третьому, які визначають засади реєстрації та ліцензування банків, та сьомому, який стосується оцінки кредитної діяльності банків.

Низька ефективність банківського нагляду, а також перехід на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку в банках на сьомому році незалежності не сприяли швидкому росту капіталізації банківської системи України, а, навпаки, призвели до її зменшення порівняно із динамікою росту ВВП (рис. 2.1).

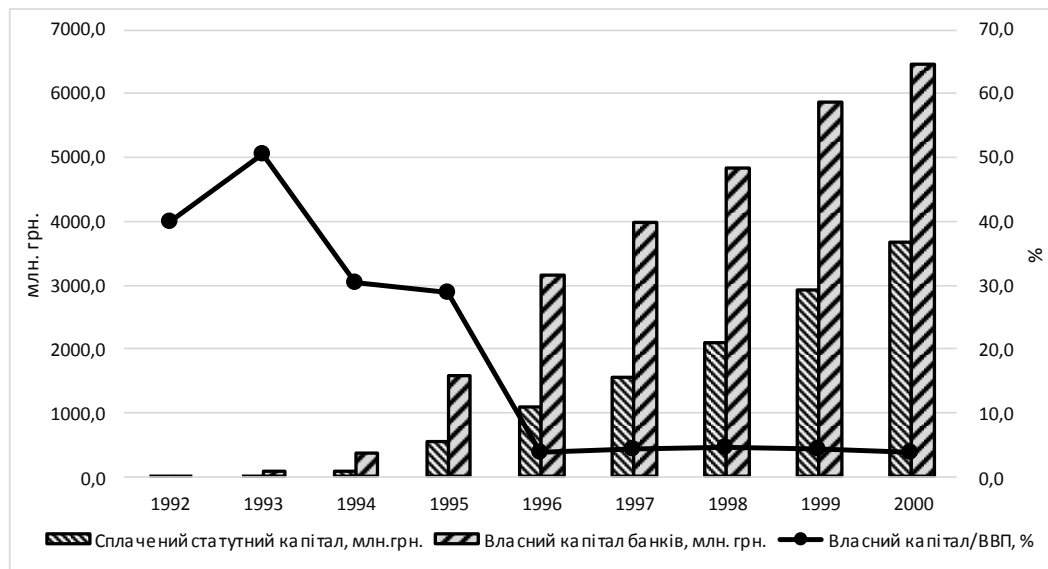


Рис. 2.1. Динаміка показників капіталізації банківської системи України у 1992-2000 роках*

* Розраховано автором на основі [98].

Однак, варто зазначити, що підвищені вимоги до величини капіталу і системи управління банківськими ризиками мали й позитивний ефект на капіталізацію банківської системи України, який проявлявся у зменшенні темпів створення нових банків з надзвичайно низьким рівнем капіталу, як це відбувалося у 1992-1995 роках (рис. 2.2).

Таким чином, однією із основних перешкод на шляху до збільшення капіталізації банківської системи України у 1992-2000 роках було неефективне законодавче та нормативно-правове поле банківської діяльності, яке лише частково відповідало міжнародним стандартам, а зокрема Базельським вимогам.

Іншими вагомими причинами уповільнення темпів капіталізації банківської системи України у 1992-2000 роках, на наш погляд, були такі: повільне

впровадження структурних реформ та приватизації, зростання тінізації національної економіки, спекулятивний характер банківської діяльності, відсутність стратегії розвитку національної економіки та банківської системи.

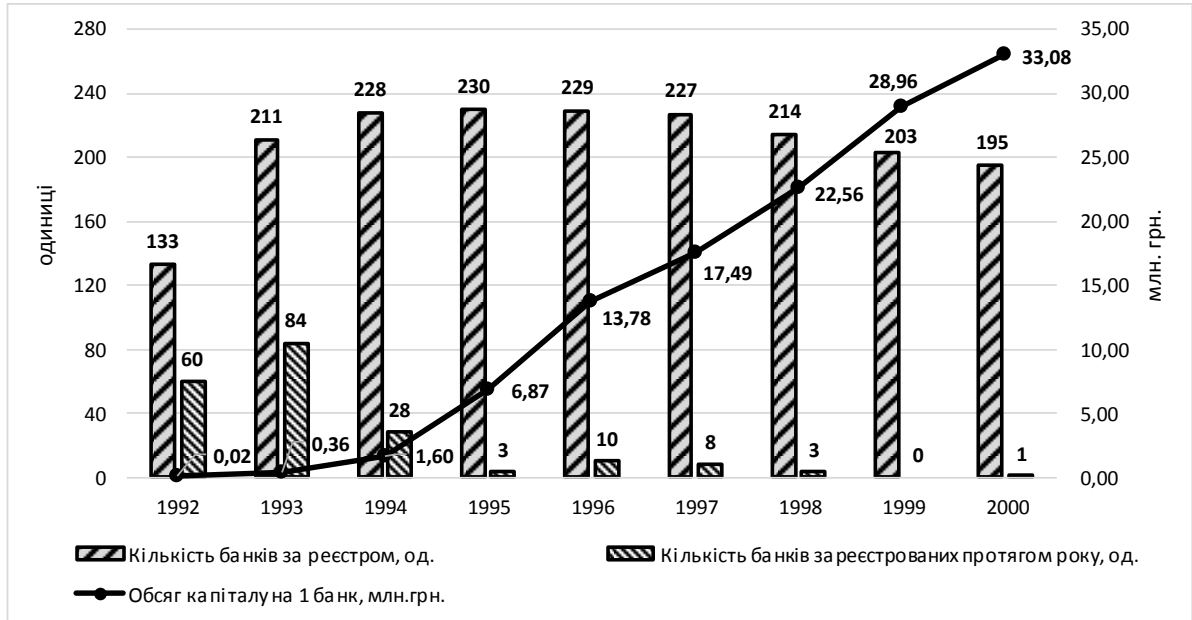


Рис. 2.2. Динаміка кількості зареєстрованих та новостворених банків в Україні у 1992-2000 роках*

* Розраховано автором на основі [98].

Повільне впровадження ринкових реформ на початку 90-х років ХХ століття в Україні, а також повільні темпи приватизації державних підприємств не сприяли появі великих обсягів фінансових ресурсів як для створення потужних комерційних банків рівня АКБ «Україна» та Промінвестбанк, так і для залучення ресурсів на поточні та депозитні рахунки. Більше того, повільне впровадження реформ призвело до зростання тінізації української економіки, частка якої за різними даними коливалася від 45 до 70% від ВВП у 1992-1997 роках [102; 103; 72]. Високий рівень тіньової економіки дестимулює не тільки капіталізацію банківської системи, а й безготівковий грошовий обіг, проявом якого є розміщення коштів підприємств і населення в банках. Тобто за умови високого рівня тінізації економіки, яка зумовлена високим податковим навантаженням (за різними даними від 30 до 70% на прибуток) та

бюрократизацією і зарегульованістю бізнесу, підприємству не вигідно легалізувати власні грошові потоки, а тому розвиток тіньового ринку товарів і послуг, а особливо тіньового валютного ринку, в декілька разів перевищив вигоди для бізнесу, ніж це міг дати банківський сектор.

В умовах високого рівня тінізації економіки та відсутності стратегічних орієнтирів розвитку більшість новостворених банків перетворилися на спекулятивні організації з обміну іноземної валюти та кредитування пов'язаних осіб, що також не сприяло росту капіталізації банківської системи України.

Новий етап капіталізації вітчизняної банківської системи, на наш погляд, розпочався у 2001 р. після прийняття Верховною Радою України та введення у дію Закону України «Про банки і банківську діяльність», який визначав правові основи діяльності комерційних банків, а також створював підґрунтя для формування спеціальних нормативно-правових актів Національного банку України. Прийнятий закон дав можливість досягнути повної відповідності українського банківського нагляду до Базельських принципів. Передусім, таким із них як контроль істотної участі у власності банку (пряме або опосередковане, самостійне або спільне з іншими особами володіння 10 і більше відсотками статутного капіталу чи права голосу придбаних акцій / паїв – (принцип 4); встановлення критеріїв інвестиційної діяльності банків (принцип 5); вимоги щодо достатності капіталу (принцип 6); контроль кредитування банками пов'язаних осіб (принцип 10); повноваження щодо впливу та виправних дій (принцип 22), глобальний сукупний нагляд за міжнародною діяльністю банків (принцип 23).

Такі зміни у банківському законодавстві та банківському нагляді посприяли повній імплементації положень Базель I, які зберігаються і до сьогодні та визначаються Інструкцією НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 р. № 368. Зокрема, в інструкції визначено сутність поняття «регулятивний капітал», його призначення та складові, а також підкреслено, що регулятивний капітал є одним із найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та

забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільності діяльності. Регулятивний капітал складається з основного та додаткового капіталу, що рівнозначні капіталу першого та другого рівнів за Базелем I. Також такі вимоги Базеля I як обсяг капіталу другого рівня не може перевищувати 100% капіталу першого рівня, а обсяг субординованого боргу – 50% капіталу першого рівня закріплені в українському банківському законодавстві.

Поступова зміна банківського законодавства та адаптація його до міжнародних стандартів сприяли росту капіталізації банківської системи України, починаючи з 2000 р. (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Структура банків за розміром нормативного / регулятивного капіталу
у 2000-2003 роках***

Обсяг нормативного капіталу	Кількість банків станом на 01.01.2000	Кількість банків станом на 01.07.2000	Розмір регулятивного капіталу	Кількість банків станом на 01.01.2001	Кількість банків станом на 01.07.2001	Кількість банків станом на 01.01.2002	Кількість банків станом на 01.07.2002	Кількість банків станом на 01.01.2003
До 1 млн. євро	15	5	До 1 млн. євро	6	5	1	1	2
Від 1 до 2 млн. євро	34	10	Від 1 до 3 млн. євро	14	9	8	14	12
Від 2 до 3 млн. євро	31	26	Від 3 до 5 млн. євро	47	30	33	37	31
Від 3 до 5 млн. євро	41	50	Від 5 до 10 млн. євро	66	77	66	67	67
Вище 5 млн. євро	45	66	Вище 10 млн. євро	20	32	44	35	45
Усього	164	157	Усього	154	153	152	154	157

* Розраховано автором на основі [98].

Як бачимо з таблиці 2.4, після імплементації вимог Базеля I до капіталу кількість банків, які виконували вимоги щодо мінімального розміру регулятивного капіталу за європейськими мірками (мінімум 5 млн євро), за два роки зростає із 86 банків (або 56% банківської системи) станом на 1 січня 2001 р. до 112 банків (або 71% банківської системи) станом на 1 січня 2003 р.

Упорядкування банківського законодавства та впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в банках і підприємствах сприяло припливу

іноземного капіталу в банківську систему України, що, на наш погляд, стало одним із основних чинників росту капіталізації вітчизняної банківської системи в період 2001-2009 років (рис. 2.3).



Рис. 2.3. Динаміка капіталізації банківської системи України та кількості банків з іноземним капіталом у 2001-2015 роках*

* Розраховано автором на основі [98].

Однією з перших суттєвих переваг діяльності банків з іноземним капіталом є збільшення капіталізації банківської системи України, процес якої відбувався у двох напрямках. Перший напрям – злиття, поглинання та придбання іноземними банками банків з українським капіталом (табл. 2.5).

Як бачимо з таблиці 2.5., придбання іноземними банками банків з українським капіталом стало суттєвим чинником збільшення капіталізації банківської системи України, адже тільки десять найбільших угод з продажу банків з українським капіталом призвели до зростання статутного капіталу за 2006-2008 роки на 4,251 млрд. грн, що становило 24% від загального приросту капіталу за цей період. Варто зауважити, що в період 2004-2009 років в Україні було укладено 41 угоду (рис. 2.4) з продажу акцій банків з українським капіталом на суму не меншу 5 млн. дол. США, сукупна вартість угод оцінюється у 8 млрд. дол. США (в еквіваленті близько 60 млрд. грн), на збільшення статутних капіталів банків було витрачено близько 40 млрд. грн.

Результат найбільших угод (більше 100 млн. дол.) купівлі банків з українським капіталом іноземними банками у 2005-2008 роках*

Рік	Банк-продавець	Банк-покупець	Сума угоди, млн дол. США	Капітал на початок року, в якому здійснено операцію злиття або поглинання, млн грн		Капітал після капіталізації, яка відбулася упродовж наступного року після поглинання банку, млн грн.		Відхилення, млн грн. (%)	
				Статут.	Влас.	Статут.	Власн.	Статут.	Власн.
2005	АППБ Аваль	«Raiffeisen International» (Австрія)	1000	1000	1303	1500	1746	+500 (+50%)	+443 (+34%)
2006	АКІБ «Укр-Сиббанк»	«BNP Paribas Group» (Франція)	325	750	948	1750	2 000	+1000 (+133%)	+1052 (+111%)
2006	АКБ «Укр-соцбанк»	«Banca Intesa» (Італія)	1161	70	1027	370	1927	+300 (+429%)	+900 (+88%)
2006	Індекс-банк	Credit Agricole S.A. (Франція)	260	150	187	200	183	+50 (+33%)	-4 (-2%)
2006	Райффайзен банк Україна	OTP Banka Slovensko (Угорщина)	813	520	627	520	1027	+0 (+0%)	+400 (+64%)
2007	АБ «Престиж»	«Erste Bank» (Австрія)	104	300	301	651	656	+351 (+117%)	+355 (+118%)
2007	Укрінбанк	Bank Hapoalim (Ізраїль)	136	204	440	204	440	+0 (+0%)	+0 (+0%)
2007	НРБ-Україна	Сбербанк Росії	150	76	118	840	1057	+764 (+1005)	+939 (+796%)
2008	Правекс-банк	Intesa Sanpaolo (Італія)	750	172	363	492	828	+186 (+320%)	+465 (+128%)
2009	Промінвест-банк	Внешкеономбанк	1080	200	3262	1300	2326	+1100 (+550%)	- 936 (-29%)

* Розраховано автором на основі [98].

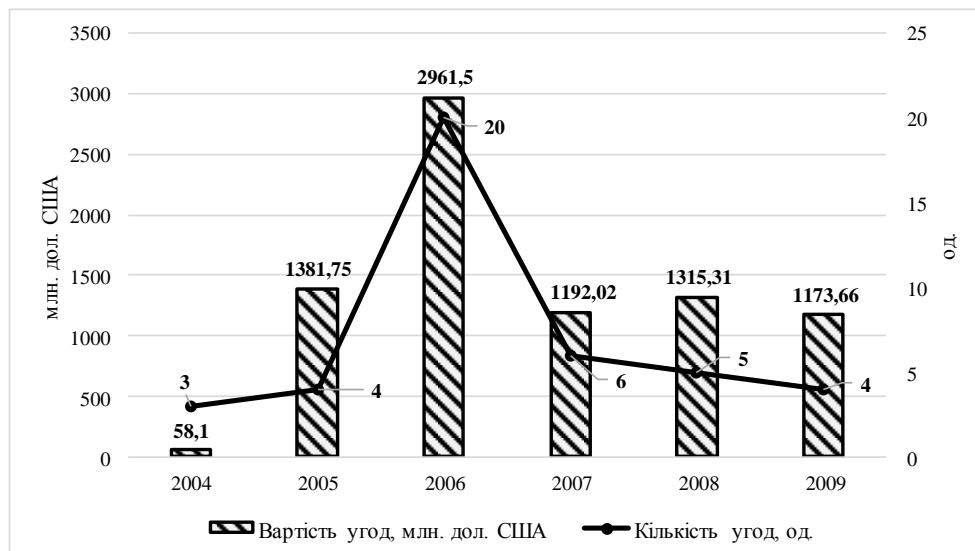


Рис. 2.4. Динаміка кількості та вартості угод з продажу банків з українським капіталом зарубіжним інвесторам у 2004-2009 роках*

* Розраховано автором на основі [98].

Збільшення капіталізації банківської системи України дало можливість банкам наростити обсяги кредитування, що певною мірою відбилося на економічному зростанні та добробуті населення. Однак, варто зауважити, що відсутність ефективного законодавчого поля та банківського нагляду, а також відсутність дієвої стратегії розвитку банківської системи України зокрема та економіки загалом, не дозволили повністю використати переваги присутності іноземного банківського капіталу. Позаяк більшість кредитів банки з іноземним капіталом надавали в споживчий сектор, тобто той сектор, який давав можливість отримати високі прибутки, а з метою підтримання позитивної динаміки нарощування споживчого кредитування банки з іноземним капіталом збільшували зовнішній борг (рис. 2.5), що негативно позначалося як на ефективності банківської діяльності, так і на економічній безпеці нашої країни. Більше того, банки з українським капіталом з метою утримання конкурентних позицій на ринку або залучали позики за кордоном, або здійснювали маніпуляції із фінансовою звітністю та розрахунками обов'язкових нормативів, про що свідчить зростання кількості банків, на які НБУ наклав штрафи, з 7 банків у 2006 році до 33 банків у 2007 році [121].

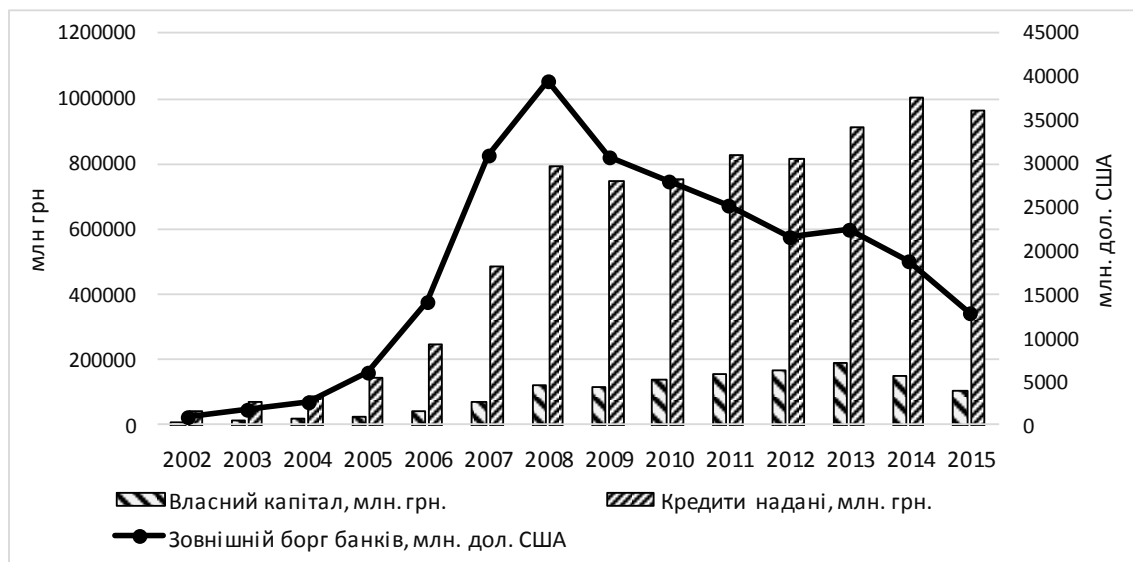


Рис. 2.5. Динаміка власного капіталу українських банків, кредитів наданих та зовнішнього боргу у 2002-2015 роках*

* Розраховано автором на основі [98].

У результаті така ситуація призвела до кризи банківської системи України у 2008-2009 роках, адже внаслідок девальвації гривні, росту проблемної заборгованості та обмеження можливостей залучення додаткових коштів з-за кордону банки не змогли повною мірою покрити кредитні ризики, що призвело до великих втрат.

Проблемним аспектом на шляху підвищення капіталізації банківської системи України є нераціональна структура власного капіталу банків, адже найбільшу питому вагу в цій структурі займає статутний капітал, зокрема в період економічного підйому та фінансової стабільності частка статутного капіталу у власному капіталі становила 60-63%, а внаслідок фінансово-економічної кризи 2008-2009 років вона зросла до 105% у 2010 році. Ситуація не покращилася й після кризи і питома вага статутного капіталу у власному капіталі банків зростала до 180%, а з під час нового витка кризи в банківській системі України у 2014-2016 роках, питома вага статутного капіталу зросла до 313% (Додаток В). Це свідчить про зменшення власного капіталу банків за рахунок зростання збитковості їх діяльності, адже розмір збитків банківської системи у 2016 р. склав 334,7 млрд. грн.

Ряд невдалих рішень у сфері банківського менеджменту на макроекономічному рівні, надмірний апетит до ризику на мікроекономічному рівні, а також збільшення системних ризиків у національній економіці призвели до того, що за своїм потенціалом та капіталізацією банківська система України повернулася до початку 2000-их років, коли відношення власного капіталу банків до ВВП становило близько 4% (станом на 2015 р. цей показник становив 5,2%).

Зважаючи на кризовий стан банківської системи України та вітчизняної економіки, варто зауважити, що фундаментальною основою капіталізації банківської системи залишалися банки з іноземним капіталом. Так, у період кризи 2008-2009 рр. жоден банк з іноземним капіталом не вийшов з українського ринку банківських послуг, а в період кризи 2014-2016 рр. банки з іноземним капіталом хоча і скоротили частку своєї участі у капіталі банківської системи України, однак найбільші гравці банківського ринку продовжили свою діяльність. Менші за величиною і капіталом іноземні банки були продані потужнішим банкам, а окремі

повністю припинили діяльність в Україні, однак, банківська система та економіка, порівняно з «очищенням», запропонованим НБУ, цього майже не відчула.

Виходячи із вищесказаного, варто відзначити ще одну рису банків з іноземним капіталом, а саме якісний менеджмент, доповнений строгим виконанням міжнародних стандартів у сфері оцінки достатності регулятивного капіталу шляхом застосування вимог Базель II (тоді як банки з українським капіталом використовували вимоги Базель I) та управління ризиками. Використовуючи практику ведення банківської справи в Україні за міжнародними стандартами, банки з іноземним капіталом розвинули такі методи формування власного капіталу як субординований капітал та IPO, що згодом було використано декількома банками з українським капіталом.

Субординований капітал є ефективним інструментом збільшення регулятивного капіталу банку, адже субординований кредит залучається мінімум на 5 років, що робить капітальну базу банку прогнозованішою та полегшує діяльність банку у сфері забезпечення достатності регулятивного капіталу. Однак для залучення субординованого капіталу у розмірі 50 % від основного капіталу, відповідно до вимог Базель I-II та національних регуляторів, банкам необхідно виконати як технічні, так і економічні умови. Щодо технічних умов, то вони стосуються процедури отримання дозволу від Національного банку стосовно включення субординованого капіталу для розрахунку регулятивного капіталу.

Однак, на наш погляд, важливішими є економічні вимоги та вимоги прозорості діяльності банків. Щодо економічних умов, то банк повинен на належному рівні забезпечувати фінансову стійкість і застосовувати ефективні методики з управління ризиками з метою забезпечення довіри з боку кредиторів. Важливе місце у підвищенні довіри кредиторів також займає прозорість діяльності банків, особливо в рамках міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та банківського нагляду. За таких умов серед українських банків найбільші можливості щодо залучення субординованого капіталу мають банки з іноземним капіталом, завдяки яким частка субординованого капіталу у регулятивному капіталі збільшилася із 8,5% у 2004 році до 22,8% у 2009 році (рис. 2.6).

Важливий вплив на обсяги та динаміку залучення субординованого капіталу має загальна економічна та політична ситуація в країні, яка впливає на розрахунок суверенних рейтингів держави та індивідуальних рейтингів банків-позичальників, що свідчить про рівень ризику вкладення коштів у банк на умовах субординованого боргу.

Іншим важливим механізмом збільшення власного капіталу банківської системи України може виступити механізм публічного розміщення акцій IPO, яке передбачає первинне (на публічному ринку акції компанії на момент розміщення не перебувають в обігу) публічне (серед великої кількості (тисяч) інституціональних і приватних інвесторів) розміщення акцій [104, с. 51].

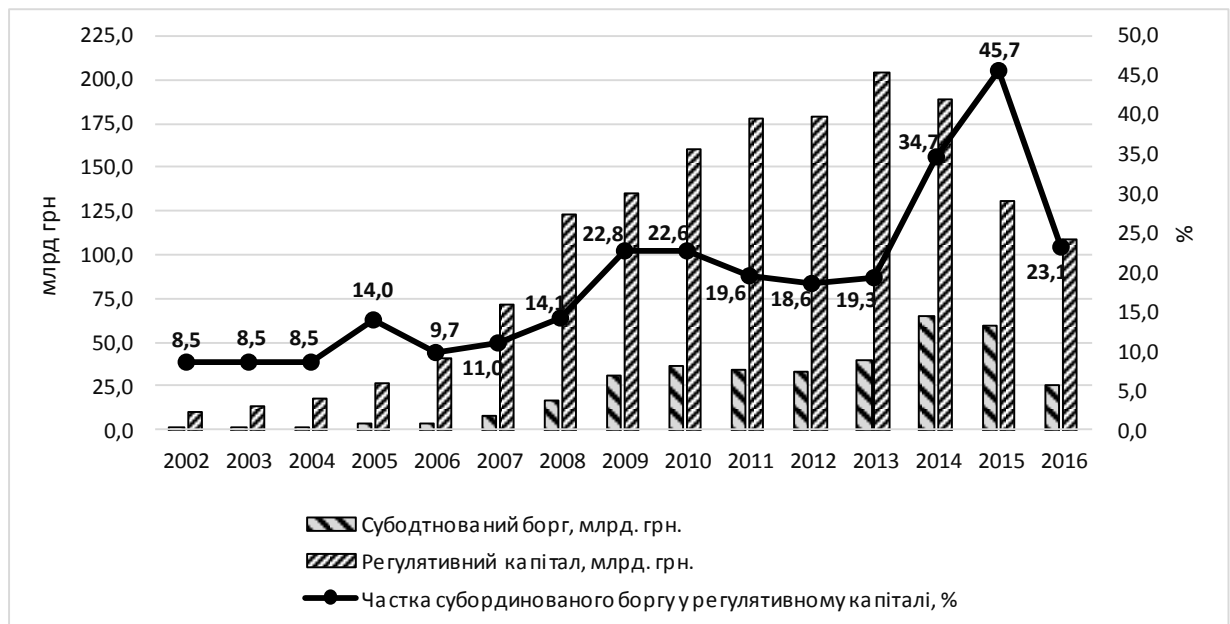


Рис. 2.6. Динаміка регулятивного капіталу банківської системи України та частки у ньому субординованого боргу в 2002-2016 роках*

* Розраховано автором на основі [98].

Цей вид фінансування надає банківським установам такі переваги:

- отримання безстрокових інвестицій (в тому числі на міжнародних ринках),
- формування публічної ринкової історії,
- визначення реальної ринкової вартості банку,
- наявність вторинного ліквідного ринку банківських акцій,

- можливість додаткового залучення акціонерного капіталу в майбутньому,
- покращення репутації банку,
- створення системи заохочення персоналу через опціони на акції тощо.

На думку західних експертів, залучення джерел іноземного капіталу через перетворення у публічну компанію є престижнішим і потенційно привабливішим кроком, ніж продаж компанії стратегічному інвестору.

Проте IPO має і певні недоліки для банків: зниження частки власності і частки в майбутніх доходах існуючих акціонерів, виникнення загрози недружнього поглинання, суттєва залежність капіталізації банку від загальної ринкової кон'юнктури, IPO є одним з найдорожчих способів фінансування (витрати на юридичних консультантів і аудиторів, а також комісійні ставки інвестиційних банків при здійсненні IPO в декілька разів перевищують витрати на здійснення емісії облігацій або приватних розміщень і можуть складати до 8 % залучених коштів), реструктуризація бізнесу, необхідність постійного розкриття значного масиву корпоративної інформації, в тому числі щодо складу акціонерів, виникнення нової фідучіарної відповідальності (зростає відповідальність перед новими акціонерами за прийняття управлінських рішень).

Однак переваги здійснення IPO є вагомішими, що і змушує компанії, в тому числі і банки, здійснювати вихід на ринок публічного розміщення власних пайових цінних паперів.

Свого часу ряд українських банківських установ здійснили приватне розміщення акцій, яке є попереднім етапом для проведення IPO (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Характеристика приватних розміщень банківських акцій*

Банк	Пакет акцій, проданий інвесторам, %	Сума продажу пакету акцій, млн дол. США	P/BV	Андеррайтер
Форум	10	20	3,1	Конкорд Капітал
Мегабанк	20	19	4,1	Конкорд Капітал
Родовід Банк	18,9	47	–	Dragon Capital
Укрінбанк	36	20	2,24	Dragon Capital
Надра	7,7	53	2,65	HSBC, Dragon Capital

* Розраховано автором на основі [55;99].

Як свідчать дані табл. 2.6., при приватному розміщенні акцій банків показник P/BV є незначним – 2,24-4,1, при стратегічному продажу банків цей коефіцієнт коливався від 1,6 для банку «Мрія» до 7,19 для «Індекс-Банку» (табл. 2.7), при здійсненні IPO показник P/BV складає для іноземних банків – 3-3,5.

Таким чином, за показником P/BV найефективнішим в Україні на даний час є стратегічний продаж банку іноземним інвесторам, проте в Європі і США ситуація протилежна. Разом з тим, як бачимо із наведених вище таблиць, основні угоди з IPO українськими банками було проведено у 2006-2008 роках, тобто до фінансово-економічної кризи 2008-2009 років, після кризи і до сьогоднішнього моменту таких угод укладено не було. Це, перш за все, пов'язано із економічною та політичною ситуацією в країні, а також з тим, що існуючі бізнес-моделі банків не потребують суттєвого збільшення капіталу, адже сьогоднішня економічна ситуація, з одного боку, не вимагає, а, з іншого – не дозволяє розширити активи банків за рахунок збільшення обсягів кредитних операцій.

Таблиця 2.7

Характеристика стратегічних продажів українських банків*

Назва банку	Назва покупця	Пакет акцій, проданий інвесторам, %	P/BV
Аваль	Raiffeisen International	93,5	3,18
УкрСиббанк	BNP Paribas Group	51,00	3,4
НРБ-Україна	Сбербанк Росії	100,00	4,67
Мрія	Внешторгбанк Росії	98,0	1,6
Укрсоцбанк	Banca Intesa	85,42	6,68
Індекс-Банк	Credit Agricole S.A. (Calyon)	98,00	7,19
Універсальний	Eurobank Ergasias S.A	99,30	3,32
Престиж	Erste Bank	50,50	1,18

* Розраховано автором на основі [55; 99].

У цьому контексті необхідним є створення прийнятних умов для ведення банківського бізнесу інструментами грошово-кредитної політики, особливо це стосується активізації кредитування реального сектору, що автоматично підвищуватиме вимоги до мінімального рівня капіталу та стимулюватиме використання новітніх методик збільшення обсягів статутного, власного та

регулятивного капіталу банків. За існуючих умов функціонування банківського бізнесу та механізму «очищення» банківської системи, запропонованого НБУ, збільшення власного капіталу банку буде створювати додаткове і непотрібне навантаження на функціонування банківської системи України.

На наш погляд, у сьогоденній ситуації, основною метою банківського менеджменту на макро- і мікроекономічному рівнях є забезпечення високого рівня регулятивного капіталу та його достатності, що вимагає удосконалення управління банківськими ризиками та створення передумов для розрахунку економічного капіталу банку. Розрахунок економічного капіталу банківської системи України та визначення прийнятної обсягу операційного і стратегічного буферів капіталу сприятиме відновленню розвитку банківської системи шляхом впровадження інновацій і новітніх технологій, а також шляхом фінансування ефективних антикризових управлінських рішень.

2.2. Ризики банківської діяльності та їх вплив на капіталізацію вітчизняних банків

Забезпечення безперервного функціонування банківської системи України та виконання нею функцій посередництва у перерозподілі капіталу в межах національної економіки вимагає організації ефективної системи управління ризиками банківської діяльності як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях.

Одним із основних елементів побудови системи ризик-менеджменту банківської діяльності є визначення основних кількісних показників чи індикатора, який найповніше відобразатиме динаміку банківської діяльності та її ризиковості.

Базельський комітет з питань банківського нагляду угодами щодо капіталу Базель I, II, III визначив таким показником регулятивний капітал банку, адже він відображає величину і структуру капіталу банку, а також банківські активи, зважені за ступенем ризику. Базель II та Базель III надали банкам можливості

самостійно здійснювати розрахунки величини регулятивного капіталу та його достатності, використовуючи прогресивні методики для розрахунку економічного капіталу, тобто капіталу необхідного для покриття передбачуваних і непередбачуваних банківських ризиків.

Однак, враховуючи особливості ведення банківської статистики в Україні, а також відсутність практики розрахунку економічного капіталу, вважаємо за необхідне дослідити основні ризики банківської діяльності та визначити, які з них мають найбільший вплив саме на регулятивний капітал української банківської системи. На основі здійсненого дослідження спробуємо розробити методику розрахунку економічного капіталу банківської системи України для зовнішнього користувача, використовуючи наявні статистичні дані. Так, аналізуючи особливості банківської діяльності в Україні, на наш погляд, для повнішого відображення негативного впливу певних факторів на динаміку регулятивного капіталу доцільно розділити ризики банківської діяльності на три категорії:

– макроекономічні ризики, які характеризуються зміною ділової кон'юнктури, що може позначитися на зростанні проблемної заборгованості, вартості банківських ресурсів, зниження рівня довіри до банків тощо. Основними показниками, які відображають макроекономічні ризики можуть бути динаміка валового внутрішнього продукту та динаміка індексу споживчих цін. Динаміка ВВП характеризує ділову активність суб'єктів економіки, а отже, сигналізує про можливість зменшення чи збільшення надходжень грошових коштів на рахунки банківських установ і дає можливість спрогнозувати погіршення якості банківських активів. Динаміка індексу споживчих цін є індикатором довіри суб'єктів економіки до національної валюти та при її зміні дозволяє визначити вартість банківських ресурсів, а також передбачити можливість здійснення «набігів» на банки з метою убезпечення від знецінення коштів вкладників;

– зовнішньоекономічні ризики, що свідчать про вплив зміни кон'юнктури міжнародних ринків капіталів, товарів і послуг на динаміку регулятивного капіталу банків. Яскраво такі ризики проявляються в умовах кризових явищ у країнах-донорах банківського капіталу для України, адже загострення кризи

ліквідності банківських систем країн-донорів призводить до обмеження інвестиційних процесів, які спрямовані на зарубіжні ринки. Окрім цього, обмежується підтримка дочірніх банків материнськими компаніями, що може призвести до скорочення капіталу або цілковитого виходу з ринку. Основним і найінформативнішим показником зовнішньоекономічних ризиків банківської діяльності може бути показник динаміки зовнішнього боргу банків, яка, з одного боку, відображає обмеження можливостей залучення зовнішнього фінансування в банківську систему, а з іншого – рівень залежності банківської системи від зовнішньої фінансової підтримки;

– мікроекономічні (внутрішньобанківські) ризики. Варто зауважити, що внутрішні ризики банку сильно пов'язані з зовнішньоекономічними та макроекономічними ризиками, оскільки банки обслуговують широке коло клієнтів і, порівняно з іншими суб'єктами економіки, найглибше інтегровані в економічні системи. До внутрішніх ризиків, на наш погляд, варто віднести три види ризиків, які найдетальніше відпрацьовані в банківській теорії та практиці, а саме: кредитний, ринковий та операційний.

Розрахунок мікроекономічних ризиків варто розділити на дві складові: для аналізу негативного впливу на регулятивний капітал всієї банківської системи, для розрахунку економічного капіталу окремо взятого комерційного банку. Тому для аналізу взаємозв'язку кредитних, ринкових та операційних ризиків і регулятивного капіталу всієї банківської системи доцільно використати загальні показники: для кредитного ризику основними показниками будуть динаміка прострочених кредитів і динаміка сформованих резервів за активними операціями; для ринкового ризику – динаміка валютного курсу; для операційного ризику використаємо стандартизований підхід Базель II до оцінки операційного ризику, який розраховується за такою формулою:

$$OP = \sum_1^n (k_n \times E_n), \quad (2.1)$$

де OP – операційні ризик;

k_n – коефіцієнт, що визначає рівень ризику за кожним бізнес-напрямом

(встановлюється Базельським комітетом з банківського нагляду на рівні 15%);

E_n – середня величина валового доходу бізнес-підрозділу за три останні роки (у масштабах банківської системи – середня величина доходу банківської системи).

Розглянемо найдетальніший аналіз впливу ризиків банківської діяльності на регулятивний капітал банківської системи України. Для цього побудуємо кореляційну матрицю (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Кореляційна матриця ризиків банківської системи*

	Регулятивний капітал	Макроекономічні		Зовнішньо економічні	Кредитні ризики	Ринкові ризики		Операційні ризики
		ВВП	ІСЦ	Зовнішній борг банків	Прострочені кредити	Резерви за кредитами	Валютний курс	Коефіцієнт операційного ризику
Регулятивний капітал	1	0,7970	-0,0131	0,6045	0,6651	0,7027	0,4138	0,4211
ВВП	0,7970	1	0,4835	0,3536	0,8839	0,8907	0,7865	0,7248
ІСЦ	-0,0131	0,4835	1	0,0217	0,5529	0,5071	0,7507	0,5212
Зовнішній борг банку	0,6045	0,3536	0,0217	1	0,1576	0,2063	0,0167	-0,4809
Прострочені кредити	0,6651	0,8839	0,5529	0,1576	1	0,9913	0,9334	0,3574
Резерви за кредитами	0,7027	0,8907	0,5071	0,2063	0,9913	1	0,8993	0,3716
Валютний курс	0,4138	0,7865	0,7507	0,0167	0,9334	0,8993	1	0,4211
Коефіцієнт операційного ризику	0,4211	0,7248	0,5212	-0,4809	0,3574	0,3716	0,4211	1

*Розраховано автором на основі [97].

Виходячи із аналізу побудованої нами кореляційної матриці за результатами оцінки динаміки відповідних факторів банківських ризиків за період з 2003 по 2016 роки, найбільший зв'язок динаміки регулятивного капіталу прослідковується з динамікою ВВП та динамікою сформованих резервів за кредитами, менш тісним зв'язок є із динамікою зовнішнього боргу банків і динамікою прострочених кредитів.

Динаміка ВВП характеризує темпи розвитку економіки країни та зміну ділової активності суб'єктів економіки, зростання якої має позитивний вплив на динаміку регулятивного капіталу банківської системи. Адже зростання ділової активності є ознакою зростання фінансових можливостей власників банків, які з метою розширення присутності банків на фінансовому ринку проводять докапіталізацію банківських установ, що дозволяє розширити активи та збільшити обсяги вкладень в економіку. Позитивна динаміка ділової активності також є підставою для використання таких методів поповнення власного і регулятивного капіталу банку як субординований борг та публічне розміщення акцій.

Зростання резервів за кредитними операціями призводить до збільшеного регулятивного капіталу банків, адже самі резерви входять у його розрахунок. З іншого боку, зростання резервів за кредитними операціями може свідчити про збільшення кредитних ризиків.

Певний позитивний вплив на динаміку регулятивного капіталу банківської системи має зростання зовнішнього боргу банків, адже це свідчить про залучення іноземних ресурсів для капіталізації у вигляді субординованого боргу або здійснення злиття і поглинання іноземними банками банків з приватним українським капіталом. Однак, варто зауважити, що збільшення зовнішнього боргу банків не завжди позитивно впливає на динаміку регулятивного капіталу, адже надмірне накопичення зовнішнього боргу підвищує залежність національної банківської системи від кон'юнктури світових фінансових ринків, а також від кон'юнктури валютного курсу національної грошової одиниці, що в умовах настання кризових явищ в економіці може призвести до суттєвих втрат банківської системи і, як наслідок, до зменшення обсягів регулятивного капіталу.

Окрім цього, з метою побудови ефективної системи ризик-менеджменту банків, яка ґрунтуватиметься на сценарному аналізі банківських ризиків і регулятивного капіталу, необхідно оцінити рівень взаємозв'язку різних факторів банківських ризиків між собою. Так, варто звернути увагу на існування тісного взаємозв'язку між динамікою валютного курсу та прострочених кредитів, який

відображає значну залежність кредитного портфеля від кон'юнктури валютного курсу, що свідчить про високу доларизацію кредитного портфеля та про збільшення витрат банків внаслідок девальвації національної валюти (рис. 2.7). Зміна валютного курсу національної валюти відображає ринковий ризик банківської діяльності, який, зважаючи на українські реалії банківської діяльності, має більшу вагу, а ніж кредитний ризик, що, відповідно, перешкоджає реалізації ефективної політики банків у сфері кредитування в іноземній валюті, а також у сфері залучення зобов'язань в іноземній валюті.

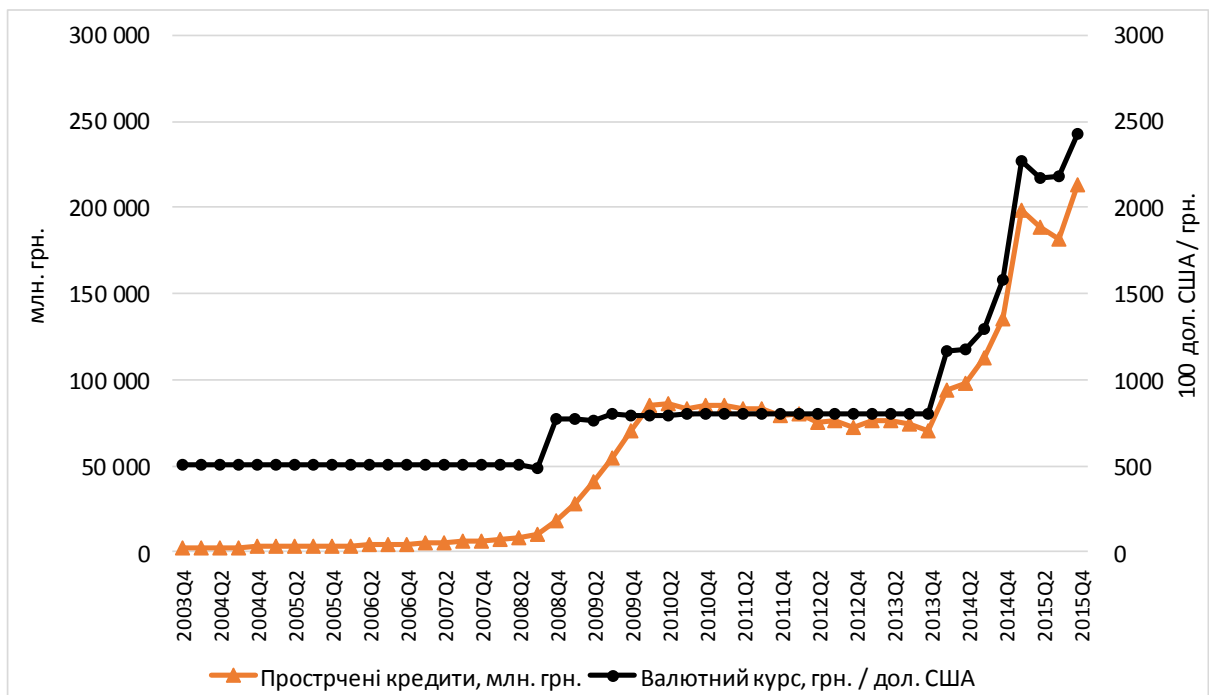


Рис. 2.7. Динаміка валютного курсу гривні та прострочених кредитів банківської системи України у 2003-2015 роках*

* Розраховано автором на основі [98].

Як бачимо з рисунку 2.7, динаміка прострочених кредитів прямо пропорційно залежить від динаміки валютного курсу, який виступає основним чинником збитковості банків, а отже, зменшення рівня регулятивного капіталу.

Тісний взаємозв'язок динаміки валютного курсу простежується і з динамікою індексу споживчих цін і ВВП, що свідчить про нерациональну структуру зовнішньоекономічних торговельних операцій, яка характеризується динамікою сальдо платіжного балансу (рис. 2.8). Варто зазначити, що аналіз

сальдо платіжного балансу повинен стати обов'язковим атрибутом сучасного ризик-менеджменту в українських банках, а також на рівні Національного банку України, оскільки такий аналіз дасть можливість спрогнозувати зміну курсу національної грошової одиниці, який, як вже зазначалося вище, через причинно-наслідкові зв'язки має суттєвий вплив на величину регулятивного капіталу вітчизняної банківської системи. Тому при прогнозованому зниженні сальдо платіжного балансу, комерційним банкам варто зменшити обсяги кредитного портфеля номінованого в іноземній валюті або застрахувати від можливих ризиків.

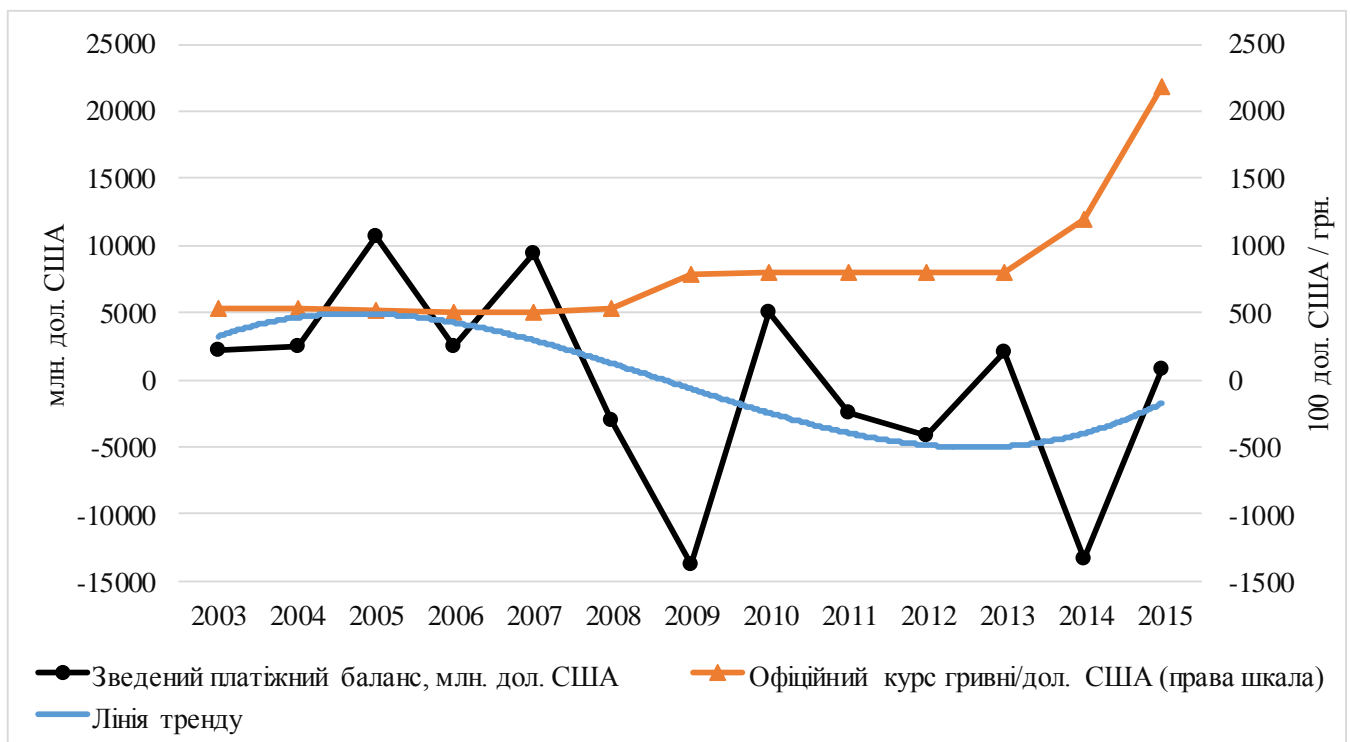


Рис. 2.8. Динаміка сальдо платіжного балансу України у 2003-2015 роках*

* Розраховано автором на основі [98].

Не менш важливим є аналіз коефіцієнту операційного ризику, динаміка якого залежить від динамки ВВП, адже зростання ВВП призводить до зростання доходів банків, а отже і до зменшення втрат від операційної внаслідок підвищення мотивації персоналу, впровадження новітніх технологій тощо.

На основі здійсненого кореляційно-регресійного аналізу взаємозв'язку банківських ризиків та величини регулятивного капіталу побудуємо

багатофакторну лінійну модель регулятивного капіталу банківської системи України з врахуванням макроекономічних, зовнішньоекономічних та мікроекономічних ризиків банківської діяльності. Модель виразимо таким рівнянням (2.2)

$$Y = 0,335X1_{ВВП} + 1906,413X2_{ІСЦ} + 1,687X3_{ЗБ} + 1,847X4_{ІПК} - 0,511X5_{РК} - 94,132X6_{БК} - 0,667X7_{ОР} + 43093,15 \quad (2.2)$$

де $X1-X7$ – фактори банківських ризиків

Побудована модель дає можливість визначити необхідний розмір регулятивного капіталу, враховуючи вплив макроекономічних, мікроекономічних і зовнішньоекономічних ризиків банківської діяльності, однак вона не дає змоги розрахувати необхідний для української банківської системи розмір економічного капіталу. Тому, виходячи із обґрунтованої у першому розділі дисертації концепції економічного капіталу, яка ґрунтується не лише на концепції покриття ризиків, а й на концепції економічного капіталу як капіталу розвитку (capital development), що вимагає розрахунку величини операційного та стратегічного буферу капіталу.

На практиці значення цих показників досить складно розрахувати, посилаючись на наявну банківську статистику, тому, на наш погляд, у цьому контексті варто скористатися методом аналогій, який ґрунтується на оцінці та співставленні капіталізації банківських систем розвинутих країн світу та України. Основним показником для оцінки капіталізації банківських систем зарубіжних країн світу може стати показник співвідношення регулятивного капіталу банківської системи та валового внутрішнього продукту, що, на наш погляд, відображає можливості банківської системи стимулювати економічне зростання. Чим вищим є співвідношення регулятивного капіталу і ВВП, тим вищими в банківській системі є можливості щодо розширення обсягу активних операцій, а тому буфер операційного і стратегічного капіталів повинен бути тією «подушкою» грошових коштів, яку можна використати для впровадження новітніх продуктів та розширення спектру банківських послуг.

Величина операційного та стратегічного буферів капіталу банківської системи України повинна залежати від стратегічних цілей її розвитку, які повинні

містити стратегічний графік збільшення регулятивного капіталу. Зважаючи на це, варто звернути увагу, що збільшення статутного капіталу не є принциповим – основний акцент повинен зводитися до збільшення інших складових регулятивного капіталу за рахунок різних методів його формування. Також величина операційного і стратегічного буферів капіталу повинна визначатися з врахуванням часу, за який державні органи влади (в т.ч. Національний банк України) прагнуть збільшити капіталізацію української банківської системи до середнього рівня капіталізації розвинутих країн світу. За нашими підрахунками, середнє значення показника відношення регулятивного капіталу до ВВП розвинутих країн світу в умовах фінансової стабільності та помірного економічного зростання становить 34% (за базові роки взято 2002-2006 рр., тобто докризовий період.). У цей же період даний показник для України становив 9%, а отже, резерв зростання показника капіталізації банківської системи становить 25% по відношенню до ВВП. Таким чином, якщо стратегічною метою державної влади щодо збільшення капіталізації банківської системи до рівня середнього показника розвинутих країн світу буде десятирічний термін, то необхідний буфер регулятивного капіталу, який буде спрямований виключно на розвиток, а не на покриття ризиків, становитиме 2,5% понад показник приросту капіталу за поточний рік.

Таким чином, підставивши відповідні значення факторів банківських ризиків у модель (2.2), а також враховуючи величину буфера капіталу з розрахунку 5, 7 та 10 років збільшення капіталізації банківської системи, розрахуємо значення моделі та зробимо прогноз на наступні періоди (табл. 2.9).

Отже, для ефективного функціонування банківської системи України в умовах негативного впливу макро- та мікроекономічних, а також зовнішньоекономічних ризиків регулятивний капітал за два роки необхідно збільшити майже на 79 млрд. грн., а економічний капітал, який дозволить забезпечити необхідний обсяг ресурсів для відновлення розвитку банківської системи, повинен становити 241,3 млрд. грн., з них стратегічний і операційний буфер капіталу складатиме 30,6 млрд. грн.

Однак розрахунок прогнозного значення моделі економічного капіталу банківської системи України не дає достатньо підстав для побудови ефективної системи банківського ризик-менеджменту на макро- і мікроекономічному рівнях, оскільки модель не відображає та не прогнозує можливих сценаріїв розвитку української банківської системи, які можуть негативно позначитися не тільки на банківському капіталі, а й на економічній ситуації в країні. Тому, виходячи із цих позицій, виникає необхідність визначення фаз ділового циклу банківської системи і розробки на цій основі сценаріїв її розвитку. З метою визначення фаз ділового циклу (рис. 2.9) використаємо методику, запропоновану в першому розділі дисертації.

Таблиця 2.9

Розрахункові і прогнозні значення регулятивного та економічного капіталу банківської системи України (млн. грн.)*

	PK	PK'	Відхилення	Коефіцієнт буфера капіталу					
				25%/5 років	25%/7 років	25%/10 років			
2004Q1	14167	14943,7	776,7046	5% на рік	3,6% на рік	2,5% на рік			
2013Q1	182505	172070,5	-10434,5	1,3% на кв.	0,9% на кв.	0,6% на кв.			
2013Q2	184493	185159,9	666,8514	Розрахункове значення економічного капіталу банківської системи України з урахуванням операційного та стратегічного буфера капіталу					
2013Q3	189787	197597,5	7810,531						
2013Q4	204976	182583,5	-22392,5						
2014Q1	179976	162606,9	-17369,1						
2014Q2	187344	170018,8	-17325,2						
2014Q3	185548	180768,3	-4779,68						
2014Q4	188949	153517,6	-35431,4						
2015Q1	115303	139947,1	24644,05						
2015Q2	121052	110958,9	-10093,1						
2015Q3	126124	126594,4	470,439						
2015Q4	130974	159737,9	28763,86						
Прогнозне значення регулятивного та економічного капіталу банківської системи України		210772,1					213406,8	212669,1	212089,4
		214715,8					217399,7	216648,2	216057,8
		218659,5		221392,7	220627,4	220026,1			
		222603,1		225385,7	224606,5	223994,4			
		226546,8		229378,6	228585,7	227962,7			
		230490,5		233371,6	232564,9	231931,0			
		234434,1		237364,6	236544,0	235899,3			
		238377,8		241357,5	240523,2	239867,7			

* Розраховано автором на основі [98].

Визначивши фази ділового циклу банківської системи та точки перетину, банківському менеджменту необхідно розробити план на випадок кризи, в якому повинна визначатися політика банку у сфері управління капіталом, шляхи мінімізації збитковості банківських операцій, методи поповнення капіталу банку тощо. У фазі занепаду доцільно відмовитися від виплати дивідендів і використати цю частину прибутку банку на капіталізацію і формування операційного та стратегічного буферів капіталу.

На рівні Національного банку України потрібно збільшити кількість перевірок комерційних банків з метою виявлення можливих проблем у їх роботі в умовах кризи, також важливим аспектом є адміністративне обмеження ризикових операцій банків: операцій з валютою, кредитування пов'язаних осіб, залучення зовнішнього боргу.

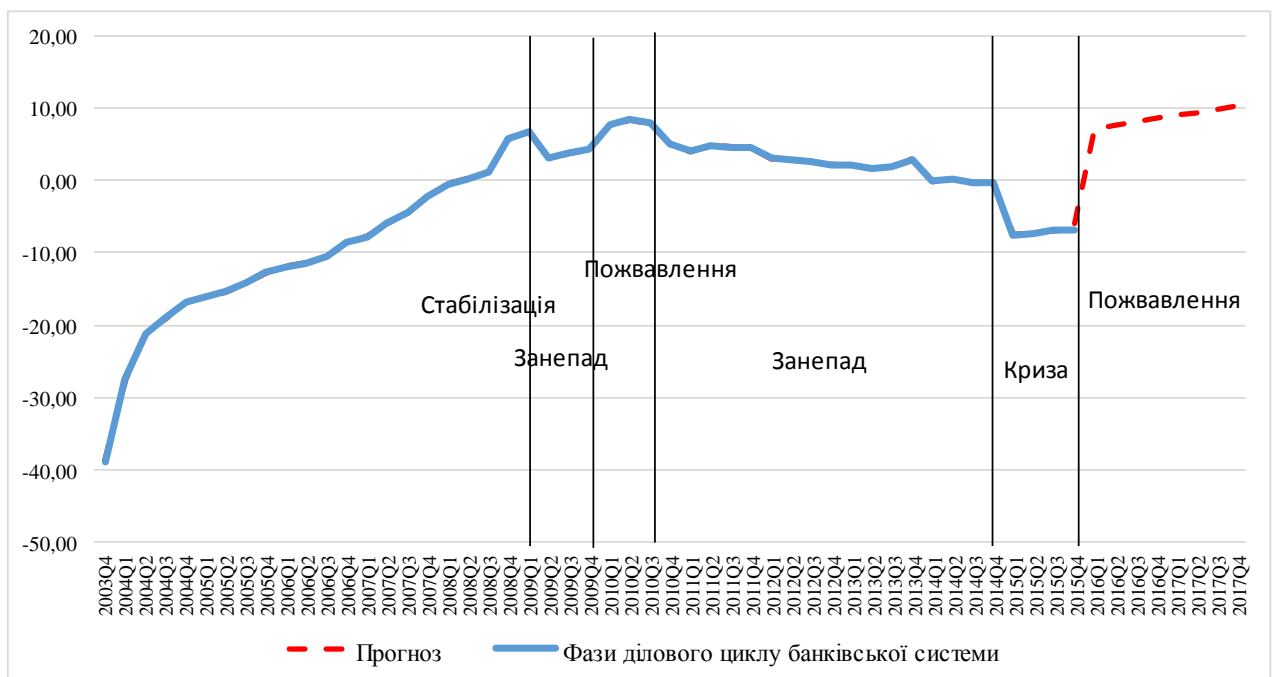


Рис. 2.9. Діловий цикл банківської системи України у 2003-2015 роках*

* Розраховано автором на основі [98].

Не менш важливим аспектом ризик-менеджменту банківської діяльності є розрахунок рівня економічного капіталу на мікроекономічному рівні, тобто на рівні окремо взятого комерційного банку. Як вже зазначалося у першому розділі

дисертації, Базельський комітет з питань банківського нагляду в угодах про достатність капіталу банків Базель II та Базель III допускає можливості використання прогресивних методик розрахунку достатності регулятивного капіталу, які розроблені комерційними банками самостійно. Однак, зважаючи на бізнес-культуру українського бізнесу, в тому числі і банківського бізнесу, такий підхід Базельського комітету з питань банківського нагляду є досить ризиковим для вітчизняних реалій, а з іншого боку, використання прогресивних методик розрахунку достатності капіталу вимагатиме від банків великих затрат фінансових ресурсів та відповідної кваліфікації персоналу, тому актуальним є питання розробки спрощеної методики розрахунку економічного капіталу, використовуючи відкриті дані про діяльність банківських установ. Так, з метою визначення показника економічного капіталу банку нам необхідно визначити його величину для покриття кожної групи ризиків (кредитний, операційний, ринковий) окремо, а також розрахувати операційний і стратегічний буфер капіталу, який за аналогією до банківської системи буде становити 2,5%.

Однією з найпоширеніших методик оцінки кредитного ризику банку є методика VaR (Value at Risk), яка дозволяє комплексно оцінити можливі збитки в майбутньому з обраною ймовірністю і за певний проміжок часу. Для розрахунку міри ризику VaR на практиці використовують кілька способів:

- метод історичного моделювання («дельта нормальний», «ручний спосіб»);
- метод параметричної моделі;
- статистичне (імітаційне) моделювання за допомогою методу Монте-Карло.

У своїх розрахунках використаємо найпростіший «дельта нормальний» метод оцінки ризику за методикою VaR на прикладі даних про кредитний портфель АТ «Ощадбанк».

Для цього необхідно визначити частку прострочених кредитів у кредитному портфелі банку. Частка прострочених кредитів відображає ймовірність втрат

банку внаслідок неповернення кредитів в обумовлений кредитними договорами термін.

Варто зазначити, що коректність використання «дельта нормального» методу оцінки ризику досягається тільки при підпорядкуванні факторів ризику (частки прострочених кредитів) нормальному закону розподілу (закон Гауса). Для визначення приналежності розподілу частки прострочених кредитів за законом розподілу Гауса можна скористатися класичними статистичними критеріями – Коломогорова-Смірнова або Пірсона.

Далі необхідно розрахувати основні параметри розподілу прибутковості: математичне сподівання і стандартне відхилення за допомогою вбудованих формул MS Excel.

Наступним кроком у розрахунку міри кредитного ризику VaR є визначення квантиля даного нормального розподілу. У статистиці під квантилем розуміють – значення функції розподілу (закон Гаусса) за заданими параметрами (математичного очікування і стандартного відхилення), при яких функція не перевищує дане значення із заданою вірогідністю.

Базельський комітет з банківського нагляду при розрахунку рівня ризику рекомендує використовувати такі значення імовірності – 99, 97 та 95%. Для наших розрахунків використаємо значення ймовірності 99%.

Далі потрібно оцінити, якою буде величина кредитного ризику при заданих параметрах розподілу частки прострочених кредитів. Для цього використаємо таку формулу:

$$D_{t+1} = (q + 1) \times D_t, \quad (2.3)$$

де q – квантиль розподілу частки прострочених кредитів банку;

D_t – частка простроченої заборгованості за кредитами в момент часу t ;

D_{t+1} – мінімальна частка простроченої заборгованості за кредитами в наступному періоді часу t із заданим рівнем квантиля.

Для прогнозування частки простроченої заборгованості на кілька періодів вперед варто використовувати модифікацію формули:

$$D_{t+1} = (q\sqrt{n} + 1) \times D_t, \quad (2.4)$$

де q – квантиль розподілу частки прострочених кредитів банку;

D_t – частка простроченої заборгованості за кредитами в момент часу t ;

D_{t+1} – мінімальна частка простроченої заборгованості за кредитами в наступному періоді часу t із заданим рівнем квантиля;

n – глибина прогнозу можливої мінімальної частки простроченої заборгованості.

Використовуючи можливості MS Excel, проведемо всі необхідні розрахунки, а результати відобразимо в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Результати розрахунку економічного капіталу для покриття кредитних ризиків АТ «Ощадбанк» за методикою VaR*

Періоди	Кредитний портфель, млрд грн	Прострочені кредити Млрд. грн	Частка прострочених кредитів у кредитному портфелі	Математичне сподівання	Стандартне відхилення	Квантиль
2013Q1	49,67	6,46	13%	0,2025	0,0501	0,0859
2013Q2	50,68	6,08	12%	Кредитний ризик (величина економічного капіталу для покриття кредитного ризику)		
2013Q3	52,14	6,78	13%			
2013Q4	51,55	6,70	13%			
2014Q1	69,27	11,78	17%	D_{t+1}	15,09	
2014Q2	58,27	11,65	20%	D_{t+5}	16,57	
2014Q3	63,41	13,95	22%			
2014Q4	64,80	14,90	23%			
2015Q1	69,27	15,93	23%		Відхилення	
2015Q2	70,43	17,61	25%		Відносне	Абсолютне
2015Q3	69,16	17,29	25%	VaR(t+1)	8%	1,19
2015Q4	65,69	17,74	27%	VaR(t+5)	17%	2,67
2016Q1	66,57	15,98	24%			
2016Q2	69,01	16,56	24%			
2016Q3	65,22	14,35	22%			
2016Q4	66,19	13,90	21%			

* Розраховано автором на основі [Помилка! Джерело посилання не знайдено.; 98].

Значення параметру D_{t+1} означає, що з імовірністю 99% у найближчому періоді частка прострочених кредитів у кредитному портфелі АТ Ощадбанк не зменшиться нижче 15,09 млрд грн, а абсолютне зростання простроченої заборгованості не перевищить 1,19 млрд грн (8%). У найближчих 5 періодів

(5 кварталів) мінімальна частка прострочених кредитів буде становити 16,57 млрд грн, а абсолютне зростання простроченої заборгованості не перевищить 2,67 млрд грн (17%).

Таким чином, величина економічного капіталу необхідного для покриття кредитних ризиків АТ «Ощадбанк» у найближчому періоді становитиме 15,09 млн грн, а в наступні 5 періодів – 16,57 млн грн.

Використовуючи стандартизований підхід Базель II до оцінки операційного ризику банку, розрахуємо необхідний обсяг економічного капіталу для покриття операційного ризику. здійснені розрахунки згрупуємо в таблицю 2.11.

Таблиця 2.11

Розрахунок економічного капіталу для покриття операційного ризику

АТ «Ощадбанк» (млрд грн)*

Структура доходів	2013	2014	2015	Середнє значення доходу
Процентні доходи	11,35	14,68	18,39	
Комісійні доходи	1,50	1,59	2,13	
Інші операційні доходи	0,07	0,22	0,12	
Сума	12,92	16,49	20,64	16,69
Коефіцієнт операційного ризику за Базель II	15%	Економічний капітал для покриття операційного ризику, млн грн		2,50

* Розраховано автором на основі [Помилка! Джерело посилання не знайдено.; 98].

Окрім розрахунку економічного капіталу для покриття кредитного та операційного ризику, необхідно розрахувати значення економічного капіталу банку для покриття ринкового ризику, що дасть можливість шляхом сумування економічних капіталів за кожним ризиком отримати значення загальної ризик-позиції банку. Додавання до визначеної ризик-позиції банку величини операційного та стратегічного буфера капіталу банку дасть змогу визначити величину економічного капіталу банку на наступні 5 періодів.

Перш ніж розраховувати величину економічного капіталу для покриття ринкового ризику, необхідно визначити саму структуру ринкового ризику та найбільш визначальний його елемент. Так, в інтерпретації комерційних банків, ринковий ризик – це ризик втрат за балансовими і позабалансовими позиціями, пов'язаними з коливанням ринкових цін і котирувань. До складу ринкового ризику

входять: валютний ризик, процентний ризик, фондовий ризик. З точки зору зовнішнього користувача, на наш погляд, найважливішим елементом ринкового ризику в українській банківській системі є валютний ризик, адже зміна курсу гривні, зважаючи на доларизацію активів і пасивів банків, має досить суттєвий вплив на зростання їх збитковості, особливо за умови збереження короткої відкритої валютної позиції (перевищення валютних зобов'язань над валютними активами). Тому як основний індикатор ринкового ризику комерційних банків використовуватимемо динаміку валютного курсу та значення валютної позиції банку.

Таким чином, використовуючи дані фінансової звітності АТ «Ощадбанк», розрахуємо величину капіталу для покриття ринкового ризику за методикою VaR аналогічно до розрахунку величини економічного капіталу для покриття кредитного ризику. Отримані дані згрупуємо в таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Результати розрахунку економічного капіталу для покриття кредитних ризиків АТ «Ощадбанк» за методикою VaR*

	Відкрита валютна позиція, млрд. грн.	Курс гривні до долара США	Зміна курсу, %	Математичне сподівання	Стандартне відхилення	Квантиль
2013Q1	2,65	7,99		0,0955	0,1490	-0,2511
2013Q2	0,60	7,99	0,00%	Ринковий ризик (величина економічного капіталу для покриття кредитного ризику)		
2013Q3	2,36	7,99	0,00%			
2013Q4	-0,70	7,99	0,00%			
2014Q1	0,00	9,98	24,90%	Mt+1	10,73	
2014Q2	4,01	11,79	18,16%	Mt+5	6,28	
2014Q3	1,64	13,01	10,33%			
2014Q4	10,18	15,63	20,11%			
2015Q1	14,79	22,98	47,08%		Відхилення	
2015Q2	12,42	21,26	-7,51%		Відносне	Абсолютне
2015Q3	17,75	21,75	2,34%	VaR(t+1)	-29%	-3,60
2015Q4	16,27	23,42	7,67%	VaR(t+5)	-82%	-8,04
2016Q1	14,79	29,20	24,68%			
2016Q2	12,42	28,03	-4,01%			
2016Q3	17,75	29,41	4,92%			
2016Q4	14,32	27,83	-5,37%			

*Розраховано автором за даними [96].

Виходячи із здійснених розрахунків, можна зробити висновок, що з імовірністю 99% у найближчому періоді величина короткої відкритої валютної позиції АТ Ощадбанк не буде вищою ніж 10,73 млн грн, а абсолютний приріст величини короткої відкритої валютної позиції становитиме -3,6 млн грн (29%). У найближчих 5 періодів (5 кварталів) коротка відкрита валютна позиція становитиме 6,28 млн грн, а абсолютне зменшення становитиме -8,04 млн грн (-82%).

Враховуючи тенденції валютного ринку України в напрямі до стабілізації коливань валютного курсу, значення відкритих валютних позицій банків будуть прямувати до нуля, як це було у 2013 році, а тому ринковий ризик буде знижуватиметься.

Таким чином, величина економічного капіталу, необхідного для покриття валютного ризику, в найближчому періоді буде становити 10,73 млн грн, а в найближчих п'яти періодах – 6,28 млрд грн.

Отримавши значення величини економічних капіталів для покриття кредитного, операційного та валютного ризиків, а також враховуючи операційний і стратегічний буфер капіталу в розмірі 2,5% від економічного капіталу для покриття ризиків, розрахуємо загальне значення економічного капіталу АТ «Ощадбанк», за такою формулою:

$$EC = EC_{\text{credit risk}} + EC_{\text{operational risk}} + EC_{\text{market risk}} + \text{buffer}(\text{cash} + \text{development capital}).$$

Для найближчого періоду (першого кварталу 2017 року) економічний капітал матиме таку величину: $EC_{2017Q1} = (15,09 + 2,5 + 10,73) \times 1,025 = 29,03$ млрд грн; для найближчих 5 періодів значення економічного капіталу АТ Ощадбанк буде таким: $EC_{2017Q5} = (16,57 + 2,5 + 6,28) \times 1,025 = 25,98$ млрд грн.

Порівнюючи розрахункове значення економічного капіталу АТ «Ощадбанк» із реальним значенням регулятивного капіталу банку, який станом на 1.10.2016 року становив 17,5 млрд грн, можна констатувати, що банк потребує докапіталізації на суму 8,5 млрд грн у найближчі 5 періодів.

Докапіталізація банку може відбуватися за рахунок додаткового внесення капіталу державою в особі Кабінету Міністрів України, який виступає власником

банку або шляхом зниження кредитних і валютних ризиків банку з метою підвищення прибутковості та капіталізації прибутку. Застосування ефективніших методів докапіталізації, таких як субординований борг та публічне розміщення акцій на світових фондових біржах, сьогодні є малоімовірним, оскільки рейтинги держави Україна загалом та АТ «Ощадбанк» зокрема є низькими, що зробить обслуговування такого боргу дорогим.

Таким чином, розглянувши підходи до оцінки економічного капіталу банківської системи України та комерційних банків на прикладі АТ «Ощадбанк», виникає необхідність підвищення ефективності системи ризик-менеджменту українських комерційних банків, а також банківського нагляду та нормативно-правового забезпечення банківської діяльності.

2.3. Оцінювання перспективи імплементації Базель III в Україні як основа побудови концепції управління економічним капіталом банків

Розробка механізмів і програм подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 років включає в себе реформування системи банківського нагляду, зокрема підходів до розрахунку достатності капіталу банків та управління банківськими ризиками. Такі реформи та антикризові рекомендації для банківського сектору були згруповані у відповідних документах Базельського комітету з банківського нагляду, а саме: «Базель III: Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем» [174] та «Базель III: Міжнародні підходи до вимірювання ризику ліквідності, стандартів і моніторингу» [175]. У банківській практиці ці два документи отримали назву Базель III.

У попередніх підрозділах дисертації ми розглядали окремі аспекти вимог Базель III, однак, з метою оцінювання перспектив, недоліків і переваг імплементації Базель III в Україні, вважаємо за необхідне детальніше розглянути новітні рекомендації Базельського комітету з питань банківського нагляду. Так,

рекомендації Базель III ґрунтуються на внесенні змін до трьох компонентів Базель II, які спрямовані на підвищення капіталізації банківських установ, удосконалення управління ризиками та підвищення рівня інформаційної відкритості банків. Перший компонент Базель II передбачає мінімальні вимоги до капіталу банку, який повинен забезпечити своєрідну «подушку» безпеки для покриття кредитного, ринкового та операційного ризиків. За кожним з ризиків пропонуються різні варіанти розрахунку їхньої величини – спрощені (стандартні для всіх банків) і просунуті (засновані на власних внутрішніх рейтингах і моделях банку): для кредитного ризику – стандартизований підхід (SA) і підхід на основі внутрішніх рейтингів (IRB), для ринкового ризику – стандартизований підхід (SMM) і підхід на підставі внутрішніх моделей (IMM), для операційного ризику – базовий індикативний підхід (BIA), стандартизований підхід (SA + ASA), вдосконалений (просунутий) підхід (AMA). Другий компонент охоплює основні принципи наглядового процесу, управління ризиками, а також прозорості і звітності перед органами банківського нагляду. *Третій компонент* покликаний стимулювати ринкову дисципліну шляхом розкриття банками інформації про капітал та оцінку ризиків.

Основні зміни в розрахунку капіталу (перший компонент Базель II) спрямовані на збільшення мінімальних вимог і покращення його структури, яка складатиметься з капіталу першого рівня (базовий капітал першого рівня + додатковий капітал першого рівня) і капіталу другого рівня (не менше 8% величини ризиків), причому кожен з цих рівнів має власне призначення. Капітал першого рівня (не менше 6% величини ризиків) необхідний для підтримки нормального функціонування банку і поглинання втрат у момент їх виникнення.

У капіталі першого рівня повинен переважати базовий капітал першого рівня (не менше 4,5%), який включає в себе такі елементи:

- прості (звичайні) акції, емітовані банком, що відповідають критеріям віднесення їх до таких акцій для цілей регулювання;
- додатковий капітал за рахунок емісійного доходу (премія за акціями) за інструментами базового капіталу 1 рівня;

- нерозподілений прибуток, інші накопичені сукупні доходи і розкриті резерви, включаючи проміжні доходи і витрати;
- прості (звичайні) акції, випущені консолідованими дочірніми компаніями банку і утримувані третіми сторонами, які відповідають критеріям для включення в базовий капітал першого рівня;
- регуляторні коригування (відрахування), що застосовуються при розрахунку базового капіталу першого рівня.

Для включення у базовий капітал першого рівня інструменти повинні відповідати встановленим для них 14 критеріям, що дозволяє визнати їх еквівалентними простим (звичайним) акціям з точки зору якості капіталу і здатності поглинати втрати в ході діяльності банку.

Додатковий капітал першого рівня складається з інструментів, якість яких і здатність поглинати втрати дещо гірша, ніж у простих акцій та їх еквівалентів, і включає такі елементи: інструменти, емітовані банком, що відповідають 14 встановленим для них критеріям; додатковий капітал за рахунок емісійного доходу (премія за акціями) за інструментами додаткового капіталу першого рівня; інструменти додаткового капіталу, випущені консолідованими дочірніми компаніями банку і утримувані третіми сторонами, які відповідають критеріям для включення до додаткового капіталу першого рівня та не включені в базовий капітал першого рівня; регуляторні коригування (відрахування), що застосовуються у розрахунку додаткового капіталу першого рівня.

Капітал другого рівня необхідний для забезпечення поглинання збитків при ліквідації банку, тому вимоги до якості компонентів є ще нижчими. Ця частина капіталу складається з таких елементів:

- інструменти, емітовані банком, що відповідають 9 встановленим для них критеріям, які не включені в капітал першого рівня;
- додатковий капітал за рахунок емісійного доходу (премія за акціями) за інструментами капіталу другого рівня;

- інструменти додаткового капіталу, випущені консолідованими дочірніми установами і утримуються третіми сторонами, які відповідають критеріям для включення у капітал другого рівня і не включені в капітал першого рівня;

- загальні резерви / загальні резерви, що створюються у відношенні майбутніх, не ідентифікованих у даний час втрат за кредитами, які становлять не більше 1,25% від активів, зважених з урахуванням кредитного ризику (застосовується для банків, що використовують стандартизований підхід до розрахунку кредитного ризику);

- регуляторні коригування (відрахування), що застосовуються у розрахунку капіталу другого рівня.

Незважаючи на те, що в Базель III застосування регуляторних коректувань (відрахувань) передбачено для всіх рівнів капіталу, в більшості випадків вони використовуються при розрахунку базового капіталу першого рівня.

Що стосується складу коригувань, то в Базель II капітал зменшувався на такі суми:

- гудвіл (вираховувався з капіталу першого рівня);
- істотні міноритарні вкладення в банки, страхові компанії та інші фінансові установи, які не контролюються банком;
- акції та інші вкладення регуляторного капіталу в страхові дочірні установи;
- істотні міноритарні та мажоритарні вкладення в комерційні установи;
- недосформовані резерви за очікуваними втратами;
- сек'юритизовані позиції, не включені у величину ризику.

До складу регуляторних коректувань (відрахувань) капіталу, згідно зі стандартом Базель III, входять такі елементи:

- гудвіл, під яким розуміється різниця між ринковою оцінкою банку і сумою його чистих активів, та інші нематеріальні активи, за винятком прав обслуговування іпотечного кредиту;

- відкладені податкові активи – перенесені на майбутні періоди (оскільки завищена виплата податку може стати причиною виникнення вимог податкового органу);

- резерви хеджування грошових потоків, що відносяться до інструментів хеджування, які не обліковуються за справедливою вартістю (для виключення елемента, що створює штучні коливання базового капіталу);

- недосформовані резерви за очікуваними втратами (для банків, що використовують метод IRB);

- прибуток від продажів за операціями сек'юрітизації;

- накопичені прибутки і збитки, пов'язані зі змінами власного кредитного ризику за фінансовими зобов'язаннями, оціненими за справедливою вартістю;

- активи і зобов'язання пенсійного забезпечення з договірними (фіксованими) виплатами;

- інвестиції у власні акції, тобто власні викуплені акції (для того, щоб уникнути подвійного обліку власного капіталу банку);

- взаємна участь у капіталі банківських, фінансових і страхових організацій (оскільки вона має на меті штучне завищення капіталу банку);

- інвестиції в капітал банківських, фінансових і страхових організацій, що знаходяться за рамками регуляторної консолідації, в якому банк не володіє більше 10% капіталу, випущеного у вигляді простих (звичайних) акцій організації;

- значні інвестиції у капітал банківських, фінансових і страхових організацій, що знаходяться за рамками регуляторної консолідації, в якому банк володіє більше 10% капіталу організації-емітента, випущеного у вигляді звичайних акцій, або організація є афілійованою структурою банку.

Перелічені нижче три елементи замість повного вирахування можуть отримати обмежене визнання при розрахунку базового капіталу першого рівня, з порогом визнання, що становить 10% цього капіталу (після вирахування елементів, що не залежать від порога):

- істотні інвестиції у прості (звичайні) акції неконсолідованих фінансових установ (банки, страхові компанії та інші фінансові установи);

- права на обслуговування іпотечних кредитів (MSR, які є типовими для США);
- відстрочені податкові активи (DTA), що виникають в силу тимчасових різниць.

При цьому з метою обмеження значних вкладень у згадані три елементи банки також повинні враховувати суму, на яку сукупність цих елементів перевищує 15% базового капіталу першого рівня (після всіх регуляторних коректувань), з цього капіталу. Встановлені в Базель II обмеження за величиною капіталу другого рівня (не більше капіталу першого рівня) в Базель III скасовані. Скасовано капітал третього рівня, що призначений тільки для покриття ринкових ризиків, та інструменти цього капіталу (короткостроковий субординований кредит (позика) в новий стандарт не включені.

Для забезпечення збереження капіталу і нарощування адекватних «подушок» безпеки (буферів) понад мінімум, що необхідний для покриття основних ризиків, які можуть бути використані в період стресів, у розрахунок капіталу Базель III додаються буфер консервації і контрциклічний буфер капіталу. Їх створення є складовою частиною процесу планування капіталу банку і здійснюється шляхом скорочення спрямування прибутку на виплату дивідендів на розсуд банку, викуп власних акцій, бонусні виплати персоналу і (або) шляхом залучення нового капіталу з приватного сектора.

Буфер консервації капіталу виступає резервним запасом капіталу в розмірі 2,5% величини ризиків, який поза періодом стресу повинен підтримуватися банком понад мінімальні встановлені регуляторні вимоги до величини базового капіталу першого рівня в розмірі 4,5% величини ризиків (що в сукупності становить 7%) і, відповідно, загального капіталу у розмірі 8% величини ризиків (що в сукупності становить 10,5%). Якщо в ході діяльності банку такий буфер стає меншим, ніж мінімально встановлений розмір, на банк накладаються обмеження щодо розподілу прибутку, частину якого необхідно направляти на його відновлення, відповідно до встановленої п'ятирівневої шкали консервації прибутку (табл. 2.13).

**Співвідношення розміру базового капіталу та величини прибутку,
що підлягає консервуванню***

№ з/п	Розмір базового капіталу 1 рівня	Відсоток капіталізації прибутку
1.	від 4,5 до 5,125%	100%
2.	від 5,125 до 5,75%	80%
3.	від 5,75 до 6,375%	60%
4.	від 6,375 до 7,0%	40%
5.	понад 7,0%	0%

* Розраховано автором на основі [143].

Якщо банк бажає здійснити виплати понад обмеження, встановлені згаданим режимом, йому доведеться додатково залучити капітал у необхідному розмірі, що перевищує дане обмеження.

Вимога до створення контрциклічного буфера капіталу встановлюється з метою додаткового захисту банківського сектора в період, коли помітно зростають проблеми в масштабах фінансової системи загалом, здатні викликати економічний спад у реальному секторі економіки, який, у свою чергу, призводить до збитків у банківському секторі. Ці збитки можуть стати особливо значними, якщо економічному спаду передував період надмірного зростання кредитування.

Контрциклічний буфер може встановлюватися наглядовим органом у разі зростання активів, яке, за його оцінкою, є надмірним і веде до виникнення системного ризику. Принципи, якими керуються наглядові органи при прийнятті рішення про встановлення вимог до контрциклічного буфера, і методологія його розрахунку викладені в документі Базельського комітету «Керівництво для національних органів з використання контрциклічного буфера капіталу» [176]. Режим даного використання включає такі елементи:

- здійснення уповноваженими органами (наприклад, регулятор, наглядовий орган) моніторингу зростання кредитування та інших показників, які можуть свідчити про збільшення кредитного ризику в масштабі всієї банківської системи, оцінка надмірності зростання кредитування і можливості подальшого зростання кредитного ризику в масштабі всієї системи;

- встановлення вимог до контрциклічного буферу, заснованих на результатах вищевказаної оцінки (при необхідності);
- перевірка географічного місцезнаходження позицій, схильних до кредитного ризику, банками, що здійснюють міжнародні операції;
- конкретний індивідуальний розрахунок цими банками вимог до контрциклічного буферу за зазначеними позиціями як середньозваженої величини вимог, що застосовуються в юрисдикціях, щодо яких у банку є позиції, схильні до кредитного ризику;
- встановлення вимоги до контрциклічного буферу банку збільшує розмір консерваційного буферу капіталу і в разі недотримання вимоги щодо банку будуть діяти обмеження на виплати.

Для прийняття рішення про створення контрциклічного буферу, який може варіюватися у межах 0-2,5% величини ризику банку, наглядовому органу пропонується використовувати таку загальну базову методологію, яка складається з трьох кроків [176]:

- розрахунок співвідношення агрегованих кредитів приватному сектору і ВВП (щоквартально);
- розрахунок гепів між співвідношенням кредити / ВВП і його трендом;
- трансформація гепів в буфер, що додається.

Для трансформації доцільно використовувати шкалу гепів від 2 до 10% - наприклад, встановлювати буфер 1,25%, якщо співвідношення кредити / ВВП – 6 (тобто середина між 2 і 10). Для адаптації банків до контрциклічного буферу і (або) збільшення його розміру відповідне рішення уповноваженого органу повинно бути оголошено завчасно (за 12 місяців), рішення про зниження вступає в силу негайно. Відомості про завчасно оголошені рішення країн-членів Базельського комітету щодо контрциклічного буфера і його реальний рівень будуть опубліковані на інтернет-сайті Банку міжнародних розрахунків[40].

Зважаючи на те, що методика розрахунку достатності капіталу банку за стандартами Базель III є досить складною і різні країни використовують дещо різні стандарти бухгалтерського обліку, а також через наявність можливості

використання банками власних прогресивних методик оцінки ризиків, що може мати певні неточності або містити недостовірні дані щодо величини ризику. З метою мінімізації таких зловживань та розбіжностей Базельський комітет з банківського нагляду ввів показник левериджу.

Розрахунок показника левериджу здійснюється таким чином, що його значення можуть бути порівняні в країнах, що використовують різні стандарти бухгалтерського обліку. Показник розраховується за формулою:

$$\text{Показник левериджу} = \frac{\text{капітал першого рівня (нове визначення)} \times 100}{\text{сукупна сума під ризиком (балансові і позабалансові статті)}} \geq 3\%$$

Сума під ризиком загалом є сукупністю вимог, що враховуються на балансових та позабалансових рахунках (включаючи високоліквідні активи), очищених від резервів і переоцінок (наприклад, переоцінка вартості кредиту), але не зменшених на суму матеріальних або фінансових коштів забезпечення і включають вимоги, взаємопов'язані з зобов'язаннями. У розрахунок також включаються деривативи, сек'юритизація, угоди РЕПО та фінансування під забезпечення цінними паперами (SFT), для яких може застосовуватися метод облікової оцінки при забороні здійснювати неттинг або регуляторні правила неттингу відповідно до Базель II.

Позабалансові позиції (умовні зобов'язання) конвертуються у кредитний еквівалент із застосуванням коефіцієнта 100%, а для зобов'язань з правом безумовного відкликання може застосовуватися коефіцієнт 10%. З розрахунку суми під ризиком також виключаються елементи, що віднімаються з капіталу при його розрахунку (наприклад, нематеріальні активи).

Відповідно до вимог Базель III Базельський комітет з банківського нагляду повинен здійснювати регулярний (раз в півріччя) моніторинг даних банків про коефіцієнт левериджу для того, щоб визначити адекватність запропонованого підходу і мінімального значення коефіцієнта вимогам упродовж усього кредитного циклу, а також різних видів бізнес-моделей. Остаточні коригування

визначення і значення коефіцієнта левериджу повинні бути введеними Базельським комітетом у першій половині 2017 р.

Крім підвищення якості капіталу і рівня капітальної бази, новим стандартом капіталу також внесені істотні поправки в другий компонент Базель II, який зобов'язує банк і наглядовий орган переконатися, що в розрахунок капіталу включені всі істотні ризики. З цією метою у рамках Базель III переглянуто розрахунок капіталу на покриття кредитного ризику контрагента, при цьому зміни переважно торкнулися методики розрахунку, заснованої на внутрішніх моделях (зокрема, VaR). На додатку Д до покриття капіталом кредитного ризику дефолту, що розраховується на підставі стандартизованого або IRB-підходу, банк також повинен підтримувати капітал на покриття втрат від ринкової переоцінки деривативів, що торгуються на позабіржовому ринку (OTC), пов'язаних з кредитним ризиком контрагента (наприклад, кредитний своп на дефолт CDS). Такі втрати відомі як коригування вартості кредиту (CVA). Банк повинен проводити стрес-тестування кредитного ризику контрагента (як мінімум щомісяця) з використанням ринкових факторів.

Особливе місце у структурі нових вимог Базель III відведено стандартам управління ліквідністю комерційних банків, адже в період фінансово-економічної кризи 2008-2009 років переважна більшість банків і банківських систем країн світу зіштовхнулася з кризою ліквідності, що у результаті мало негативний вплив на достатність банківського капіталу. Вимоги до управління ліквідністю банків вперше введені Базельським комітетом з банківського нагляду у 2010 році та закріплені в документі «Базель III: Міжнародні підходи до вимірювання ризику ліквідності, стандартів і моніторингу». Ввівши вимоги до ліквідності банків, Базельський комітет з банківського нагляду завершив формування наглядової бази за основними елементами фінансової стабільності банківських систем, а саме капітал (платоспроможність) + ліквідність = фінансова стійкість (стабільність) банківської системи.

На наш погляд, незважаючи на надзвичайно складні та трудомісткі методики та механізми розрахунку достатності капіталу, додавання стандартів

щодо розрахунку показників ліквідності банків матиме позитивний вплив на фінансову стійність банківських систем країн світу. Так, показник покриття ліквідності LCR вводиться для підтримки в банку необхідного рівня необтяжених високоліквідних активів, які можуть бути конвертовані в готівкові кошти упродовж 30 днів з урахуванням умов серйозного стресу ліквідності, визначених сценарієм наглядового органу, тобто характеризує короткострокову ліквідність (до 30 днів) і розраховується за формулою:

$$LCR = \frac{\text{скупність високоліквідних активів}}{\text{чистий відтік грошових коштів за найближчі 30 днів}} \geq 100\%$$

Високоліквідні активи поділяються на дві групи: до першої групи відносяться наявні грошові кошти, що обертаються на ринку, цінні папери урядів, центральних банків, державних підприємств і резерви центральних банків (100%); до другої групи, яка не повинна перевищувати 2/3 відкоректованої суми активів першого рівня, відносяться активи урядів, центральних банків, держпідприємств, зважені на 20% ризику, облігації юридичних осіб і закриті облігації з рейтингом AA і вище (85%). До складу так званого «чистого відтоку грошових коштів» включаються депозити юридичних і фізичних осіб та інші джерела фінансування з різними вагами залежно від статусу джерела і виду забезпечення. Сума припливу грошових коштів обмежується 75% суми відтоку, а окремі елементи піддаються зважуванню також залежно від статусу і забезпечення [149].

Показник чистого стабільного фондування NSFR вводиться для забезпечення середньострокового і довгострокового фондування активів і діяльності банку на період більше одного року, тобто характеризує довгострокову ліквідність (більше одного року) та розраховується за формулою:

$$NSFR = \frac{\text{наявне стабільне фінансування}}{\text{необхідний обсяг стабільного фінансування}} > 100\%$$

Під стабільним фондуванням розуміють сукупність інструментів капіталу і зобов'язань, які є надійними джерелами коштів на термін більше одного року в умовах тривалого стресу (не менше одного року із значним зниженням прибутковості або платоспроможності в результаті підвищеного кредитного, ринкового, операційного та / або інших ризиків).

До складу джерел бази фондування включаються пасиви з різною вагою залежно від їх стабільності і терміну погашення – від елементів капіталу, розрахованого за Базель III (100%) до інших пасивів (0%). Аналогічний підхід застосовується при розрахунку напрямів фондування, до складу яких включаються зобов'язання за кредитами та ліквідність, що відображаються на позабалансових рахунках (з вагою 5%).

Крім контролю за обов'язковим дотриманням нормативів ліквідності відповідно до стандарту наглядові органи зобов'язані застосовувати інструменти моніторингу ліквідності, в тому числі, беручи в банків на регулярній основі інформацію про: невідповідність притоку і відтоку ліквідних коштів за контрактними строками (геп ліквідності); концентрацію фондування; наявні необтяжені активи, які можуть бути використані як забезпечення на вторинних ринках або під фінансування, що надається центральними банками (запас фондування ліквідності); розрахунки показників LCR у кожній валюті.

Крім того, наглядовий орган повинен застосовувати ринкові інструменти моніторингу, тобто використовувати без запиту до банків доступну інформацію про ринкове середовище функціонування банку (наприклад, котирування акцій і боргових зобов'язань банку, спреди тощо) як на рівні самого банку, так і на рівні банківської системи загалом.

З метою підвищення прозорості нормативного капіталу і покращення ринкової дисципліни в рамках третього компоненту Базель II новими стандартами підвищується прозорість капітальної бази для того, щоб всі елементи капіталу розкривалися у співвідношенні з даними бухгалтерського обліку, а також розкривалися відомості про всі нормативні коригування, основні характеристики емітованих інструментів капіталу та інша інформація, що дозволяє учасникам

ринку й іншим зацікавленим сторонам прийняти адекватне рішення щодо взаємодії з банком.

Розглянувши основні вимоги Базельського комітету з банківського нагляду до капіталу та ліквідності комерційних банків, можна зробити висновок про їх надзвичайно високий рівень, який вимагатиме суттєвої докапіталізації банківських систем країн світу, в тому числі і України, яка, у зв'язку із підписанням Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, буде змушена поступово впроваджувати вимоги Базель III в українському банківську систему.

Однак, варто зауважити, що світова банківська спільнота неоднозначно сприйняла нові вимоги Базель III та при перших спробах їх впровадження дещо відтермінувала кінцеві терміни збільшення статутних і регулятивних капіталів банків. Це, перш за все, пов'язано з тим, що, наприклад, щоб забезпечити відповідність вимогам Базель III до 2019 року європейські банки змушені будуть додатково залучити близько 1,1 трильйона євро капіталу першого рівня, а також на 2,3 трильйона євро наростити ресурси довгострокової ліквідності та приблизно на 1,3 трильйона євро – короткострокової ліквідності [113]. Такі обсяги докапіталізації банківської системи ЄС, зважаючи на повільне економічне зростання (а в окремих країнах ЄС продовження кризових явищ), принесуть більше шкоди, ніж користі.

Доволі високим дефіцит капіталу є й для банків Сполучених Штатів Америки. Так, за оцінкою експертів, дефіцит капіталу першого рівня складає 800 млрд. доларів США, розрив короткострокової ліквідності – 758 млрд. доларів, а розрив довгострокової ліквідності – 2,9 трлн доларів США [143].

Такі колосальні масштаби докапіталізації банківських системи ЄС та США призведуть до подорожчання банківських послуг, а також суттєво обмежать одне із основних джерел розвитку їхніх економік – банківське кредитування, що матиме негативний вплив на економічний ріст і, як наслідок – на стабільність банківських систем.

Варто відзначити, що Національний банк України в умовах запропонованих реформ з «очищення» вітчизняної банківської системи, також розробив графік

суттєвої докапіталізації банків, що в умовах кризового стану української економіки, на наш погляд, є невиправданим. Так, відповідно до Постанови Національного банку України № 464 «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» від 06.08.2014 р. та внесеними до неї змінами Постановою № 242 від 07.04.2016 р. графік докапіталізації банківської системи України має такий вигляд (табл. 2.14):

Таблиця 2.14

Вимоги до статутного та регулятивного капіталу вітчизняних комерційних банків, затверджені Національним банком України*

Статутний капітал має становити не менше, ніж		Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), що отримав банківську ліцензію до 11.07.2014 р., має становити	
До 17.06.2016 р.	120 млн грн	До 17.06.2016 р.	120 млн грн
До 11.07.2017 р.	200 млн грн	До 11.07.2017 р.	200 млн грн
До 11.07.2018 р.	300 млн грн	До 11.07.2018 р.	300 млн грн
До 11.07.2019 р.	400 млн грн	До 11.07.2019 р.	400 млн грн
До 11.07.2020 р.	450 млн грн	До 11.07.2020 р.	450 млн грн
До 11.07.2024 р.	500 млн грн	До 11.07.2024 р.	500 млн грн

* Розраховано автором на основі [98].

Мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не може бути меншим 500 млн. грн.

Національний банк України має право встановлювати для окремих юридичних осіб, які мають намір здійснювати банківську діяльність, залежно від їхньої спеціалізації диференційований мінімальний розмір статутного капіталу на момент їх державної реєстрації, але не нижче розміру 500 млн. грн.

Українські банки до 11 січня 2017 року мали подати до НБУ реалістичну програму капіталізації (разом з гарантійними листами від акціонерів та іншими документами, що підтверджують можливість реалізації запланованих заходів щодо збільшення статутного капіталу), розроблену з урахуванням вимог Постанови №58, а саме:

- банкам, які здійснюють свою діяльність згідно з раніше розробленими програмами капіталізації, – оновлену програму капіталізації;
- іншим банкам – програму капіталізації, розроблену відповідно до вимог постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2015 року № 129 «Про деякі питання діяльності банків».

У разі неподання таких програм, НБУ вживатиме відповідних заходів, у тому числі, застосовуватиме процедуру виведення банків з ринку.

На наш погляд, напрями підвищення капіталізації банківських систем країн світу, які запропоновані вимогами Базель III та Національним банком України для вітчизняних банків покладають основне завдання з капіталізації на менеджмент та власників банків, однак, навіть запровадження буфера консервації та контрциклічного буфера, а також механізму розрахунку економічного капіталу шляхом застосування прогресивних методик оцінки ризиків не дає високих гарантій забезпечення фінансової стабільності. Про це свідчить банкрутство одного з найбільших банків США Lehman Brothers, показник достатності капіталу першого рівня якого становив близько 7%, це ж саме стосується і ряду українських банків, які були виведені з ринку (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Величина регулятивного капіталу та значення показника адекватності регулятивного капіталу українських банків, які були виведені з ринку*

№ п/п	Назва банку	Показник адекватності регулятивного капіталу банку станом на 01.01.2014 р., %		Величина регулятивного капіталу, млн грн	
		Значення банку	Мінімальне значення, встановлене НБУ	Значення банку	Мінімальне значення, встановлене НБУ
1.	ПАТ «Дельта банк»	10,05	10,00	5 419,01	120,0
2.	ПАТ «Банк Форум»	15,14	10,00	1 716,4	120,0
3.	ПАТ «ВіЕйБі Банк»	10,85	10,00	2 015,9	120,0
4.	ПАТ «Банк Надра»	13,13	10,00	4 024,8	120,0
5.	ПАТ КБ «Фінансова ініціатива»	14,53	10,00	2 094,7	120,0

* Розраховано автором на основі [98].

Як бачимо з таблиці 2.15, величина регулятивного капіталу зазначених банків у декілька разів перевищувала мінімально встановлений розмір, а значення показника адекватності регулятивного капіталу відповідало встановленим вимогам. Тому, на наш погляд, встановлення мінімальних вимог до величини регулятивного капіталу та його адекватності як на національному рівні (вимоги НБУ), так і на міжнародному рівні (вимоги Базель III) можуть бути лише частиною заходів, спрямованих на підвищення капіталізації банківських систем і без ефективної економічної політики, законодавства, банківського регулювання та нагляду не зможуть дати позитивного ефекту.

Тому, зважаючи на це, підходи до розрахунку економічного капіталу, запропоновані у вимогах Базель III, можуть застосовуватися лише до системно важливих банків, які діють як в національному, так і в міжнародному масштабі (транснаціональні банки), адже такі банки мають значно ширші можливості залучення додаткового капіталу на відміну від малих регіональних банків. Одним із методів капіталізації транснаціональних банків є IPO та прибуток, який може генеруватися у різних країнах діяльності транснаціональних банків і перекривати збитки банку в тих країнах, де проявляються кризові явища в економіці. Враховуючи специфіку діяльності транснаціональних банків, які піддаються багатьом ризикам, що пов'язані із розвитком тих чи інших країн виникає необхідність посилення банківського нагляду та збільшення прозорості діяльності таких банків, що відображено у другому та третьому компонентах Базель III.

Підходи до регулювання українських комерційних банків, які здійснюють свою діяльність у межах національної економіки, на наш погляд, повинні виходити з двох векторів:

- характер бізнес-моделі банків;
- особливості розвитку національної економіки.

Що ж стосується бізнес-моделей банків, то, на наш погляд, не всі діючі вітчизняні банки потребують збільшення регулятивного капіталу до 500 млн грн, адже багато малих банків займають певну нішу на українському ринку банківських послуг, і відповідно, піддаються обмеженому колу ризиків

(наприклад, кредитним при кредитуванні фізичних осіб), для покриття яких не потрібні такі великі обсяги регулятивного капіталу. Таким чином, вказаним банкам доцільно використовувати спрощену процедуру розрахунку економічного капіталу (яка запропонована в підрозділі 2.2 даної дисертації), значення якого повинно бути стратегічним орієнтиром розвитку банку. Основними ж регулятивними вимогами для діяльності таких банків повинні бути вимоги Національного банку України. Такі ж підходи можуть використовуватися для всіх банків України, оскільки масштаби їхньої діяльності та кредитного портфелю не є надто великими, адже останній порівняно з іншими країнами за своїм розміром навіть не перевищує розмір ВВП.

Аналізуючи розвиток національної економіки, ефективність монетарної та фіскальної політики, можна зробити висновок, що саме зовнішні фактори (процентні ставки, валютний курс, зовнішній борг, банківський нагляд, податкове навантаження) мають значно більший вплив на достатність регулятивного капіталу, ніж діяльність банківського менеджменту. Тому паралельно з підвищенням вимог до структури й адекватності банківського капіталу на міжнародному та національному рівнях варто встановлювати відповідні вимоги і критерії ефективності монетарної та фіскальної політики. Окрім цього, оцінюючи перспективи впровадження вимог Базель III в Україні, особливу увагу варто звернути не на перший компонент, де йдеться про достатність капіталу, а на другий і третій компоненти, які передбачають підвищення вимог до банківського нагляду та інформаційної відкритості банків. Адже саме неефективність банківського нагляду стосовно контролю за використанням коштів рефінансування, валютними операціями банків і системами ризик-менеджменту несе найбільші ризики для української банківської системи, що виражаються у девальвації національної валюти, збільшенні проблемних кредитів та відрахувань до резервів за активними операціями.

Встановлюючи вимоги до мінімального розміру регулятивного капіталу банків, Національний банк України повинен виходити з розуміння банку як центральної ланки економіки, ефективність роботи яких залежать від

кон'юнктури економічного зростання, яка такою ж мірою залежить від розвитку банків. Окрім цього, одним із критеріїв величини докапіталізації банківських установ повинен бути аналіз стану розвитку економіки, адже в умовах кризи досить важко здійснити докапіталізацію банку за рахунок внесків акціонерів, які самі переживають кризу. В кризовий період докапіталізація банків може відбуватися за рахунок коштів державного бюджету або шляхом їхнього злиття і поглинання. Встановлення завищених значень мінімального розміру регулятивного капіталу банків в умовах кризи може не тільки призвести до зменшення кількості банків, а й до поглиблення кризи, оскільки нарощування додаткового капіталу вимагатиме підвищення вартості банківських послуг та обмеження кредитування реального сектору економіки. За таких умов в економіці накопичується ціла низка негативних причинно-наслідкових зв'язків, які не сприяють швидкому виходу з кризи.

Тому, враховуючи складність розрахунку структури та адекватності регулятивного капіталу за стандартами Базель III, а також зважаючи на кризовий стан української економіки, впровадження даних стандартів в Україні є не на часі, окрім рекомендацій, які стосуються підвищення ефективності банківського нагляду та інформаційної відкритості вітчизняних банків. Це ж стосується і впровадження вимог щодо кількісного збільшення розміру регулятивного капіталу українських банків до рівня 300 млн. грн. станом на липень 2017 р., які фактично є не підйомними для більш ніж сорока вітчизняних банків.

Зважаючи на такі умови розвитку української економіки та банківської системи, на наш погляд, сьогодні вкрай важливішим завданням є удосконалення грошово-кредитної і фіскальної політики стосовно створення фундаменту для відновлення економічного зростання.

Висновки до розділу 2

1. Проаналізовано рівень капіталізації вітчизняної банківської системи та зроблено висновок, що на відміну розвинутих країн світу, він є надто низьким для забезпечення ефективної діяльності банківських установ та стимулювання

розширеного відтворення через кредитування суб'єктів бізнесу. Серед основних об'єктивних причин низької капіталізації банківських систем України та інших пострадянських країн є те, що організація банківської справи ринкового типу в цих країнах розпочалася після розпаду Радянського Союзу, банківська система якого була однорівневою, а вимоги до діяльності банків, обсягу та структури їх капіталу встановлювалися за аналогією до господарських товариств і підприємств. Також не було спеціального банківського законодавства, яке б регулювало ризики банківської діяльності, адже банки були частиною перерозподільчого механізму і, по суті, не піддавалися кредитним, ринковим та операційним ризикам. Окрім цього, слід відзначити: повільне впровадження структурних реформ (зокрема в частині банківського нагляду) та приватизації; зростання тінізації національної економіки; спекулятивний характер банківської діяльності; відсутність стратегії розвитку національної економіки та банківської.

2. Проблемним аспектом на шляху підвищення капіталізації банківської системи України є нераціональна структура власного капіталу банків, адже питому вагу в цій структурі займає статутний капітал, зокрема в період економічного підйому та фінансової стабільності частка статутного капіталу у власному капіталі становила 60-63%, а внаслідок фінансово-економічної кризи 2008-2009 років питома вага статутного капіталу зросла до 105% у 2010 році. Ситуація не покращилася й після кризи і питома вага статутного капіталу у власному капіталі банків зростала до 180%, а з під час нового витка кризи в банківській системі України у 2014-2016 роках, питома вага статутного капіталу зросла до 313%. Це свідчить про зменшення власного капіталу банків за рахунок зростання збитковості їх діяльності, адже розмір збитків банківської системи у 2016 році склав 334,7 млрд. грн.

3. Визначено вплив ризиків банківської діяльності на динаміку регулятивного капіталу виходячи із результатів економіко-математичного дослідження трьох груп банківських ризиків: 1) макроекономічні ризики – характеризуються зміною ділової кон'юнктури, що може позначитися на зростанні проблемної заборгованості, вартості банківських ресурсів, зниження рівня довіри

до банків; 2) зовнішньоекономічні ризики, свідчать про вплив зміни кон'юнктури міжнародних ринків капіталів, товарів та послуг на динаміку регулятивного капіталу банків; 3) мікроекономічні (внутрішньобанківські) ризики. До внутрішніх ризиків, на наш погляд, варто віднести три види ризиків, які найбільш детально відпрацьовані в банківській теорії та практиці, а саме: кредитний, ринковий та операційний ризики.

4. Виходячи із аналізу побудованої кореляційної матриці за результатами оцінки динаміки відповідних факторів банківських ризиків за період з 2003 по 2016 роки, найбільший зв'язок динаміки регулятивного капіталу прослідковується з динамікою ВВП та динамікою сформованих резервів за кредитами, менш тісним зв'язок є із динамікою зовнішнього боргу банків та динамікою прострочених кредитів. Високий рівень зв'язку регулятивного капіталу та динаміки прострочених кредитів зумовлений високим рівнем доларизації банківської системи України, що внаслідок девальвації гривні привело до збитків, а отже і до зменшення регулятивного капіталу банківської системи. Це ж саме стосується і негативного впливу динаміки зовнішнього боргу.

5. Обгрунтовано, що величина операційного та стратегічного буферів капіталу банківської системи України повинна залежати від стратегічних цілей її розвитку, які повинні містити стратегічний графік збільшення регулятивного капіталу. На основі проведених математичних розрахунків визначено, що якщо стратегічною метою державної влади щодо збільшення капіталізації банківської системи до рівня середнього показника розвинутих країн світу буде десятирічний термін, то необхідний буфер регулятивного капіталу, який буде спрямований виключно на розвиток, а не на покриття ризиків, становитиме 2,5% понад показник приросту капіталу за поточний рік.

6. Запропоновано спрощену методику розрахунку економічного капіталу на основі VaR методології шляхом розрахунку величини економічного капіталу для покриття кредитного, операційного та ринкового ризиків, а також розрахунку величини операційного і стратегічного буферів капіталу. Методика призначена для зовнішнього користувача та спрямована на використання відкритих даних

наведених у фінансовій звітності комерційних банків за формулою $EC = EC_{\text{credit risk}} + EC_{\text{operational risk}} + EC_{\text{market risk}} + \text{buffer}(\text{cash} + \text{development capital})$. За цією методикою розраховано величину економічного капіталу АТ «Ощадбанк» та виявлено, що банк, для підвищення ефективності свого розвитку та покриття існуючих кредитних, операційних і ринкових ризиків потребує докапіталізації на суму 8,5 млн. грн. в найближчі 5 кварталів.

Основні результати дослідження опубліковано у працях [152; 154; 160; 155; 157; 161; 162].

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО КАПІТАЛУ ТА ЇЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ПРАКТИКУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Розробка ефективної політики управління економічним капіталом вітчизняних банків

Розглянувши теоретичні аспекти механізму формування економічного капіталу комерційних банків та оцінивши практичні підходи до капіталізації українських банків, доцільно сформулювати теоретико-методичні рекомендації щодо впровадження політики управління економічним капіталом у банках України. Адже в сучасній науковій думці та практиці банківської діяльності переважна більшість напрацювань і рекомендацій стосуються політики та концепцій управління капіталом банку загалом або управління регулятивним капіталом, в основу яких покладено регулятивні вимоги національних і міжнародних регуляторів. Тобто основною стратегічною метою управління капіталом банку є виконання регулятивних вимог, а розвиток банку відходить на другий план.

Однак, як показує практика банківської діяльності в багатьох країнах світу, виконання регулятивних вимог щодо капіталу не гарантує високої ймовірності забезпечення стабільності функціонування банківської системи в умовах погіршення кон'юнктури ринку, як приклад, можна навести банкрутство системно важливих банків у США, ЄС, Україні тощо. Окрім цього, варто зауважити, що впровадження нових вимог Базельського комітету з банківського нагляду щодо достатності капіталу, які окреслені у рекомендаційних документах Базель III, також не дадуть високих гарантій щодо забезпечення стабільності банківського сектору, а у випадку прояву окремих умов (зловживання IRB-підходами до оцінки ризиків; низької ефективності грошово-кредитної політики та банківського нагляду) можуть призвести до катастрофічних наслідків.

Зважаючи на це, розробка політики управління економічним капіталом комерційних банків як нової системи поглядів на використання капіталу банку у якості страхового резерву для покриття банківських ризиків (risk capital) та резерву для розвитку (capital development) сьогодні є актуальною, оскільки, на відміну від політики управління регулятивним капіталом, створює передумови для менших втрат і швидшого посткризового відновлення.

Варто зауважити, що в банківській діяльності термін «політика» застосовується досить часто у сфері управління тими чи іншими банківськими процесами і категоріями, наприклад: фінансова політика банку, політика управління ризиками, політика управління прибутком, політика управління капіталом, політика управління ліквідністю тощо.

З позиції теоретичного обґрунтування політики управління капіталом, на наш погляд, найпоширеніший підхід застосовує російська вчена О. С. Мірошниченко, яка розглядає політику управління капіталом банку за трьома підходами: 1) цілеорієнтований підхід; 2) процесно-процедурний підхід; 3) документарний підхід. Так, відповідно до цілеорієнтованого підходу до побудови політики, політика управління капіталом банку розглядається як складова частина його фінансової політики, яка є сукупністю економічних відносин з визначення та забезпечення досягнення внутрішніх еталонів щодо власного капіталу, його достатності; цілеспрямоване формування капіталу для реалізації банком стратегічних і тактичних завдань відповідно до чинного законодавства і цілей його розвитку, встановлених власником. Відповідно до процесно-процедурного підходу до змісту політики, політика управління капіталом є інструментом банківського менеджменту, що передбачає використання відповідних процедур (дій), моделей поведінки; комплексом заходів, спрямованих на забезпечення банку капіталом, необхідним для реалізації банківської стратегії направленої на мінімізацію ризику недостатності капіталу. З позиції документарного підходу, політика управління капіталом є внутрішнім документом (сукупність внутрішніх документів), письмовим набором правил, що регламентують діяльність суб'єктів управління

щодо забезпечення банку капіталом в необхідному для реалізації стратегії розвитку обсязі та з певними характеристиками [49, с. 11].

У нормативних документах українських комерційних банків під політикою управління (ризиками, ліквідністю, прибутковістю капіталом тощо) розуміють комплекс заходів і процедур, які повинні застосовуватися для ідентифікації, оцінки, контролю та моніторингу ризиків [89]. Тобто спрямованість та структура політики, а також функціональні обов'язки тих чи інших підрозділів банку зводяться у окремому документі, який називається «політикою», або у комплексному документі, який включає декілька видів політики банку в тих чи інших напрямках діяльності. Таким документом може бути корпоративна стратегія банку. Відображення політики банку в тій чи іншій сфері у документарній формі дозволяє чітко регламентувати діяльність підрозділів банку в напрямі досягнення визначених цілей, а також дає можливість створити необхідну базу управління й оцінки результатів і механізмів управління з боку власників та правління банку.

Порядок розробки, затвердження та реалізації політики управління капіталом регламентується також нормативно-правовими актами як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру. Одним із найвпливовіших рекомендаційних документів щодо формування політики управління капіталом є документ Базельського комітету з банківського нагляду «Процес планування стійкого капіталу», який однією із компонент управління капіталом виокремлює політику капіталу та мінімізацію ризиків. Зазначена компонента передбачає розробку та затвердження вищим керівництвом банку окремого документа стосовно політики капіталу, який визначає ті принципи функціонування, яких керівництво буде дотримуватися у процесі реалізації управлінських рішень з управління капіталом банку. На думку Базельського комітету з банківського нагляду, дотримання політики управління капіталом дозволить банку підтримувати вільний доступ до фінансування, своєчасно виконувати взяті банком зобов'язання, а також безперервно виконувати функції фінансового посередника як в умовах стабільності, так і в умовах кризи [170].

На наш погляд, суть політики управління економічним капіталом комерційного банку полягає у систематизації управлінських рішень банківського менеджменту щодо досягнення регулятивних вимог стосовно капіталу та створення операційного і стратегічного буферів капіталу для впровадження інновацій та формування резерву розвитку банку, виходячи із його стратегічних цілей, ризик-апетиту, рівня ліквідності, а також макроекономічних умов банківської діяльності. Політика управління економічним капіталом банку повинна відобразитися у документарній формі з метою систематизації і регламентації функцій банківських підрозділів, інструментів і методів аналізу, планування, контролю функціонування механізму формування економічного капіталу.

Виходячи з аналізу веб-сайтів і звітності українських комерційних банків, можна зробити висновок, що більшість нормативних документів банку, які регламентують його політику зосереджені у сфері управління ризиками, а комплексні документи з управління капіталом банків практично відсутні, що знижує ефективність управління банком в цілому. Адже управління капіталом, а точніше механізмом капіталізації банку частково, відбувається в межах реалізації ресурсної політики банку, частково в межах політики управління ризиками, що не дозволяє створити цілісної картини проблем капіталізації банку та розробити ефективні методики докапіталізації банківської установи. Тому, враховуючи це, розробка методичних рекомендацій щодо формування і реалізації політики управління економічним капіталом банку є актуальним питанням для українських банків, особливо в умовах кризового стану національної економіки.

Головним елементом політики управління економічним капіталом банку повинен бути об'єкт управління, на який спрямовані дії та рішення керуючої системи, тобто вплив сукупності керівних та уповноважених органів банку у їх взаємозв'язку, виходячи із цілей банку, а також аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища. Таким об'єктом виступатиме економічний капітал, який якісно відрізнятиме політику управління економічним капіталом від політики управління капіталом банку загалом. Основна відмінність полягатиме у виокремленні операційного та стратегічного буферу капіталу банку, які спрямовуватимуться на

забезпечення розвитку банку, а також забезпечать взаємозв'язок політики управління економічним капіталом банку з іншими видами політиками банку, зокрема інноваційною. При характеристиці об'єкта управління варто звернути увагу на те, що кількісно економічний капітал визначатиметься за двома методиками: 1) спрощена методика – регулятивний капітал плюс операційний та стратегічний буфер капіталу; 2) прогресивна методика, яка ґрунтується на оцінці кредитного, операційного та ринкового ризиків за допомогою VaR методології (розробленої у підрозділі 2.2 цієї дисертації) разом із додаванням операційного та стратегічного буферів капіталу.

Аналізуючи наукову літературу з питань банківської діяльності та нормативно-правові акти банківських установ, зокрема різні види політик банків, можна зробити висновок, що одним із визначальних елементів політики управління економічним капіталом банку повинні стати принципи даної політики.

Варто зазначити, що в економічній літературі не має однозначної думки стосовно переліку принципів політики управління процесами чи складовими банківської діяльності, а підходи щодо їх побудови виходять із стандартних принципів фінансового менеджменту в банку [113; 117, с. 94]: науковості, єдності, безперервності, взаємозв'язку із загальною системою управління, комплексного характеру прийнятих фінансових рішень, обліку, високої динаміки управління, точності, варіантності підходу до розробки та реалізації рішень, орієнтації на стратегічні цілі розвитку, врахування чинників ризику при прийнятті рішень (принцип збалансованості ризиків) тощо.

Однак у контексті побудови і реалізації політики управління економічним капіталом комерційного банку варто виокремити тільки ті принципи, які можна застосувати у цьому прикладному аспекті управління. На нашу думку, до таких принципів варто віднести такі:

– Принцип наукоємності управління – наукове обґрунтування стратегії, методик, інструментів та методів управління, постійний моніторинг новітніх наукових розробок у сфері управління капіталом банку.

– Принцип системності – включає в сукупність всі ланки управління як єдиного цілого з урахуванням його структури, взаємовідносин, взаємодій складових частин, виявлення ролі та місця кожного в процесі управління.

– Принцип ієрархічності – проявляється як у сфері розроблення політики управління економічним капіталом банку у вигляді документарного оформлення, так і у побудові взаємозв'язків між уповноваженими органами банку, які беруть участь у реалізації даної політики.

– Принцип раціональності – мінімізація рівнів і ланок управління, що забезпечує спрощення структури, скорочує обсяг необхідної документації, робить ефективнішою взаємодію структурних підрозділів, тобто забезпечує перехід до ієрархічних структур, що складаються з організаційно й економічно відокремлених ланок на одному рівні.

– Принцип зовнішнього доповнення керуючої системи – проявляється у сфері виконання і використання нормативних вимог регуляторів у процесі управління економічним капіталом, а також у випадку, коли обмеженість знань про поведінку суб'єкта управління компенсується використанням імовірнісних моделей, оцінкою експертів тощо.

– Варіативності підходу до розробки і реалізації рішень – суть даного принципу полягає у застосуванні та систематизації різних підходів до розрахунку і прогнозування потреби банку в економічному капіталі, використання сценарних підходів до розробки політики управління економічним капіталом банку тощо.

На основі таких принципів розробляється наступний елемент політики управління економічним капіталом банку – стратегія управління, мета та цілі управління. У науковій літературі з питань стратегічного управління при розгляді підходів до побудови стратегій превалює думка американських вчених А. Томпсона та А. Стрікланда, які розробили та запровадили в систему управління фірмами стратегічну піраміду компаній, що включає в себе корпоративну, ділову, функціональну та операційну стратегії [139, с. 73-85]. Безперечно, в теоретичному аспекті такий підхід має місце, однак, виходячи із аналізу практичного досвіду діяльності банківських установ, а також оцінюючи їхні можливості щодо розробки

чотирьох видів стратегій, які включатимуть стратегії специфічних напрямків роботи банку, вважаємо, що запропонований підхід буде надзвичайно громіздким, а самі стратегії дублюватимуть одна одну. На наш погляд, основною стратегією банку на практиці є корпоративна стратегія, яка повинна включати в себе стратегії управління основними напрямками діяльності банку, зокрема такі: стратегія управління (економічним) капіталом, стратегія управління активами (кредитним портфелем, портфелем цінних паперів, кредитно-інвестиційним портфелем тощо), стратегія управління депозитами (деPOSITИМ портфелем), стратегія управління інноваціями (розвитком). Поділ стратегій за основними напрямками діяльності банку спрямований на деталізацію процесу управління і, водночас, систематизацію управлінських функцій і рішень щодо того чи іншого напрямку діяльності в єдиному стратегічному блоці.

Досліджуючи особливості стратегій управління в банках, варто відзначити підхід до розробки стратегій банку, який ґрунтується на портфельній теорії менеджменту, сформульованій Гарі Марковіцем у вигляді методики формування інвестиційного портфеля, спрямованій на оптимальний вибір активів, виходячи з необхідного співвідношення прибутковості/ризик [185]. Зважаючи на це, портфельна теорія управління, перш за все, притаманна стратегіям управління активами (кредити, цінні папери) і деякими видами зобов'язань (депозити, цінні папери), а що стосується застосування портфельної теорії управління капіталом банку, то, на наш погляд, це питання є досить дискусійним. Так, розробка портфельних підходів до управління капіталом банку, а також розробка стратегій управління капітальним портфелем комерційних банків присутня у російській науковій літературі, а також в окремих документах Базельського комітету з банківського нагляду під назвою «portfolio capital (портфель капіталу)» [175]. Однак виникає запитання: чи може портфель банківського капіталу включати в себе нерозподілений прибуток і резерви, які є результатом діяльності всього банку, а не залученими чи позиченими ресурсами або активами. Первісний підхід Марковіца до портфельної теорії полягає не у формуванні структури активів банку (чи структури банківських інвестицій), а в оптимальному виборі тих активів

(цінних паперів), де співвідношення дохідність/ризик є мінімальним або достатнім для реалізації стратегії банку. Прибуток банку як складова портфеля власного капіталу є результатом управління портфелями активів і зобов'язань, а тому з наукової і практичної точок зору доцільніше вживати терміни «управління (економічним) капіталом банку» або «управління структурою власного (економічного) капіталу банку», адже до прибутку банку як складової портфеля капіталу важко застосувати співвідношення дохідність/ризик.

Таким чином, наступним елементом політики управління економічним капіталом комерційних банків є стратегія управління економічним капіталом, яка повинна тісно кореспондувати із загальною корпоративною стратегією банку.

Сам процес розробки як корпоративної стратегії, так і стратегії управління економічним капіталом банку повинен виходити з концепції життєвого циклу банку з урахуванням того, що кожен банк у своєму розвитку проходить послідовні стадії життєвого циклу, або критичні точки, для подолання яких менеджмент банку повинен змінювати підходи до управління, методи, інструменти, а також саму стратегію.

Як вже зазначалося у підрозділі 1.2 даної дисертації, корпоративна стратегія банку поділяється на стратегію зростання (експансивна), обмеженого зростання (стабілізації) та скорочення (виживання, відступу). Відповідно до цієї класифікації доцільно розробити відповідні стратегії управління економічним капіталом банку, зокрема такі: стратегія збільшення економічного капіталу (докапіталізація), стратегія забезпечення стабільного функціонування (достатність економічного капіталу), стратегія економії/скорочення капіталу.

Однак перш ніж розглядати стратегії управління економічним капіталом банку, варто зазначити, що вони тісно пов'язані з іншими елементами політики управління економічним капіталом, зокрема з такими: фінансовий план і механізм формування економічного капіталу банку. Окрім цього, під час розробки стратегій повинні враховуватися сценарії розвитку банку, фактори негативного впливу на величину економічного капіталу, вплив макроекономічних умов, ризик-апетит тощо. Так, стратегія збільшення економічного капіталу (докапіталізація)

використовується банком у трьох випадках: 1) після створення і виходу на ринок; 2) у випадку підвищення вимог міжнародних та національних банківських регуляторів; 3) у випадку експансивної корпоративної стратегії, спрямованої на збільшення частки ринку. В будь-якому із трьох випадків перед менеджментом банку стоїть завдання зміни того чи іншого елемента структури економічного капіталу. Кількісні цілі стратегії описуються у фінансовому плані, а якісні – у політиці управління економічним капіталом разом із описом механізму формування капіталу, виходячи із розроблених банком сценаріїв його розвитку. З метою збільшення обсягу економічного капіталу повною мірою використовуються інструменти та методи механізму формування економічного капіталу банку, зокрема такі: нерозподілений прибуток, внески акціонерів, емісія акцій, субординований борг, публічне розміщення акцій (IPO), дивідендна політика тощо.

Виходячи із негативних макроекономічних умов (валютна нестабільність, інфляція, негативний інвестиційний клімат), політичної нестабільності, відсутності зовнішньої підтримки для банківського сектору, що характеризує кризовий стан національної економіки (фазу кризи), у масштабах всієї банківської системи реалізовуватиметься сценарій занепаду, який матиме суттєвий вплив на розвиток банків, які реалізують всі три види стратегій управління економічним капіталом. Зважаючи на це, основними методами формування економічного капіталу під час реалізації стратегії зростання (докапіталізації) чи стратегії підтримки стабільного функціонування (достатності капіталу) будуть внутрішні методи: реінвестування дивідендів, викуп акцій працівниками банків, виплата дивідендів у формі акцій.

У сьогоденних умовах, які вимагають значної докапіталізації банківського сектора при відсутності макроекономічних підстав для такої докапіталізації для українських банків надзвичайно актуальним методом залучення додаткового капіталу є реалізація планів викупу акцій працівниками банку (Employee stock ownership plan, ESOP).

ESOP є організованою формою участі персоналу у власності підприємства (банку), яка залежно від часу, місця і ситуації може характеризуватися різною

часткою персоналу в загальному капіталі компанії, що відповідно обумовлює і ступінь його впливу на рішення, що приймаються.

Зарубіжний досвід використання ESOP свідчить про те, що вони чинять позитивний вплив не тільки на капіталізацію компаній, а й на матеріальний добробут їх учасників. У США ці плани найчастіше використовуються як механізм додаткових компенсацій працівникам компанії і спосіб закріплення персоналу на підприємстві, в рамках якого кошти використовуються як пенсійні накопичення і дозволяють працівникам отримувати доходи за рахунок прибутку і зростання ринкової вартості компанії. Розвинутість законодавчого поля та фондового ринку в США дозволяє залучати масштабні обсяги капіталу фірмами від своїх працівників. Так, наприклад, у кінці 1990-их років у США налічувалося 2,5 тисячі компаній з кількістю працівників понад 1,5 млн. осіб, де більше половини акціонерного капіталу належало працівникам. Серед них такі великі компанії як торгова фірма «Паблікс супермаркетс» (80 тисяч працівників), авіакомпанія «Юнайтед ерлайнс» (80 тисяч), металургійна компанія «Рипаблік інженірд стіл» (5 тисяч), компанія з оренди автомобілів «Авіс» (12,5 тисяч), науково-дослідна корпорація «Саєнс еплікейшн» (16 тисяч) і ряд інших.

Приріст власності працівників компаній у США досягається за трьома схемами: 1) реалізація так званих планів 401 (К), відповідно до яких працівники здійснюють добровільні внески для викупу акцій; 2) традиційні ESOP, відповідно до яких викуп акцій здійснюють тільки роботодавці; 3) використання опціонів для покупки працівниками акцій корпорацій [182, с. 32].

Враховуючи досвід США у реалізації ESOP для збільшення капіталізації фірм, українським комерційним банкам, які хочуть уникнути банкрутства або перспективи поглинання іншими банками внаслідок невиконання вимог з докапіталізації до липня 2017 року, варто розглянути можливість використання таких планів. Варто зазначити, що окрім поповнення капіталу банки в такий спосіб зможуть підвищити мотивацію персоналу, адже самі працівники будуть зацікавлені у стабільному функціонуванні банку та його прибутковості, оскільки від результату діяльності банку загалом залежатиме їхній дивідендний дохід. Тому в сьогоднішніх

умовах, коли досить складно залучити зовнішнє фінансування для докапіталізації або суттєво підвищити прибутковість банків, можливість реалізації ESOP є одним із найефективніших варіантів збільшення банківського капіталу.

Окрім звичайного викупу акцій банку в межах ESOP, на наш погляд, з метою підвищення ефективності роботи банківського персоналу, зокрема у відділах управління ризиками, які не мають можливості отримувати бонуси за ефективність своєї роботи (бонуси від продажу, як це відбувається у фронт-офісі), доцільно розробити механізми стимулювання таких працівників акціями банку, а також передбачити відповідні знижки у випадку бажання придбати більше акцій банків, ніж було отримано при нагородженні.

Ще одним інструментом поповнення економічного капіталу банку при реалізації стратегії збільшення капіталу або утримання його на достатньому рівні є проведення так званого «народного» IPO, участь у якому можуть брати як працівники банку, так і фізичні особи, які не є працівниками та клієнтами банку.

Один із перших у світі досвід проведення «народного» IPO комерційного банку було застосовано у Російській Федерації, зокрема Сбербанком у 2006 р., що дозволило докапіталізувати банківську установу на 230,2 млрд. рублів, та ВТБ банком у 2007 р., який залучив таким чином 1,6 млрд. дол. США. Однак у результаті такі програми не були ефективними для акціонерів, адже розмір дивідендів чи викупу акцій не виправдав сподівань, що було зумовлено світовою фінансово-економічною кризою. Самі ж банки завдяки залученню додаткових коштів через програму «народного» IPO змогли вирішити проблеми з необхідністю докапіталізації відповідно до міжнародних вимог [153].

Ефективніше досвід «народного» IPO використовують у Казахстані шляхом створення відповідного торгового майданчика та здійснення масштабної рекламної кампанії у державі. Метою «народного» IPO в Казахстані є приватизація державних підприємств, докапіталізація приватних і державних підприємств, а також розвиток фондового ринку Казахстану [57].

На наш погляд, реалізація програм народного IPO повинна застосовуватися в Україні, особливо в банківському секторі, який потребує докапіталізації, однак, для

цього необхідно організувати відповідні торгові майданчики. Одним із варіантів такого розміщення акцій може стати IPO за допомогою платформи «Prozorro», що дозволить уникнути зловживань, а також підвищити інформаційну відкритість банку і реально оцінити його фінансовий стан.

Наступним видом стратегії управління економічним капіталом банку є стратегія забезпечення стабільного функціонування, яка розробляється у випадках реалізації корпоративної стратегії зі збереження ринкової позиції банку, при зміні ризик-апетиту власників, зміні регулятивних вимог до достатності банківського капіталу. Метою стратегії підтримки достатності, відповідно, буде забезпечення заданої величини достатності економічного капіталу банку та її мінімальної волатильності. Стратегічні підходи, що дозволяють реалізувати стратегічну альтернативу підтримки достатності економічного капіталу, передбачають реалізацію заходів щодо скорочення або підтримки в заданих межах волатильності характеристик структурних елементів економічного капіталу банку, а також заходів, спрямованих на диверсифікацію джерел його поповнення.

Як правило, корпоративна стратегія банку, яка спрямована на утримання частки ринку, реалізовується у межах дії сценаріїв зростання та зрілості, а тому тут має місце застосування таких джерел поповнення економічного капіталу як прибуток та субординований борг, який стає дешевшим для банку внаслідок стабільної економічної ситуації в країні.

Що ж стосується стратегії скорочення економічного капіталу, то вона реалізується у двох випадках: 1) скорочення капіталу у випадку його надлишку, тобто у випадку перевищення обсягів економічного капіталу, виходячи із розрахунку покриття ризиків та формування операційного і стратегічного буферів капіталу; 2) у випадку підготовки банку до виходу з ринку або переорієнтації на інший сегмент ринку. Надлишковий капітал може виникнути у банку в рамках корпоративної стратегії скорочення бізнесу в результаті лібералізації регулятивних вимог до достатності капіталу, внаслідок використання банком інноваційних інструментів у рамках різних способів підтримки відносної достатності власних коштів, в результаті суттєвого зростання прибутку банку. Причинами, що

спонукають банк реалізувати стратегію вилучення коштів з бізнесу, можуть виступати загальна несприятлива економічна кон'юнктура, відсутність прийнятних для банку напрямів використання капіталу, помилки управління. Скорочення ж капіталу може відбуватися за рахунок збільшення сум виплат дивідендів, збільшення витрат на розширення інфраструктури, впровадження інновацій тощо.

Наступним елементом політики управління економічним капіталом комерційного банку повинен стати фінансовий план, який міститиме кількісні показники стратегій управління економічним капіталом із розписаними плановими завданнями для кожного підрозділу банку.

Одним із найважливіших елементів політики управління економічним капіталом комерційного банку є система управління ризиками та система управління ліквідністю, ефективність яких прямо пропорційно впливає на величину економічного капіталу банку. Адже висока ризиковість банківських операцій може призвести до зростання витрат і, відповідно, до зменшення обсягів економічного капіталу, а втрата чи суттєве зниження ліквідності чинить негативний вплив на платоспроможність банку, що вимагає від власників використовувати капітал банку для погашення зобов'язань. Тому в політиці управління економічним капіталом, яка закріплена у документарній формі, повинен бути чіткий опис ризиків банку, які враховуються при розрахунку економічного капіталу, зокрема кредитного, операційного та ринкового. При цьому, ринковий ризик, виходячи із структури депозитного портфеля банку та банківської системи в загалом, а також враховуючи загрози валютної нестабільності, повинен розраховуватися із врахуванням валютного ризику, який негативно впливає на прибутковість і ліквідність банку.

Особливу увагу варто звернути на методики ризик-менеджменту банку, які спрямовані на мінімізацію кредитного, ринкового та операційного ризиків, адже мінімізація ризиків також виступає інструментом збільшення економічного капіталу банку шляхом зниження втрат, що, в свою чергу, призводить до зниження відрахувань до резервів та зростання обсягу нерозподіленого прибутку.

Враховуючи те, що в структурі економічного капіталу комерційного банку виокремлено стратегічний буфер капіталу, який повинен використовуватися для створення передумов розвитку банку шляхом впровадження інновацій та фінансування антикризових управлінських рішень, то основний акцент в управлінні ризиками банку повинен бути зроблений на впровадження інновацій у ризик-менеджмент.

На наш погляд, найпрогресивнішою інновацією декількох останніх років у сфері управління банківськими ризиками, побудови взаємовідносин банку та клієнта, маркетингової діяльності є технології великих даних (Big Data). Передумовами розвитку такої технології стало накопичення великих обсягів даних про об'єкти управління в різних сферах техніки, економіки, соціології, які зберігаються здебільшого в мережі Інтернет та за своєю природою є зовнішніми даними щодо управлінської системи.

У спеціалізованій літературі з питань аналізу даних під технологією Big Data розуміють методи роботи з великим обсягом структурованих і неструктурованих даних. Великі дані характеризуються трьома особливостями [131; 18]:

1. Volume – великий обсяг даних, який постійно збільшується.
2. Velocity – швидкість роботи з подібними даними.
3. Variety – різноманітність збережених і оброблюваних даних.

Перспективність впровадження технологій Big Data в аналітичні системи комерційних банків визначається необхідністю аналізу сотень терабайт даних як про клієнтів банку та зовнішнє середовище функціонування банку, так і про внутрішньобанківські процеси, які можуть мати вплив на ефективність операційної діяльності, що може призвести до збільшення операційних ризиків.

Особливо актуальними технології Big Data є у період швидкого розвитку Інтернет-банкінгу та мобільного банкінгу шляхом створення різноманітних мобільних або браузерних додатків для продажу банківських послуг, де кожен клік, перегляд сторінки, онлайн-заявка, онлайн-платежі, частота користування може надати корисну інформацію для банку як щодо визначення зацікавленості клієнта банківськими послугами, так і щодо виявлення шахрайства.

У світовій практиці банківської діяльності технології Big Data найактивніше використовуються для таких операцій: оцінка кредитоспроможності позичальника, доскорингова перевірка репутації потенційних позичальників, кредитний скоринг, аналіз соціальних мереж і поведінки відвідувачів web-сайту банку, прогнозування відтоку клієнтів; попередження шахрайства, аналіз потреб клієнтів, маркетингові програми, формування фінансових звітів, прогнозна аналітика тощо.

Хоча впровадження технологій Big Data в аналітичні системи комерційних банків є витратним заходом, однак, виходячи із аналізу переваг впровадження таких технологій в іноземних банках, можна зробити висновок про суттєві вигоди для банку та швидку окупність Big Data. Так, наприклад, найбільший в Європі за розміром ринкової капіталізації банк HSBC, запровадивши систему одного з вендорів з протидії кредитному шахрайству, підвищив ефективність служби з виявлення випадків шахрайства в 3 рази, а точність його виявлення – в 10 разів. При цьому, в перші ж 2 тижні експлуатації 7 фахівців служби безпеки HSBC виявили нові кримінальні групи і схеми із загальним потенційним збитком понад 10 млн дол. США, що є досить серйозною економією ресурсів.

Розглядаючи можливості впровадження технологій Big Data в українському банківську практику, а також зважаючи на те, що в Україні діє тільки одне Бюро кредитних історій, найперспективнішим напрямом використання цих технологій стане оцінка кредитоспроможності позичальника та мінімізація проблемної заборгованості. Іншим, доволі перспективним, напрямом використання Big Data у вітчизняних банках може стати аналіз системних ризиків і впливу макроекономічних факторів на економічний капітал банку.

Що ж стосується використання Big Data для оцінки кредитного, операційного та ринкового ризиків банку, то, на наш погляд, доцільно використовувати такі напрями аналізу даних як профілі клієнтів і сторінки у соціальних мережах, профілі клієнтів, зареєстрованих в ЄДЕБО, профілів е-декларацій. (табл. 3.1)

Методика використання технологій Big Data для аналізу факторів кредитного, операційного та ринкового ризиків комерційних банків*

	Аналіз профілів клієнтів і сторінок у соціальних мережах	Аналіз профілів клієнтів, зареєстрованих в ЄДЕБО	Аналіз профілів е-декларацій
Кредитний ризик	<p>1. Особисті дані (дата народження, стать, сімейний стан) – дозволяють оцінити вік та можливість залучення поручителів (дружина, діти), а також у випадку, якщо клієнт одружений спрогнозувати його витрати.</p> <p>2. Місце навчання/робота (особливо попередні місяці роботи) – дозволяє оцінити рівень кваліфікації клієнта та спрогнозувати його доходи, а також оцінюється частота зміни роботи, що характеризує його дисциплінованість і ризики втрати роботи та втрати доходу. Відсутність даних про роботу може свідчити про безробітність клієнта.</p> <p>3. Захоплення – оцінюється рівень витрат на хобі клієнта, що може впливати на його кредитоспроможність;</p> <p>4. Місце проживання – регіон проживання характеризує можливості зростання доходів клієнта та можливості своєчасного погашення кредиту.</p> <p>5. Участь у групах соціальної мережі та відвідуваність web-сайтів – оцінюється участь клієнта у небажаних для банку групах, зокрема «Стоп-Колектор», «Анти-Колектор» та ін. Це ж стосується web-сайтів.</p> <p>6. Аналіз профілю друзів – з метою виявлення присутності серед друзів шахраїв.</p> <p>7. Аналіз змісту, величини і частоти постів у соцмережах – зміст (про важке життя, посилення на факти шахрайських операцій з пластиковими картами, про неповернення кредитів), величина (за дослідженням фірми «Скориста» у неплатників за кредитами пости стають довгими (більше 5000 слів), а у платників – меншими 200 слів або взагалі пропадають).</p> <p>8. Аналіз фотографій: 1) на предмет наявності автомобілів, ресторанів, покупок та курортів (що свідчить про рівень кредитоспроможності); 2) кількість фотографій у п'яному вигляді (що свідчить про рівень недисциплінованості і схильності до нераціонального використання коштів).</p> <p>9. Аналіз пристроїв, з яких клієнт заходить в соцмережі – стаціонарний комп'ютер, дорогий ноутбук, дорогий телефон, що свідчить про фінансові можливості клієнта.</p>	<p>1. Особисті дані студентів або випускників вчз: 1) вік, місце проживання та місце навчання – визначаються можливості регіону, в якому проживає і навчається студент чи випускник стосовно рівня життя і оплати праці; 2) ВНЗ – престижність вишу, що свідчить про цілеспрямованість, підготовку та фінансові можливості студента і його батьків; 3) умови навчання – за державним замовленням (визначає рівень підготовки студента) або за кошти фізичних/юридичних осіб (фінансові можливості студента і його родини).</p> <p>2. Аналіз атестаційних відомостей та відомостей відвідуваності: 1) аналіз атестаційних відомостей дає змогу визначити успішність студента та спрогнозувати ймовірність отримання чи неотримання стипендії, що матиме вплив на кредитоспроможність студента і його батьків; 2) аналіз відвідуваності занять дозволить оцінити відповідальність та цілеспрямованість студента, а також випускника вчз; 3) призначення студенту повторного курсу навчання у зв'язку із неуспішністю або не відвідуваністю занять – доповнить якість оцінки.</p> <p>3. Аналіз причин відрахування студента із вчз. Особливий інтерес становитимуть такі причини: академічна неуспішність; невиконання вимог навчального плану; порушення навчальної дисципліни та правил внутрішнього розпорядку; порушення умов контракту; у зв'язку із набуттям вироку суду; у зв'язку з порушенням візового режиму. Відрахування студента за будь-якою із цих причин служитиме приводом для зниження оцінки його кредитоспроможності як недисциплінованого клієнта.</p>	<p>1. Інформація про суб'єкта декларування та про членів сім'ї (вік, стать, сімейний стан, адреса проживання, місце роботи, посада) – дозволить оцінити можливість залучення поручителів, можливість отримання доходів та можливі витрати на утримання сім'ї.</p> <p>2. Об'єкти нерухомості – наявність об'єктів нерухомості дозволяє оцінити наявність, вартість та рівень ліквідності заставного майна.</p> <p>3. Цінне рухоме (транспортні засоби) майно – дозволяє оцінити можливі об'єкти застави, фінансові можливості клієнта виходячи із розрахунку витрат на обслуговування транспортних засобів у залежності від марки і розходу бензину на 100 км.</p> <p>4. Цінні папери та корпоративні права – оцінка фінансових можливостей і об'єктів застави.</p> <p>5. Юридичні особи, кінцевим бенефіціарним власником (контролером) яких є суб'єкт декларування або члени його сім'ї – фінансові можливості клієнта-фізичної особи; ефективність роботи і фінансова спроможність юридичної особи.</p> <p>6. Нематеріальні активи – потенційні об'єкти застави;</p> <p>7. Доходи (в т.ч. подарунки), грошові активи – оцінка грошових доходів клієнта і членів його сім'ї, можливість оцінки в динаміці за попередні періоди (роки).</p> <p>8. Фінансові зобов'язання, видатки та правочини суб'єкта декларування – оцінка витрат клієнта і рівня його кредитоспроможності.</p>

	Аналіз профілів клієнтів і сторінок у соціальних мережах	Аналіз профілів клієнтів, зареєстрованих в ЄДЕБО	Аналіз профілів е-деклараций
Операційний ризик	<p>1. Місце навчання/робота (особливо попередні місяці роботи) – дозволяє оцінити рівень кваліфікації, навиків, вмінь працівника банку та зробити висновки про відповідність займаній або потенційній посаді, що дозволить знизити ймовірність виникнення операційного ризику.</p> <p>2. Захоплення – оцінка захоплення працівника дасть змогу зробити висновок про відпочинок і дозвілля, яке може позитивно або негативно впливати на рівень фізичного, нервового та морального стану працівника банку.</p> <p>3. Місце проживання – оцінка району проживання (наявність дратівливих факторів, наприклад, близькість до людних місць, автодоріг, що може морально виснажувати працівника), а також час перебування в дорозі на роботу, що також впливає на фізичний і моральний стан.</p> <p>4. Участь в групах соціальної мережі та відвідуваність web-сайтів, аналіз профілю друзів – дає змогу зробити висновок про схильність працівника до шахрайства.</p> <p>6. Аналіз змісту, величини і частоти постів у соцмережах – оцінка схильності до шахрайства, депресії, недотримання корпоративної культури тощо.</p> <p>7. Аналіз фотографій: фотографування у п'яному вигляді, на дискотеках та інших розважальних заходах, що триватимуть до пізньої ночі. Такі ситуації суттєво впливають на фізичний і моральний стан працівника.</p> <p>8. Частота входу в соціальні мережі упродовж дня із власних гаджетів – дозволяє проаналізувати чи входить працівник в соцмережі під час робочого дня, що може розпорошувати його увагу та призводити до неефективного виконання своїх посадових обов'язків.</p>	<p>1. Аналіз успішності працівника під час навчання у ВНЗ, аналіз рейтингу ВНЗ та якості освіти – дозволяє оцінити рівень кваліфікації працівника банку.</p> <p>2. Аналіз відвідуваності занять та виконання умов контракту – дозволяє оцінити рівень дисциплінованості та відповідальності працівника.</p>	<p>1. Доходи (в т.ч. подарунки), грошові активи – аналіз доходів працівника та порівняння їх із заробітною платою дозволяє оцінити чесність працівника та наявність корупційних доходів, які можуть зумовлювати прояви шахрайства, неналежне виконання банківських операцій, недостовірна оцінка кредитоспроможності позичальника тощо.</p> <p>2. Юридичні особи, кінцевим бенефіціарним власником (контролером) яких є суб'єкт декларування або члени його сім'ї – участь працівника (керівника) банку у юридичних особах підвищує ймовірність виникнення пов'язаного кредитування та здійснення інших операцій на користь юридичної особи, що може призвести до збитків банку.</p>
Ринковий ризик	Аналіз профілів у соцмережах посадових осіб ключових державних інституцій, а також головних експертів у сфері економіки та політики (Президент України, Прем'єр-міністр, Голова Верховної Ради України, Голова Національного банку України, міністри, голови державних та комерційних банків, експерти з питань економіки та політики)	Аналіз сторінок у соцмережах ключових державних інституцій (Сторінки Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів, Національного банку України, державних і комерційних банків, а також експертно-аналітичних центрів та науково-дослідних інститутів)	Аналіз новинного ряду розміщеного на web-сайтах провідних телеканалів України Аналіз економічних новин, новин про міжнародну економіку та міжнародні відносини України
	Даний аналіз дозволяє спрогнозувати кон'юнктуру національної економіки, визначити економічні та політичні проблеми, стратегічні цілі, девальваційні та інфляційні очікування, характер міжнародних зв'язків, тощо. Всі ці фактори можуть негативно вплинути на рівень ризиків банківських установ.		

* Власна розробка автора

Представлена методика може бути застосована і для вивчення уподобань клієнтів, на основі чого можна розробляти різноманітні маркетингові програми.

Оскільки кредитний, операційний та ринковий ризики мають найбільший вплив на величину економічного капіталу банку, то при розробці політики

управління економічним капіталом банку в документарному вигляді варто виокремити окремі розділи щодо опису методик управління банківськими ризиками або для великих банків розробити окрему політику управління ризиками, яка б входила в політику управління капіталом.

Важливе місце при формуванні політики управління економічним капіталом займає врахування підходів до управління ліквідністю банку, зокрема, рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду в частині впровадження двох показників ліквідності: показник покриття ліквідності (LCR), показник чистого стабільного фондування (NSFR). Впровадження даних показників є надзвичайно актуальним у сьогоденних умовах функціонування банківської системи України і світу, адже дозволяє разом із оцінкою ризиків проаналізувати ймовірність зниження ліквідних коштів банку, що може негативно позначитися на фінансовій стійкості та платоспроможності банку, а також прослідкувати надходження ліквідних коштів в банк та виробити стратегії їх ефективного розміщення з метою отримання прибутку.

У фаховій літературі з питань банківської діяльності є достатньо науково-обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності управління ліквідністю банків, однак, у зв'язку із можливістю впровадження вимог Базель III в майбутньому, на наш погляд, доцільно розробити пропозиції щодо мінімізації втрат банків від впровадження нових показників і максимізації вигод від такого впровадження.

Впровадження показників ліквідності за Базелем III вимагатиме суттєвого збільшення ліквідних коштів банку, що, з одного боку, підвищить рівень його ліквідності, а з іншого – знизить рівень прибутковості, що негативно позначиться на величині економічного капіталу банку. Зважаючи на таку ситуацію, банкам доцільно для початку впровадити індикативні значення показників покриття ліквідності та чистого стабільного фондування і розробити відповідний графік приведення значень таких показників у відповідність до вимог Базеля III. Паралельно із впровадженням нових показників банкам необхідно буде

оптимізувати свій бізнес з метою максимального зниження витрат і забезпечення короткострокової ліквідності.

Ще одним важливим напрямом удосконалення управління ліквідністю в контексті реалізації політики управління економічним капіталом банку є складання карти фондування разом із зазначенням кількісних і якісних цілей банку щодо розширення джерел та обсягів фондування відповідно до сценаріїв розвитку банку та економіки (табл. 3.2).

Робота з організації фондування повинна включати моніторинг доступних джерел і умов фондування, напрями диверсифікації джерел залучення коштів для фінансування кредитних операцій банку, управління основними параметрами портфеля активів і пасивів, управління валютним ризиком, формування структури розподілу ресурсів банку, встановлення і контроль процентних ставок, моніторинг процентних ризиків і ризиків ліквідності. У банку повинна бути зафіксована базова структура фондування кредитних операцій, забезпечено виконання базових вимог до банку для доступу до комерційного і державного фондування, запроваджено регулярний моніторинг доступних джерел фондування і роботу з організації фондування за рахунок ринкового і державного капіталу в рамках управління економічним капіталом банку.

Особливу увагу варто звернути на необхідність постійної роботи над розробкою інноваційних інструментів фондування, зокрема впровадження нових видів депозитів, ощадних сертифікатів, інвестиційних монет за рахунок коштів стратегічного буферу капіталу.

Наступним елементом політики управління економічним капіталом банку повинен стати «План дій банку на випадок кризи», який повинен містити перелік і механізм реалізації антикризових заходів банку щодо скорочення витрат, зниження ризиків, залучення кредитів рефінансування, докапіталізації державою або злиття з іншим банком.

Приклад карти фіндування банку*

Джерела фіндування	Сценарії розвитку банку			
	Сценарій 1 зростання	Сценарій 2 Зрілість	Сценарій 3 Занепад	Сценарій 4 відродження
Депозити клієнтів	+	+		+
Міжбанківські кредити		+	+	+
Синдиковані кредити (зарубіжні)		+		
Рефінансування	+	+	+	+
Розміщення коштів державних органів влади та підприємств		+		+
Необхідні заходи для залучення максимального обсягу фіндування				
Депозити клієнтів	Максимальна інформаційна відкритість. Обґрунтована ставка за депозитом.	Максимальна інформаційна відкритість. Обґрунтована ставка за депозитом.	Максимальна інформаційна відкритість. Впровадження інноваційних депозитних програм.	Максимальна інформаційна відкритість. Впровадження інноваційних депозитних програм.
Міжбанківські кредити		Максимальна інформаційна відкритість. Достатній рівень фінансової стійкості.	Максимальна інформаційна відкритість. Наявність підтримки з боку центрального банку.	Максимальна інформаційна відкритість. Достатній рівень фінансової стійкості.
Синдиковані кредити (зарубіжні)		Максимальна інформаційна відкритість. Високий рейтинг та фінансова стійкість		
Рефінансування	Дотримання економічних нормативів, прозора структура власності, високий рівень ризик-менеджменту	Дотримання економічних нормативів, прозора структура власності, високий рівень ризик-менеджменту	Дотримання економічних нормативів, прозора структура власності, високий рівень ризик-менеджменту	Дотримання економічних нормативів, прозора структура власності, високий рівень ризик-менеджменту
Розміщення коштів державних органів влади та підприємств	Прийнятні умови та високий рівень сервісу	Прийнятні умови та високий рівень сервісу	Прийнятні умови, високий рівень сервісу, непряма підтримка держави	Прийнятні умови та високий рівень сервісу

*Власна розробка автора

Ефективність реалізації будь-якої політики управління вимагає забезпечення такої організації, яка, на наш погляд повинна включати дві складові: 1) організаційне забезпечення, яке складається із сукупності уповноважених органів банку та їх взаємозв'язків; 2) інформаційне забезпечення, що включає в себе максимально широкий спектр інформації про діяльність банку та стан національної економіки, а також програмне забезпечення з оцінки ризиків, зведення інформації у відповідні звіти.

3.2. Напрями підвищення капіталізації банківської системи України шляхом макропруденційного регулювання Національного банку України

Ефективність реалізації політики управління економічним капіталом банку на мікроекономічному рівні тісно пов'язана з ефективністю організації законодавчого та контрольно-наглядового забезпечення банківської діяльності на макроекономічному рівні. Зважаючи на кризову ситуацію в українській економіці та банківському секторі, а також на суттєву поляризацію банківської системи, де статутний капітал десяти банків складає 83,7% сукупного статутного капіталу банківської системи (рис. 3.1), питання шляхів удосконалення банківського регулювання і нагляду є досить актуальним.

Фінансово-економічна криза 2008-2009 років дозволила Базельському комітету з банківського нагляду та центральним банкам розвинутих країн світу зробити висновки щодо необхідності розширення функцій банківського нагляду з мікроекономічного аспекту (нагляду за окремими банківськими установами) на макроекономічний аспект, який передбачав аналіз функціонування всієї банківської системи у взаємозв'язку з небанківськими фінансово-кредитними інститутами та реальним сектором економіки. Таке розширення функцій банківського нагляду було спрямоване на своєчасне виявлення макроекономічних ризиків, які мають суттєвий вплив на рівень економічного капіталу банків. Систематизація підходів до аналізу і нагляду за макроекономічними ризиками у

фаховій літературі та практиці банківської діяльності отримала назву «макропруденційна політика» або «макропруденційний нагляд».

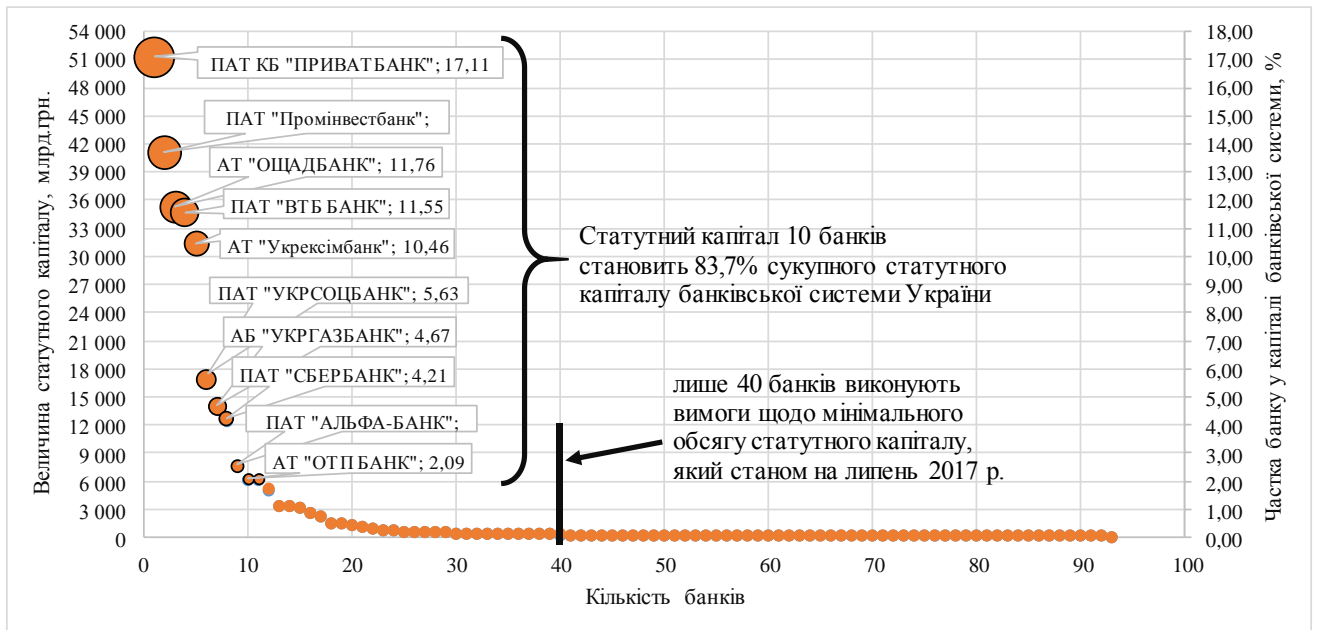


Рис. 3.1. Рівень поляризації банківської системи України за величиною статутного капіталу вітчизняних комерційних банків станом на 1.01.2017 року*

* Розраховано автором на основі [98].

Хоча ці терміни активно почали використовуватися у практиці банківського регулювання і нагляду на початку ХХІ століття, походження терміну «макропруденційний нагляд» відноситься до більш раннього періоду. Так, на думку співробітників Банку міжнародних розрахунків, вперше термін прозвучав у 1979 р. на засіданні Комітету Кука (попередника Базельського комітету з банківського нагляду). Комітет починав проект зі збору статистики про міжнародне кредитування та розглядав мікро- і макроекономічні проблеми, які негативно позначалися на діяльності банків. Широке поширення термін отримав після азіатської кризи в кінці 1990-их рр. У річному звіті за 1998 р. Міжнародного валютного фонду йдеться про те, що ефективний банківський нагляд повинен бути безперервним. Це може забезпечуватися, в основному, за рахунок документарного нагляду як на мікропруденціальному, так і на

макропруденційному рівні. Макропруденційний аналіз базується на дослідженні ринку і макроекономічної інформації, у фокусі його уваги знаходяться ключові ринки активів, фінансові посередники, макроекономічний розвиток і потенційні дисбаланси. Для макропруденційного аналізу в 2000 р. МВФ розробив «макропруденційні індикатори» (macroprudential indicators), які на наступний рік були перейменовані в «показники фінансової стійкості» (financial soundness indicators).

В українській науковій літературі під макропруденційним наглядом розуміють вид банківського нагляду, який базується на оцінюванні фінансової стійкості банківського сектору, передбачає сукупність конкретних дій з розробки та впровадження регуляторних норм, контролю за їх дотриманням та застосуванням відповідних засобів впливу, що здійснюються в межах визначеної макропруденційної політики [50].

Водночас, зарубіжні вчені ширше трактують макропруденційний нагляд чи макропруденційне регулювання. Так, наприклад, експерти Банку Англії вважають, що основною ціллю макропруденційного регулювання є зниження системних ризиків і макроекономічних втрат від фінансової нестабільності. Л. Уалл макропруденційний нагляд розуміє як пруденційний, орієнтований на оцінку системних ризиків і підтримку стабільності фінансової системи [199].

Поряд з макропруденційним регулюванням і наглядом в економічній літературі застосовують термін «макропруденційна політика» як комплекс превентивних заходів, спрямованих на мінімізацію ризику системної фінансової кризи, тобто ризику виникнення ситуації, за якої значна частина учасників фінансового сектору стає неплатоспроможною або втрачає ліквідність, у результаті чого вони не можуть функціонувати без підтримки органу грошово-кредитного регулювання чи органу пруденційного нагляду [51].

Реалізація макропруденційного регулювання здійснюється шляхом застосування певних макропруденційних інструментів, тобто методів регулювання, норм, вимог макропруденційних органів, спрямованих на виявлення та управління системним ризиком фінансового сектора.

«Група тридцяти» виокремила два підходи до застосування макропруденційних інструментів: 1) підхід із застосуванням змінних інструментів (variable approach); 2) підхід із застосуванням постійних інструментів (fixed approach). Перший підхід передбачає використання пруденційних норм, чії параметри варіюються в часі. Другий підхід ґрунтується на застосуванні постійно діючих обов'язкових нормативів. «Група тридцяти» вважає, що для реалізації ефективної макропруденційної політики необхідно дотримуватися обох підходів.

Таблиця 3.3

Класифікація інструментів макропруденційної політики «Групи тридцяти»

Об'єкт регулювання	Інструмент
Лeverидж	1) підвищений коефіцієнт зважування ризику в нормативі достатності капіталу за торговим портфелем цінних паперів; 2) контрциклічний буфер капіталу; 3) стрес-тестування для оцінки достатності капіталу; 4) коефіцієнт валового лeverиджа (просте співвідношення капіталу і активів).
Ліквідність	1) додатковий буфер ліквідності; 2) норматив співвідношення довгострокових активів і довгострокових зобов'язань; 3) норматив співвідношення короткострокових активів і короткострокових зобов'язань.
Кредитна експансія	1) динамічний норматив співвідношення обсягу кредиту та вартості застави

* Розраховано автором на основі [32].

На відміну від мікропруденціальних стандартів, які для підтримки конкурентного середовища є рівними для всіх, макропруденційний рівень має дві особливості. По-перше, макропруденційне регулювання передбачає вищі стандарти для інститутів, ринків та інструментів, які визнаються системно значущими. У разі фінансової нестабільності додаткові вимоги дозволяють системно значущим учасникам мати буфер капіталу і ліквідності й не залежати від допомоги монетарної або фіскальної влади. Хоча додаткові вимоги до великих

гравців поки що не знайшли широкого поширення, попередні оцінки свідчать про те, що вони здатні помітно знизити ймовірність фінансових потрясінь.

По-друге, пруденційні норми повинні характеризуватися контрациклічністю, щоб протистояти «мільним бульбашкам» і дисбалансам на ринках фінансових активів. Справа в тому, що більшість моделей оцінки ризиків ґрунтується на історичних даних, які мають властивості поліпшуватися в періоди економічного або фінансового буму. Як наслідок, упродовж стадій підйому на кредитному ринку ризики виявляються недооціненими. Динамічні пруденційні норми покликані применшити вплив проциклічної оцінки ризиків.

До інструментів, рекомендованих Комітетом з глобальної фінансової системи (Committee on the Global Financial System), що діє при Банку міжнародних розрахунків, віднесені додаткові буферні вимоги до капіталу і ліквідності, обмеження левериджа за різними типами фінансових вимог, обмеження розбіжностей вимог і зобов'язань за строками та валютою, а також особливі вимоги до інститутів інфраструктури фінансового ринку. У таблиці 3.4 представлені приклади макропруденційних інструментів, більшість з яких може застосовуватися одночасно як для підтримки стійкості, так і для згладжування фінансового циклу.

Аналізуючи інструменти макропруденційної політики, запропоновані «Групою тридцяти» та Комітетом з глобальної фінансової стабільності при Банку міжнародних розрахунків, можна зробити висновок, що вони спрямовані на регулювання діяльності гравців ринку, тобто містять мікроекономічний аспект. Зважаючи на те, що макропруденційне регулювання і макропруденційна політика покликані своєчасно виявляти зародження системних ризиків, то їх інструментарії мають бути значно ширшими та спрямованими на недопущення «бульбашок», які можуть виникати не тільки у фінансовій сфері, а й в реальній економіці, наприклад, у результаті «шоків продуктивності». Однак «бульбашки» такого типу можуть розвиватися лише в певних фінансових умовах. Недопущення «бульбашок» має свою ціну і ставить всіх перед низкою викликів.

**Класифікація інструментів макропруденційної політики
Комітету з глобальної фінансової системи**

Сфера нестабільності	Банки		Інші інвестори крім банків	Учасники ринку цінних паперів	Інститути інфраструктури
	Структура балансу	Кредитні вимоги			
Фінансовий леверидж	<ul style="list-style-type: none"> • нормативи достатності капіталу; • коефіцієнти зважування ризику; • норми резервування на можливі втрати; • обмеження на розподіл прибутку; • обмеження на зростання кредитного портфеля 	<ul style="list-style-type: none"> • обмеження граничного співвідношення суми кредиту і забезпечення за ним; • обмеження граничного співвідношення процентних виплат і доходу позичальника; • обмеження розбіжності терміну вимог і зобов'язань 		ліміти на маржу і мінімальний дисконт	
Ризик ліквідності і ринковий ризик	<ul style="list-style-type: none"> • нормативи ліквідності; • обмеження на валютне кредитування; • обмеження розбіжності терміну вимог і зобов'язань; • обмеження валютної позиції 	правила оцінки вартості фінансових інструментів	обмеження на валютну позицію	проведення операцій центрального банку на відкритому ринку	вимоги до учасників валютних торгів (гарантійний фонд, попереднє депонування)
Взаємозалежність систем утворюючих гравців	<ul style="list-style-type: none"> • ліміти ризику концентрації; • додаткові вимоги до капіталу; • вимоги до дочірніх структур 				вимоги до центральних контрагентів

* Розраховано автором на основі [186, 182].

Перший і головний виклик пов'язаний з аналізом «бульбашок», які буває важко буває виявити. Цикли злету і падіння цін активів можуть бути точно описані тільки на основі досвіду та ретроспективного аналізу. Більше того, цикли в розвитку діяльності, як правило, нерегулярні, що ускладнює визначення розривів у

цінах активів, які заздалегідь важко передбачити. Саме тому не можуть ефективно функціонувати механізми «раннього попередження кризи».

Хоча виникнення «бульбашок» важко передбачити, цілком очевидно, що фінансові кризи час від часу повторюються, а економіка постійно схильна до ризику нової кризи. У цих умовах необхідно зрозуміти, які особливості фінансових систем сприяють формуванню «бульбашок», що створюють загрозу економічному добробуту. Сьогодні науково обґрунтовано проциклічний характер розвитку фінансової системи. В останні роки системи бухгалтерського обліку та пруденційного нагляду багато в чому сприяли посиленню цієї проциклічності. В умовах, коли активи оцінюються за ринковою вартістю, зміна цін активів викликає збільшення потреб банків та інших фінансових установ у власному капіталі, що, в свою чергу, призводить до зростання попиту на додаткові активи і до підвищення їх цін. Все це у результаті призводить до формування «бульбашки».

Оскільки головна проблема макропруденційного нагляду полягає не в тому, щоб констатувати наявність сформованої «бульбашки», а в тому, щоб відстежити початок її формування, необхідно систематично й уважно аналізувати суттєві і тривалі розриви в рівнях цін активів порівняно з минулими тенденціями, динамікою величини премій за ризик і обсягів кредитів. При цьому потрібно виходити з припущення, що «бульбашка» вже формується. «Бульбашки» фінансуються переважно за рахунок кредитів, що дозволяє інвесторам перекладати більшу частину ризиків на позичальників, залишаючи за собою більшу частину прибутку. Подібну асиметрію вкрай важко усунути. Зважаючи на це в світовій практиці банківського нагляду запропоновано два підходи до макропруденційного нагляду, які, однак, не виключають один одного [15].

Перший підхід, що базується на діючих правилах, передбачає дію автоматичних стабілізаторів (*stabilisateurs automatiques*), що обмежують поведінку банків і фінансових установ без урахування їх особливого становища. Приклад такого підходу – контрциклічні (*contracycliques*) вимоги до величини власного капіталу. Стабілізатори повинні прямо впливати на рішення про прийняття ризиків і на рівень винагороди за прийнятий ризик.

Другий підхід (так званий дискреційний, або довільний, тобто залежить від рішення органу нагляду) полягає у втручанні органів макропруденційних нагляду «зверху вниз» (top-down) з метою тимчасового посилення (або пом'якшення) вимог до банку або фінансової установи для усунення небезпечних диспропорцій. Однак сьогодні цей підхід до нагляду «в чистому вигляді» малоімовірний [15].

Вивчивши дані підходи до організації макропруденційного нагляду з точки зору їх ефективності, вважаємо, що дія вбудованих стабілізаторів, які обмежують поведінку банків і фінансових установ можлива лише в тих країнах світу, які побудували ефективну правову систему, що наділена реальними стимулами і санкціями однаковою мірою щодо всіх суб'єктів ринку. Діяльність фінансових установ та підприємств реального сектору економіки в рамках єдиного правового поля, з одного боку, створює умови для дії автоматичних стабілізаторів, а з іншого – вносить елемент передбачуваності макроекономічної кон'юнктури.

У країнах третього світу, до яких належить і Україна, внаслідок неефективності правових систем, відсутності системи стримувань і противаг в економічній та політичній сфері, викривленні економічних законів автоматичні стабілізатори мають непередбачувану та нестійку дію або взагалі не діють, що приводить до перманентних дисбалансів економічної та політичної кон'юнктури.

Що ж стосується другого підходу до здійснення макропруденційного нагляду, то його реалізація шляхом «зверху-вниз» у напрямі зміни вимог до банків не може мати повного ефекту, оскільки застосування змін лише до банків не зможе забезпечити фінансову стабільність без забезпечення стабільності грошово-кредитного ринку і банківської системи загалом, що є прерогативою самого макропруденційного регулятора.

Виходячи із вищесказаного, на наш погляд, розглянуті макропруденційні інструменти повинні доповнюватися інструментами макропруденційного аналізу, які повинні стати основою нового, третього, підходу до організації макропруденційного нагляду, адже застосування нормативних і регулятивних вимог до банківського капіталу чи ліквідності не завжди матиме позитивний ефект стосовно фінансової стабільності. Адже без ґрунтовного аналізу джерел системних

ризиків, проблем організації ризик-менеджменту, впливу зовнішньоекономічних факторів на функціонування банківської системи неможливо розрахувати оптимальні показники достатності регулятивного капіталу, величини економічного капіталу, рівня ліквідності комерційних банків.

Певною мірою така ситуація спостерігається сьогодні в Україні, адже встановлення графіку докапіталізації банківських установ не враховує реального стану речей в національній економіці та вітчизняній банківській системі. Варто зазначити, що в умовах негативного інвестиційного клімату, кризового стану української економіки, військових дій на сході країни власники банків мають обмежене коло ресурсів для їх докапіталізації. Це, перш за все, пов'язано із рентабельністю бізнесу, а також із рентабельністю банківського капіталу. Окрім цього, зважаючи на низькі суверенні рейтинги України та українського бізнесу (рис. 3.2), сьогодні практично не можливо залучити кошти з-за кордону на умовах синдикованого кредитування або субординованого боргу.

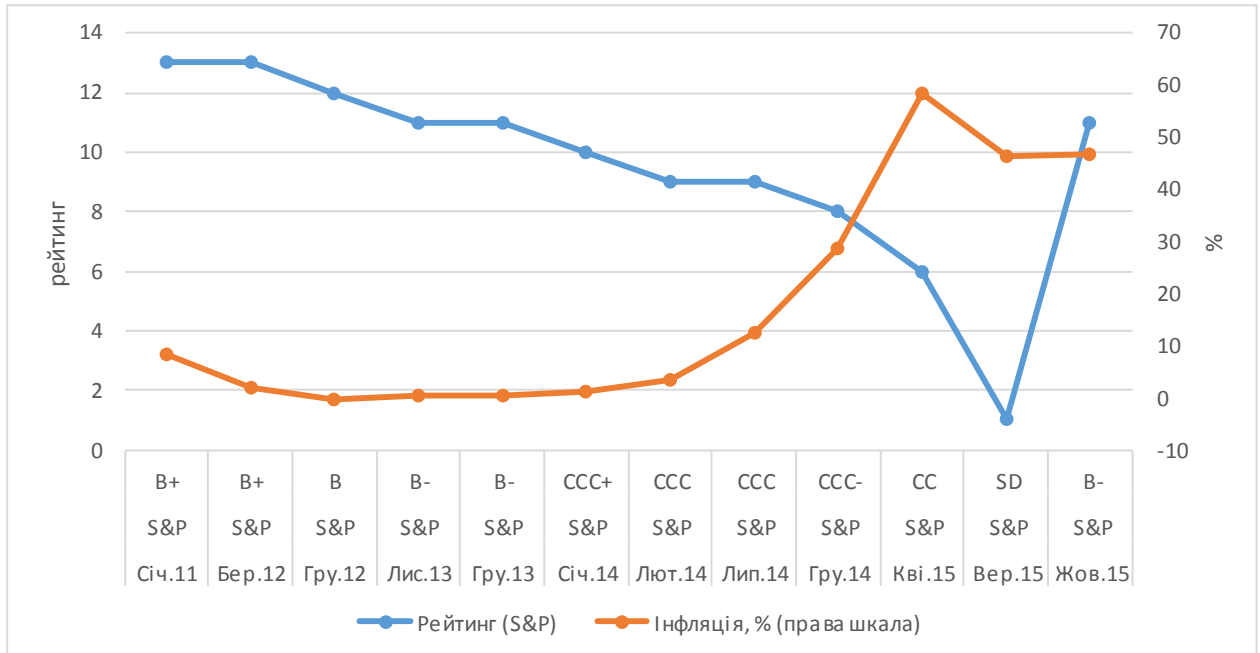


Рис. 3.2 Динаміка суверенного рейтингу України присвоєного рейтинговою системою S&P та інфляції у 2011-2015 роках*

*Розраховано автором за даними [98]

Виходячи із вищесказаного, досить актуальним є питання розвитку макропруденційного аналізу як інструменту макропруденційного нагляду з метою своєчасного виявлення джерел формування системних ризиків та їх мінімізації. У світовій банківській практиці до числа найпоширеніших передумов виникнення і реалізації системного ризику відносять [168]:

- Виникнення спекулятивних «бульбашок» на активи загалом і на ринку нерухомості зокрема. Яскравим прикладом може слугувати колапс іпотечного ринку США, а саме ринку цінних паперів, забезпечених іпотечними активами. Різке зниження цін на нерухомість улітку 2007 р. негативним чином вплинуло на фінансовий стан банків та інших фінансових інститутів США, оскільки фінансування іпотечних кредитів відбувалося переважно за рахунок сек'юритизованих облігацій і коштів інвесторів різних країн.

- Цінову волатильність активів через необхідність підтримання запасу ліквідності банками в умовах недосконалого ринку, коли в умовах дефіциту ліквідності вартість активів у банку визначається не їх фундаментальною (реальною) вартістю, а наявністю ліквідності на ринку.

- Кризу довіри та паніку на ринку. Походження подібних криз на ринку може обумовлюватися, з одного боку, випадковими обставинами, а з іншого – бізнес-циклом (в умовах економічного спаду вартість активів банків знижується, що підвищує ймовірність невиконання ними своїх зобов'язань).

- Дію «ефекту доміно (зараження)», коли погіршення фінансового стану одного учасника ринку справляє вплив на фінансовий стан іншого, що призводить до виникнення системної кризи.

- Нагромадження суверенних боргів країни, які безпосередньо визначають стабільність фінансової системи, у т.ч. здійснюючи тиск на баланс банків через підвищення вартості ресурсної бази.

- Валютні диспропорції у банківському секторі країни, виникнення яких зумовлено невідповідністю валютної структури джерел фінансування активів банку.

Безумовно, зазначені передумови виникнення і реалізації системного ризику у фінансовій сфері є досить вагомими та можуть використовуватися як об'єкти аналізу системних ризиків в Україні, проте, на наш погляд, вони є недостатніми для повного відображення системних ризиків з кількох причин:

– банківська система України глибоко інтегрована у реальний сектор економіки через залучення депозитів, кредитування підприємств (в т.ч. кредитування пов'язаних осіб), розрахунково-касове обслуговування тощо. Також більшість акціонерів українських банків є представниками реального сектору економіки, від стабільності і динаміки розвитку якого залежать можливості докапіталізації банківських установ. Враховуючи це актуальним питанням макропруденційного аналізу є дослідження джерел виникнення системних ризиків у реальному секторі економіки та визначення їх впливу на економічний капітал банківської системи;

– диспропорції у структурі національної економіки, що характеризуються наявністю монополії у найважливішій сфері економіки – енергетиці, що має негативний вплив на формування цін на фактично всі вироблені товари в Україні. Монополія на електроенергію в Україні, а також слабка диверсифікація джерел імпорту природного газу негативно позначається на антиінфляційній політиці Національного банку України, який через свої ринкові інструменти не може вплинути на немонетарний характер інфляції. Посилюються диспропорції національної економіки сировинною спрямованістю вітчизняного експорту, що ставить у залежність сальдо платіжного балансу від динаміки світових цін на товари українського експорту. Таким чином монополізм на ринку електроенергії та природного газу, а також сировинна спрямованість вітчизняного експорту є передумовами виникнення системного ризику, проявом якого будуть інфляція та девальвація, що негативно впливатимуть на якість активів і зобов'язань банків, їх прибутковість, а також визначатимуть рівень довіри суб'єктів господарювання до національної валюти і до банків;

– недосконалість політичної та неефективність правової систем, яка часто призводить до політичної нестабільності, що, у свою чергу, позначається на

фінансовій стабільності в Україні через затягування реформ, нераціональне використання коштів Державного бюджету України, високий рівень корупції, відсутність законодавчого забезпечення окремих сегментів економічних відносин тощо. Політичні ризики, перш за все, призводять до виникнення панічних настроїв на фінансових ринках, що негативно впливає на ресурсне забезпечення банківської діяльності та призводить до відтоку депозитів, зниження ліквідності й капіталізації банківських установ;

– низький рівень бізнесової культури в країні загалом й окремих категорій населення зокрема (підприємці-вихідці з Радянського Союзу, олігархічні підприємства тощо). Низький рівень бізнесової культури проявляється у світовому «прикрашенні» звітності підприємств і банків, що несе суттєві ризики для банківської діяльності в контексті оцінки кредитоспроможності позичальника й оцінки фінансової стійкості банку з боку НБУ.

Враховуючи запропоновані вище вектори макропруденційного аналізу джерел формування системних ризиків, можна зробити висновок, що в Україні значно більше системних ризиків, ніж у розвинутих країнах, а це вимагає розширення кола інструментів самого аналізу. До інструментів макропруденційного аналізу системних ризиків, окрім стрес-тестування комерційних банків, варто додати макроекономічне стрес-тестування, яке повинно мати таку структуру:

- оцінка взаємозв'язків і взаємовпливу банківської системи на реальний сектор економіки і навпаки;
- оцінка економічних дисбалансів, пов'язаних із монополістичною конкуренцією, структурою економіки та структурою експорту;
- оцінка політичної ситуації та політичної кон'юнктури;
- оцінка ефективності законодавчих актів з питань банківської діяльності та фінансової системи загалом;
- оцінка бізнес-культури.

На основі здійсненого стрес-тесту, Національний банк України отримає можливість визначити напрями регулятивного впливу на банківську систему з метою забезпечення її від суттєвих втрат внаслідок впливу системних ризиків, джерелами походження яких є реальний сектор економіки.

Наступним інструментом макропруденційного аналізу є стрес-тестування комерційних банків з метою визначення найвразливіших банківських установ, які не зможуть без стороннього втручання (рефінансування, докапіталізації, націоналізації) подолати наслідки можливої кризи.

Співставивши результати стрес-тестів, Національний банк України матиме можливість застосувати оптимальні регулятивні вимоги до комерційних банків; розробити відповідні рекомендації та вимоги щодо удосконалення систем-ризик менеджменту банків; прийняти відповідні рішення щодо мінімізації системних ризиків.

Третім інструментом макропруденційного аналізу повинен стати щоденний моніторинг фінансової стійкості та капіталізації комерційних банків на основі заздалегідь визначених індикаторів (економічні нормативи та інтегровані показники фінансової стійкості та капіталізації, індикатори системи CEMELS).

Враховуючи запропоновані підходи до макропруденційного нагляду та макропруденційного аналізу української економіки і банківської системи, Національному банку України необхідно вживати заходи щодо мінімізації впливу системних ризиків на рівень економічного капіталу банку як основи забезпечення його ефективної діяльності. Однак, зважаючи на те, що Національний банк України в контексті мінімізації системних ризиків, які виникають у реальному секторі економіки, не володіє набором прямих ринкових чи адміністративних інструментів, які можна використати для мінімізації структурних дисбалансів в економіці, питання макропруденційного нагляду за системними ризиками в реальному секторі економіки може бути доволі дискусійним.

Однак, виходячи зі змісту статті 6 «Основна функція» Закону України «Про Національний банк України», відповідно до якої основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення стабільності національної валюти є неможливим без ґрунтовного вивчення проблем економіки та держави загалом. Актуальність цього питання посилюється наступними частинами статті, а саме при виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Національний банк у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню цілі, визначеної у частині другій статті 6 Закону України «Про Національний банк України». Національний банк також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню основних цілей [77].

Основою забезпечення стабільності національної валюти, цінової та фінансової стабільності, а також сприяння додержанню стійких темпів економічного зростання може бути макропруденційний аналіз системних ризиків і макропруденційний нагляд за діяльністю банків та інших фінансових посередників. Зважаючи на це потрібно усвідомлювати чіткий взаємозв'язок передумов виникнення системних ризиків як в реальному, так і в банківському секторах економіки (рис. 3.3).

Як бачимо, передумови виникнення системних ризиків у державі загалом є передумовами виникнення системних ризиків у банківській системі, а тому макропруденційний аналіз системних ризиків повинен містити інформацію для НБУ, на основі якої він розроблятиме заходи монетарного характеру (кредитування підприємств, валютні інтервенції, регулювання грошової маси), котрі спрямовуватимуться на подолання диспропорцій у національній економіці й таким чином стабілізуватимуть валютний курс гривні та цінову стабільність у загалом, що дозволить зменшити імовірність виникнення «бульбашок», волатильність цін на активи та валютні диспропорції в банківській системі.

Окрім цього, необхідно застосувати і ряд заходів макропруденційного характеру, які повинні спрямовуватися на розвиток бізнес-культури та корпоративної культури банків, що дозволить знизити зловживання звітністю банків з метою введення в оману макропруденційного регулятора. При цьому, за «прикрашення» звітності варто ввести досить жорсткі санкції для банків, а за повторне порушення передбачити відкликання ліцензії.



Рис. 3.3 Взаємозв'язок передумов виникнення системних ризиків у державі загалом та банківській системі України зокрема*

* Власна розробка автора

З метою мінімізації системних ризиків, пов'язаних із недосконалістю політичної та правової систем, Національному банку України варто використати свої комунікативні здібності щодо розвитку співпраці з Урядом у контексті додержання стійких темпів економічного зростання, перш за все, це стосується спільної розробки законодавчих актів, програм участі держави у капіталізації

комерційних банків, програм участі НБУ у фінансуванні програм Уряду через кредити рефінансування тощо.

Визначивши основні передумови виникнення системних ризиків в економіці та банківській системі України, а також налагодивши співпрацю з Урядом, НБУ зможе адекватно оцінити ситуацію з необхідністю проведення докапіталізації банківської системи. Власне величина та графік докапіталізації українських банків повинні розроблятися на основі аналізу внутрішньої ситуації у політиці, економіці та банківській системі, що дасть можливість визначити доступність потенційних джерел поповнення економічного капіталу банку до прийняттого рівня. Основне завдання макропруденційного нагляду НБУ в цьому контексті полягає у визначенні величини ризиків докапіталізації і ризиків недокапіталізації для банківської системи та її здатності виконувати посередницькі функції.

Встановлення ж надмірних вимог до докапіталізації в умовах кризи може мати короткостроковий ефект, пов'язаний із виснаженням ресурсів власників банку, зменшенням ліквідності і, як наслідок, прибутковості банку, що негативно позначиться на рівні економічного капіталу. Зважаючи на це, на наш погляд, виникає необхідність розробки шляхів удосконалення підходів до проведення докапіталізації банківської системи України. Так, враховуючи, що більш ніж 50 банків України потребує збільшення статутного капіталу до 300 млн. грн. тобто на суму більш, ніж 150 млн грн. кожен, вважаємо, що в умовах кризи це є практично не підйомним для власників таких фінансово-кредитних установ, які повинні, виходячи із нульової або від'ємної рентабельності докапіталізовувати свої банки. Тому, враховуючи кризову ситуацію та ймовірність завдання збитків банкам внаслідок встановлення завищених значень нормативних вимог, які перш за все, розраховані для країн ЄС та США, Національному банку України доцільно змінити підхід до встановлення цих вимог. Зважаючи на те, що 83,7% статутного капіталу банківської системи перебуває у десяти найбільших банках, на наш погляд, доцільним є відновлення поділу банків за активами на чотири групи і встановлення для кожної такої

групи окремих вимог щодо докапіталізації. Так, наприклад, банкам, які повністю відповідають критеріям прозорості, бізнес-модель яких спрямована на споживче кредитування фізичних осіб, а бізнес-план не передбачає швидкого виходу на ринок, доцільно залишити мінімальний обсяг статуюного капіталу на рівні 120 млн грн, регіональним банкам – 200-250 млн грн, а для банків, які представлені по всій Україні та/або віднесені до категорії «to big to fail» вимоги до статутного капіталу можуть бути на рівні розроблених НБУ.

При цьому, варто зазначити, що в умовах кризи більшої значущості набирає величина економічного капіталу як капіталу на покриття кредитного, ринкового та операційного ризиків, а також як капіталу для розвитку за рахунок використання операційного та стратегічного буферів з метою впровадження інновацій та прийняття антикризових рішень. Основна увага макропруденційного нагляду в цьому контексті повинна спрямовуватися на ефективність управління ризиками з метою зменшення витрат, відрахувань до резервів, що призведе до збільшення нерозподіленого прибутку, а отже, і всього економічного капіталу.

Ефективність макропруденційного нагляду залежатиме не тільки від оптимального співвідношення регулятивних вимог для забезпечення фінансової стабільності за рахунок менеджменту комерційних банків, а більшою мірою від здатності побудувати систему розподілу ризиків між макропруденційним регулятором і комерційними банками. Варто підкреслити, що макропруденційний нагляд та макропруденційний аналіз повинні сприяти створенню умов ведення банківського бізнесу з мінімальними втратами, тоді внутрішні ризики банків будуть значно нижчими.

Окрім розгляду особливостей макропруденційного нагляду за системними ризиками, необхідно звернути увагу на два найперспективніших напрями макропруденційного нагляду в Україні.

Першим напрямом є нагляд за системно важливими банками, адже у зв'язку із зростанням частки державної власності у банківському секторі

України, ризик збільшення концентрації банківського сектору у декількох банках зростає, що може зумовити такий ризик як «ефект доміно».

Другим напрямом є нагляд за дотриманням банками пруденційної дисципліни в контексті забезпечення інформаційної прозорості їх діяльності.

Висновки до розділу 3

1. Запропоновано методичні рекомендації щодо розробки та реалізації політики управління економічним капіталом комерційного банку, які полягають у систематизації управлінських рішень банківського менеджменту щодо досягнення регулятивних вимог по капіталу та створення операційного і стратегічного буферів капіталу для впровадження інновацій та формування резерву розвитку банку виходячи із його стратегічних цілей, ризик-апетиту, рівня ліквідності, а також макроекономічних умов банківської діяльності. Політика управління економічним капіталом банку повинна фіксуватися у документарній формі з метою систематизації і регламентації функцій банківських підрозділів, інструментів та методів аналізу, планування, контролю функціонування механізму формування економічного капіталу.

2. Запропоновано новітні, для української банківської системи, напрями збільшення економічного капіталу банків, а саме : модифікацію планів викупу викупу акцій банку в межах ESOP та механізм проведення народного IPO. Так, з метою підвищення ефективності роботи банківського персоналу, зокрема у відділах управління ризиками, які не мають можливості отримувати бонуси за ефективність своєї роботи (бонуси від продажу, як це відбувається у фронт-офісі), доцільно розробити механізми стимулювання таких працівників акціями банку, а також передбачити відповідні знижки у випадку бажання придбати більше акцій банків, ніж було отримано при нагородженні. Проведення «народного» IPO повинно передбачати участь у процедурі викупу акцій банків як самих працівників банку, так і фізичні особи, які не є працівниками та клієнтами банку. Реалізація програм «народного» IPO може стати досить

ефективним інструментом повнення економічного капіталу банку не залежно від фази ділового циклу.

2. У якості додаткового інструменту оцінки кредитного, операційного та ринкового ризиків комерційних банків запропоновано використання Big Data, суть якої полягає в аналізі великих обсягів неструктурованих даних, які зберігаються здебільшого в мережі Інтернет та за своєю природою є зовнішніми даними стосовно до управлінської системи, зокрема в рамках оцінки банківських ризиків доцільно використовувати наступні напрями аналізу даних як профілі клієнтів та сторінок у соціальних мережах, профілі клієнтів зареєстрованих в ЄДЕБО, профілі е-декларацій.

3. Серед напрямів підвищення ефективності політики управління економічним капіталом банку запропоновано механізм складання карти фондування банку разом із зазначенням кількісних і якісних цілей банку щодо розширення джерел і обсягів фондування у відповідності із сценаріями розвитку банку та економіки. Робота з організації фондування повинна включати моніторинг доступних джерел і умов фондування, напрями диверсифікації джерел залучення коштів для фінансування кредитних операцій банку, управління основними параметрами портфеля активів і пасивів, управління валютним ризиком, формування структури розподілу ресурсів банку, встановлення і контроль процентних ставок, моніторинг процентних ризиків і ризиків ліквідності. У банку повинна бути зафіксована базова структура фондування кредитних операцій, забезпечено виконання базових вимог до банку для доступу до комерційного і державного фондування, забезпечено регулярний моніторинг доступних джерел фондування і робота з організації фондування за рахунок ринкового і державного капіталу в рамках управління економічним капіталом банку.

4. В частині удосконаленн макропруденційного нагляду в Україні запропоновано розширено перелік обов'язкових передумов, які повинні враховуватися НБУ при аналізі джерел виникнення системних ризиків: 1) банківська система України глибоко інтегрована у реальний сектор економіки

через залучення депозитів, кредитування підприємств (в т.ч. кредитування пов'язаних осіб), розрахунково-касове обслуговування тощо. Також більшість акціонерів українських банків є представниками реального сектору економіки, від стабільності і динаміки розвитку якого залежать можливості докапіталізації банківських установ; 2) диспропорції у структурі національної економіки, що характеризуються наявністю монополії у найважливішій сфері економіки – енергетиці, що має негативний вплив на формування цін на фактично всі вироблені товари в Україні; 3) недосконалість політичної та неефективність правової систем, яка часто призводить до політичної нестабільності, що, у свою чергу, позначається на фінансовій стабільності в Україні через затягування реформ, нераціональне використання коштів Державного бюджету України, високий рівень корупції, відсутність законодавчого забезпечення окремих сегментів економічних відносин тощо; 4) низький рівень бізнесової культури в країні загалом й окремих категорій населення зокрема (підприємці-вихідці з Радянського Союзу, олігархічні підприємства тощо).

5. Обґрунтовано необхідність розширення інструментів стрес-тестування банківської діяльності шляхом впровадження макроекономічного стрес-тестування з наступною структурою: 1) оцінка взаємозв'язків і взаємовпливу банківської системи на реальний сектор економіки і навпаки; 2) оцінка економічних дисбалансів, пов'язаних із монополістичною конкуренцією, структурою економіки та структурою експорту; 3) оцінка політичної ситуації та політичної кон'юнктури; 4) оцінка ефективності законодавчих актів з питань банківської діяльності та фінансової системи загалом; 5) оцінка бізнес-культури. На основі здійсненого стрес-тесту, Національний банк України отримує можливість визначити напрями регулятивного впливу на банківську систему з метою убезпечення її від суттєвих втрат внаслідок впливу системних ризиків, джерелами походження яких є реальний сектор економіки.

Основні результати дослідження опубліковано у працях [151; 152; 154; 155; 158; 159; 194].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичні узагальнення й отримано нове вирішення важливої наукової проблеми, що полягає у розкритті сукупності підходів до визначення сутності економічного капіталу комерційних банків у процесі управління системними ризиками.

Результати дослідження дозволили зробити такі висновки теоретичного і практичного характеру.

1. На основі проведеного аналізу підходів до трактування сутності поняття економічного капіталу банку, а також оцінки нормативних вимог до формування капіталу національних і міжнародних банківських регуляторів подано власне визначення поняття «економічний капітал банку», під яким запропоновано розуміти накопичені ресурси грошових коштів у процесі банківської діяльності, обсяг яких є достатнім для покриття очікуваних і непередбачуваних банківських ризиків та впровадження банківських інновацій, фінансування управлінських рішень, спрямованих на забезпечення векторів розвитку банківської установи на всіх етапах економічного циклу.

2. У ході дослідження сутності ризик-менеджменту банку та системних ризиків доведено, що ризик-менеджмент комерційного банку є не тільки складовою загальної концепції управління банком, яка формується відповідно до стратегії його розвитку і бізнесових інтересів власників, а виступає складовою регулятивної та управлінської системи загальнонаціональних і міжнародних контрольно-наглядових організацій. У цьому контексті уточнено трактування ризик-менеджменту банку як системи дій банку та його управлінських рішень, спрямованих на ідентифікацію, вимірювання та мінімізацію банківських ризиків з метою досягнення стратегічних цілей банку та дотримання кількісних і якісних регулятивних показників, затверджених контрольно-наглядовими банківськими органами.

3. Ґрунтовне дослідження теоретичних та практичних аспектів управління економічним капіталом банків дало змогу сформулювати власне визначення

механізму формування економічного капіталу банку як сукупності послідовних, конкретних управлінських рішень, методів та інструментів, що дозволяють впливати на грошові потоки та структуру банківського балансу і дають можливість досягнути прийняттого рівня економічного капіталу у відповідності із стратегічними цілями банку. Окрім цього, на основі вивчення підходів до формування методик розрахунку величини економічного капіталу банку розроблено власні рекомендації щодо їх удосконалення шляхом застосування концепції фаз життєвого циклу банку та ділового циклу економіки заснованих на методі найменших квадратів. Визначення фази ділового циклу дозволить банкам сформувати певні сценарії їх розвитку та визначити необхідне коло методів формування економічного капіталу банку. Сутність цієї методики полягає у побудові лінійної кореляційно-регресійної моделі, яка ґрунтується на функції апроксимації підібраної за методом найменших квадратів, що відображає залежність динаміки показника регулятивного капіталу банку та часу (місяців або кварталів).

4. На основі статистичної інформації проаналізовано рівень капіталізації вітчизняної банківської системи та констатовано, що він є надто низьким для забезпечення ефективної діяльності банківських установ та стимулювання розширеного відтворення через кредитування суб'єктів бізнесу. Серед основних факторів впливу на динаміку капіталізації банківської системи України виділено: низький рівень законодавчого забезпечення банківської діяльності впродовж перших десяти років незалежності України; повільне впровадження структурних реформ (зокрема в частині банківського нагляду); зростання тінізації національної економіки (знижувало зацікавленість суб'єктів економіки щодо участі в акціонерному капіталі банків у зв'язку із необхідністю оприлюднення власного фінансового стану); спекулятивний характер банківської діяльності (більшість банківських установ у 1992-1996 роках використовувалися для проведення спекулятивних операцій з іноземною валютою); відсутність стратегії розвитку національної економіки та банківської системи (породжувала невизначеність для банківського менеджменту та самих

власників банків); девальваційні та інфляційні тенденції; високий рівень ризиковості банківських операцій тощо.

5. За допомогою побудови кореляційної матриці визначено вплив ризиків банківської діяльності на динаміку регулятивного капіталу. При цьому такі ризики згруповано в три групи: 1) макроекономічні ризики, які характеризуються зміною ділової кон'юнктури, що може позначитися на зростанні проблемної заборгованості, вартості банківських ресурсів, зниженні рівня довіри до банків, динаміці валового внутрішнього продукту, індексу споживчих цін; 2) зовнішньоекономічні ризики, що свідчать про вплив зміни кон'юнктури міжнародних ринків капіталів, товарів та послуг на динаміку регулятивного капіталу банків та визначаються інформативним показником зовнішнього боргу банків; 3) мікроекономічні (внутрішньобанківські) ризики, що пов'язані із зовнішньоекономічними та макроекономічними ризиками та охоплюють кредитний, ринковий та операційний ризики.

6. Розглянуто основні вимоги Базель III та особливості їх адаптації у вітчизняну практику банківського нагляду, на основі чого доведено необхідність відтермінування впровадження методики розрахунку регулятивного капіталу за новими вимогами, зважаючи на неспроможність Національного банку України та національної економіки забезпечити відповідні умови для генерування достатньої кількості ресурсів, які можна використати для докапіталізації вітчизняних банків.

7. Запропоновано методичні рекомендації щодо розробки та реалізації політики управління економічним капіталом комерційного банку, які полягають у систематизації управлінських рішень банківського менеджменту щодо досягнення регулятивних вимог та створення операційного і стратегічного буферів капіталу для впровадження інновацій а також формування резерву розвитку банку, виходячи із його стратегічних цілей, рівня ризикової діяльності та ліквідності, макроекономічних умов. Політика управління економічним капіталом банку повинна бути вираженою у документарній формі з метою систематизації і регламентації функцій банківських підрозділів, інструментів та

методів аналізу, планування, контролю за функціонуванням механізму формування економічного капіталу. У якості додаткового інструменту оцінки кредитного, операційного та ринкового ризиків комерційних банків запропоновано використання Big Data, сутність якої полягає в аналізі великих обсягів неструктурованих даних, які зберігаються здебільшого в мережі Інтернет та за своєю природою є зовнішніми по відношенню до управлінської системи, зокрема в рамках оцінки банківських ризиків доцільно використовувати такі напрями аналізу даних, як профілі клієнтів та сторінок у соціальних мережах, профілі клієнтів, зареєстрованих в ЄДЕБО, профілі е-декларацій.

8. На основі аналізу діючої системи макропруденційного нагляду в роботі обґрунтовано пропозиції щодо впровадження інструментів макропруденційного аналізу та макроекономічного стрес-тестування, адже без аналізу джерел системних ризиків, проблем організації ризик-менеджменту, впливу зовнішньоекономічних факторів на функціонування банківської системи неможливо розрахувати оптимальні показники достатності регулятивного капіталу, величини економічного капіталу, рівня ліквідності комерційних банків. Окрім цього, запропоновано напрямки підвищення ефективності нагляду за системно важливими банками та дотримання банками пруденційної дисципліни в контексті інформаційної прозорості їх діяльності.

Основні результати дослідження впроваджені у практичну діяльність Філії-Тернопільського обласного управління ПАТ «Ощадний банк України», ПАТ «Укрсиббанк», ПАТ «А-Банк» та в навчальний процес Тернопільського національного економічного університету (Додаток 3).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеенко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики: монографія. Київ: КНЕУ, 2002. 276 с.
2. Андрюшин С. Инструменты макропруденциальной политики центральных банков. *Вопросы экономики*. 2012. № 8. С. 32–47.
3. Антропов Д. Л. Интегрированный риск-менеджмент в системе управления банком. *Деньги и кредит*. 2005. № 1. С. 33–37.
4. Арбузов С. Г., Колобов Ю. В., Міщенко В. І., Науменкова С. В. Банківська енциклопедія: енцикл. Київ: Знання, 2011. 504 с.
5. Багдалов Р. Х. Собственный капитал банка и управление им : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / СГСЭУ. Саратов, 2003. 187 с.
6. Базилевич В. Д., Гражевська Н. І., Гайдай Т. В. Історія економічних учень: у 2-х ч.: підруч. / за ред. В. Д. Базилевича. 3-тє вид., випр. і допов. Київ: Знання, 2006. Ч. 1. 584 с.
7. Базилевич, В. Д., Колчигін О. П., Свіридов С. М. Сутність, структура і оборот капіталу: курс лекції. Київ: Київ. держ. торг-екон. ун-т, 1995. 36 с.
8. Базилевич, С. В., Легчилина Е. Ю. Количественные методы в управлении: учеб. пособ. Москва: КНОРУС, 2016. 154 с. URL: http://www.knorus.ru/upload/knorus_new/pdf/11228.pdf.
9. Базові принципи ефективного нагляду за банківською діяльністю: Консультативний лист Базельського комітету по банківському регулюванню. *Бізнес та банки*. 1997. № 21. С. 4.
10. Балабанов А. И., Балабанов И. Т. Финансы: учеб. пособ. СПб, 2000. 190 с.
11. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія / за ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. Тернопіль. «Вектор». 2012. 462 с.
12. Банковское дело : учеб. для вузов / под ред. О. И. Лаврушина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Финансы и статистика, 2005. 672 с.

13. Банковское дело : учебник / под. ред. д-ра экон. наук, проф. Г. Г. Коробовой. Москва : Экономистъ. 2006. 766 с.

14. Банковское дело. Управление и технологии : учеб. для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / под ред. А. М. Тавасиева. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 671 с.

15. Безматерных В. Г. Зарубежный опыт оптимизации отношений между трудом и капиталом и его возможное использование в экономике Украины *Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского*. Симферополь: ТНУ им. В. И. Вернадского, 2010. Т. 23. № 1. С. 30–34. URL: http://sn-esonmanag.crimea.edu/arhiv/2010/uch_23_1eco/004_bezm.pdf (дата звернення: 24.10.2015).

16. Безродна О. С. Ієрархічна класифікація банківських стратегій. *Економіка і організація управління*. 2012. № 1. С. 128–136.

17. Беляков А. В. Банковские риски: проблемы учета, управления и регулирования : управл. метод. разработ. 2-е изд. Москва: БДЦ-пресс, 2004. 143 с.

18. Бережний В. М., Кушнір В. С., Сухомлин Л. Є. Історія економічних вчень: навч. посіб. Харків: Еспада, 2007. 320 с.

19. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента: в 2-х т. 2-е изд., перераб. и доп. Киев: Эльга: SMART BOOK, 2013. Т. 1. 672 с.

20. Бланк И. А. Управление использованием капитала: учеб. пособ. Москва, 2002. 656 с.

21. Боди Э., Мертон Р. Финансы: учеб. пособ. Москва: Вильямс, 2007. 592 с.

22. Болгар Т. М. Формування системи банківського нагляду в Україні відповідно до принципів Базельського комітету. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*: зб. наук. праць. Суми: УАБС НБУ, 2006. Вип. 18. С. 222–227.

23. Большие объемы данных [Электронный ресурс] // Dis. Электрон. дан. – М., 2015. URL: – Режим доступа: http://www.disgroup.ru/solutions/data_management/big_data.

24. Большие объемы данных для большой науки [Электронный ресурс] //

Компьютерра. Электрон. дан. – М., 2015. URL: – Режим доступа : <http://www.computerra.ru/132094/bolshie-dannyiedlya-bolshoy-nauki>.

25. Бондаренко Л. А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності комерційного банку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2007. 23 с.

26. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XII-XIII вв.: научная монография: в 3 т. / пер. с фр. Л. Е. Куббеля; ред. Ю. Н. Афанасьева. Москва: Прогресс, 1988. Т. 2: Игры обмела. 634 с.

27. Буряковский В. В., Кармазин В. Я., Каламбет С. В. Финансы предприятий: учеб. пособ. Днепропетровск: Пороги, 1998. 246 с.

28. Бюлетень Національного банку України: аналіт.-стат. вид. Київ, 1997. № 6. С. 121.

29. Васильченко З. М., Нестеренко В. П. Інтелектуальний капітал банку: поняття та методологія оцінки його вартості. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2010. № 1 (53). С. 38–44.

30. Вейхман М. Семантический анализ социальных сетей при выработке решения о кредитовании [Электронный ресурс] / М. Вейхман. – Режим доступа : <http://scorista.ru/analytics/semanticheskiiy-analiz-sotsialnih-setey.html>.

31. Великий тлумачний словник сучасної української мови: з дод. і допов. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К: Перун, 2005. 1728 с.

32. Владимирова Т. А., Пашкин Д. Г. Экономический капитал как инструмент антикризисного управления в коммерческих банках. *Вестник Томского государственного университета. Экономика*. 2009. № 4 (8). С. 41–48.

33. Вожжов А. П., Клименко А. І. Банківський капітал в економіці України. *Фінанси України*. 2003. № 8. С. 88–97.

34. Волкова В. В. Концепція вдосконалення механізму управління капіталізацією банків у сучасних умовах. *Економічний вісник Донбасу*. 2008. № 4(14). С. 169–178.

35. Глибокий В. Природа економічного капіталу та його роль у діяльності банку. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2010. № 1. С. 83–92.
36. Глушкова Н. Б. Банковское дело: учеб. пособ. Москва: Альма Матер, 2005. 432 с.
37. Грищенко А. І. Концепція економічного капіталу банку: практичні аспекти застосування. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 258–262.
38. Грюнинг Х. ван, Брайович Братанович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / пер. с англ.; вступ. сл. д.э.н. К. Р. Тагирбекова. Москва: Весь Мир, 2004. 304 с.
39. Державне управління: словник-довідник / за заг. ред.: В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. Київ: Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
40. Дзюблюк О. В. Комерційні банки в умовах переходу до ринкових відносин: монографія. Тернопіль: Тернопіль, 1996. 140 с.
41. Дзюблюк О. В., Алексеєнко М. Д., Корнеєв В. В.. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності : монографія / за ред. О. В. Дзюблюка, Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. 298 с.
42. Дзюблюк О. В., Рудан В.Я.. Управління ліквідністю банківської системи України : монографія. Тернопіль : Вектор, 2016. 290 с.
43. Егорова Е. Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе. *Управление риском*. 2002. № 2. С. 9–12.
44. Економічна енциклопедія: у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія, 2000. Т. 1. 864 с.
45. Економічна теорія: підруч. / за ред. В. Д. Базилевича. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ: Знання-Прес, 2004. 615 с.
46. Енциклопедія банківської справи України / відп. ред. В. С. Стельмах. Київ: Молодь, 2001. 680 с.
47. Єпіфанов А. О., Маслак Н. Г., Сало І. В. Операції комерційних банків: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2007. 523 с.

48. Завадський Й. С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК: підруч. Київ: Вища школа, 1992. 367 с.
49. Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 12 (165). URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70261> (дата звернення: 30.11.2015).
50. Заруцька О. П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий і вітчизняний досвід: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. 379 с.
51. Зубченко, Л. А. Ландо Ж.-П. «Пузыри» и макропруденциальный надзор. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/2010-01-047-lando-zh-p-puzyri-i-makroprudentsialnyu-nadzor-landau-j-p-bulles-et-surveillance-macroprudentielle-mode-of-access-http-www-banque> (дата обращения: 17.04.2015).
52. Измалков С., Сонин К., Юдкевич Н. Теория экономических механизмов. *Вопросы экономики*. 2008. № 1. С. 4–27.
53. Использование Big Data, скоринговые модели и телематические концепции. URL: <http://files.runet-id.com/2016/iri-forum-fin16/21sep.iri-forum-fin16-3-16-30-18-00--bysarov.pdf> (дата обращения: 19.03.2017).
54. История экономических учений: учеб. пособ. / под. ред. В. Автономова. Москва: ИНФРА-М, 2000. 784 с.
55. Ігнат'єва І. А. Стратегічний менеджмент: підруч. Київ: Каравела, 2008. 480 с.
56. Інформаційний банківський портал «UaBanker» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uabanker.net/index.shtml>.
57. Кайлюк Є. М., Андреева В. М., Гриненко В. В. Стратегічний менеджмент: навч. посіб. Харків: ХНАМГ, 2010. 279 с.
58. Камінська Т. Г. Економічна сутність та класифікаційні характеристики капіталу підприємств. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2011. Вип. 2 (20). URL: <http://www.pbo.ztu.edu.ua/article/download/44007/40557.pdf> (дата звернення: 22.07.2016).

59. Камінський А. Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України. *Банківська справа*. 2005. № 6. С. 10–20.
60. Камышева О. Big data: время начинать. *CNews: аналитика*. 2012. URL: <http://www.cnews.ru/reviews/free/banks2012/articles/articles13.shtml> (Last accessed: 26.08.2016).
61. Каурова Н. Н. Макропруденциальное регулирование финансовых рынков. *Финансовый журнал*. 2012. № 1. С. 6–9.
62. Кириленко О. П. Фінанси (теорія та вітчизняна практика): навч. посіб. Тернопіль: Астон, 2002. 212 с.
63. Киселев В. В. Управление банковским капиталом (теория и практика): учеб. пособ. Москва: Экономика, 2005. 256 с.
64. Кишакевич Б., Лучаківський А. Економічний капітал банку та методи його агрегації. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 7. С. 16–31. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv (дата звернення: 14.06.2015).
65. Клоц К. Банківська система та банківський нагляд на Україні – наслідки незлагодженої політики реформ. Центр соціально-економічних досліджень. 2001. 40 с. URL: http://www.case-research.eu/upload/publikacja_plik/748745_sa226u.pdf (дата звернення: 17.11.2016).
66. Ключева Н. В. Управление собственным капиталом банка. *Финансовые исследования*. 2013. № 2 (7). С. 28–32.
67. Ковалев М., Пасенко С. Макропруденциальное регулирование – новая функция центробанков. *Банкаўскі веснік*. 2010. № 31 (504). С. 17–24.
68. Ковалев М., Пасенко С. Макропруденциальные механизмы обеспечения финансовой стабильности. *Банкаўскі веснік*. 2013. № 7 (588). С. 3–13.
69. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України: монографія. Львів: Видавн. центр Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2002. 396 с.
70. Козьменко С. М., Шпиг Ф. І., Волошко І. В. Стратегічний менеджмент банку: навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. 734 с.

71. Корнійчук Л. Я., Татаренко Н. О., Поручник А. М. Історія економічних учень: підруч. Київ: КНЕУ, 1999. 564 с.

72. Криклій А. С., Боровікова М. О. Банківський капітал: соціально-економічна сутність та структура. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 11. С. 9–12.

73. Малыхина С. И. Новые стандарты Базель III – перспективы внедрения. *Вестник Ассоциации белорусских банков*. 2011. № 45. С. 9–14.

74. Мануйленко В. В. Достаточность капитала как критерий надежности коммерческого банка. *Финансовый бизнес*. 2004. № 3. С. 44–46.

75. Мануйленко В. В. Научный анализ понятия «достаточность капитала»: переход от регулятивного к экономическому капиталу банка. *Вестник Самарского государственного экономического университета*. 2009. № 12. С. 74–81.

76. Мануйленко В. В. Оценка институциональной достаточности собственных средств (капитала) банковской системы. *Финансовый бизнес*. 2005. № 4. С. 15–20.

77. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Критика политической экономии: в 24 т. Москва: Госполитиздат, 1961. Т. 2. 648 с.

78. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3 т. Москва: Прогресс, 1993. Т. 1. 415 с.

79. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: постанова Правління НБУ: затв. від 02.08.2004 р. № 361. НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=6E929F7C201135AFBF0B256748D427D9?id=36985> (дата звернення: 28.11.2016).

80. Миллер Р. Л., Ван-Хуз Д. Д. Современные деньги и банковское дело: учеб. Москва: ИНФРА-М, 2000. 856 с.

81. Мирошниченко О. С. Политика управления капиталом банка: методология формирования и механизм реализации: автореф. дис. ... докт. экон. наук: 08.00.10 / С-Пб госуд. экон. ун-т. С-Пб, 2015. 34 с.

82. Мирошниченко О. С. Политика управления капиталом банка: методология формирования и механизм реализации: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.10 / С-Пб госуд. экон. ун-т. С-Пб, 2015. 382 с.

83. Мирошниченко О. С. Субординированный кредит: вопросы теории и банковская практика. *Финансы и кредит*. 2011. № 19. С. 31–41.

84. Мишкін Ф. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків: підруч. / пер. з англ. С. Панчишин. Київ: Основи, 1998. 963 с.

85. Міщенко В. І. Банківські операції: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 727 с.

86. Міщенко В. І., Яценюк А. П., Коваленко В. В. Банківський нагляд: навч. посіб. Київ: Знання, 2004. 406 с.

87. Моисеев С. Р., Лобанова М. А. Концепция макропруденциальной политики. *Деньги и кредит*. 2013. № 7. С. 46–54.

88. Мурычев А. В., Моисеев С. Р. О модернизации банковского регулирования и надзора. *Банковское дело*. 2010. № 3. С. 26–32.

89. Науменкова С. В. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 12(177). С. 39–48.

90. Николаева И. П. Экономический словарь. Москва: Проспект, 2011. 160 с.

91. Носова И. В. Регулирование и надзор Банка России как фактор упорядоченной консолидации банковского сектора: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ. Москва, 2016. 195 с. URL: <http://www.ranepa.ru/docs/dissertation/nosova-i-v-dissertation.pdf> (дата обращения: 23.12.2016).

92. Онікієнко С. В. Платоспроможність, економічний капітал і регулювання банківських інвестицій. *Економіка та держава*. 2013. № 1. С. 10-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2013_1_4 (дата звернення: 16.08.2014).

93. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ: КНЕУ, 2001. 240 с.

94. Официальный сайт Программы «Народное IPO» Республики Казахстан.

URL: <http://www.adilet.gov.kz/ru/bnr/oficialnyy-sayt-programmy-narodnoe-ipo> (дата звернення: 30.11.2016).

95. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oschadbank.ua/>.

96. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк». URL: <https://www.oschadbank.ua/> (дата звернення: 09.08.2015).

97. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.11.2014) .

98. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 21.12.2016).

99. Офіційний сайт ПАТ «Фондова біржа ПФТС». URL: <http://pfts.ua> (дата звернення: 06.10.2015).

100. Оценка недвижимости: учеб. / под ред. А. Г. Грязновой, М. А. Федотовой. Москва: Финансы и статистика, 2004. 496 с.

101. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка: науч. пособ. Москва: ДИС, 1997. 464 с.

102. Пасхавер А. Теневая экономика Украины в переходном периоде. *Украина – Бизнес*. 1996. 12 сент. (№35). С.

103. Пасхавер О. Тіньова економіка врятувала Україну від голоду. *Галицькі контракти*. 1996. №33. С. 19–20.

104. Пензин К. На пути к российским IPO. *Деньги и кредит*. 2005. № 6. С. 51–61.

105. Петрук О. М. Банківська справа: навч. посіб. / за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. Київ: Кондор, 2009. 466 с.

106. Пікус Р. В. Управління фінансовими ризиками: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 598 с.

107. Поддєрьогін А. М., Буряк Л. Д., Нам Г. Г. Фінанси підприємств: підруч. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ: КНЕУ, 2000. 460 с.

108. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент: підруч. Київ: КНЕУ, 2005. 535 с.

109. Подчесова В. Ю. Управління кредитними ризиками та шляхи їх мінімізації. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. праць: у 4 т. Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. Т. 4. Вип. 205. С. 967–972.

110. Полтавський Ю. А., Супрун О. М. Ринковий механізм як система забезпечення ефективної діяльності аграрних підприємств. *Вісник Харківського національного аграрного університету*. 2007. № 30. С. 35–37.

111. Портер Е. М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.

112. Прилипко Ю. Моніторинг стану тіньового сектора економіки України та його впливу на основні макроекономічні показники. *Економічний часопис-XXI*. 2002. № 5. С. 16–18.

113. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підруч. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: КНЕУ, 2004. 468 с.

114. Примостка Л.О., Чуб П. М., Карчева Г. Т. Управління банківськими ризиками: навч. посіб. / за заг. ред. д. е. н., проф. Л. О. Примостки. Київ: КНЕУ, 2007. 600 с.

115. Про банки і банківську діяльність: Закон України за станом на 07 січня 2000 р. / Верховна Рада України. Київ. 2000. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 25.10.2015).

116. Про Національний банк України: Закон України за станом на 20.05.1999 р. Верховна Рада України. Київ. 1999. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page>.

117. Радковская Н. П. Методология финансового менеджмента и управления прибылью кредитных организаций: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.10 / Иванов. гос. хим.-техн. ун-т. Москва, 2006. 468 с. URL: <http://economy-lib.com/metodologiya-finansovogo-menedzhmenta-i-upravleniya-pribylyu-kreditnyh-organizatsiy> (дата обращения: 19.04.2016).

118. Райзберг А. Б., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. Москва: ИНФРА-М, 2006. 512 с.

119. Рид Э., Коттер Р., Гилл Э. Коммерческие банки: учеб. пособ.: 2-е изд. / под ред. В. М. Усоскина. Москва: Космополис, 1991. 480 с.
120. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / пер. с англ. П. Н. Ключкина. Москва: Эксмо, 2007. 960 с.
121. Рингланд Д. Сценарное планирование для разработки бизнес-стратегии: монография: 2-е изд. / пер. с англ. Л. Пелявского. Москва: Диалектика, 2008. 559 с.
122. Річний звіт Національного банку України за 2007 рік. *Сайт Національного банку України*. 2008. 204 с. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=52855> (дата звернення: 27.12.2014). Розанова, Н. М. Риск-менеджмент в современном банковском бизнесе [Электронный ресурс] / Н. М. Розанова, А. А. Баранов // Terra Economicus. – 2015. Том 13. № 3. – С. 78-98. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/risk-menedzhment-v-sovremennom-bankovskom-biznese>.
123. Росси С. Перспективы макропруденциальной политики. *Деньги и кредит*. 2012. № 8. С. 11–12.
124. Роуз П. С. Банковский менеджмент: Предоставление финансовых услуг: учеб. пособ. / под общ.рук. М.В. Белова. Москва: Дело, 1997. 744 с.
125. Рубаха М. В. Формування фінансового капіталу суб'єктів господарювання в економіці України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2014. 200 с.
126. Руденко П. Как профиль в социальных сетях позволяет банкам изучить будущего заемщика. *Forbes*. URL: <http://www.forbes.ru/finansy/internet-i-svyaz/236259-kak-profil-v-sotsialnyh-setyah-pozvolyaet-bankam-izuchit-budushchego> (дата обращения: 05.05.2016).
127. Савлук С. М. Власний капітал комерційного банку: монографія. Київ: КНЕУ, 2012. 459 с.
128. Савлук С. М. Власний капітал у системі управління діяльністю банків: автореф. дис ... д-ра екон. наук / Київ. нац. екон. ун-т. Київ. 2013. 34 с.

129. Савлук С. М. Економічний капітал банку: призначення та методи розрахунку. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. Суми: Українська академія банківської справи, 2009. Т. 24. С. 169–177.
130. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2007. 313 с.
131. Силен Дэви. Основы Data Science и Big Data. Python и наука о данных / Д. Силен, А. Мейсман, А. Мохаммед. – СПб.: Питер, 2017. – 336 с.
132. Сисоєва Л. Ю., Буряк А. В. Передумови розвитку наглядних підходів до регулювання системних ризиків у фінансовій сфері. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 1-2(2). С. 20–23.
133. Скорлупина Ю. О. Формирование системы регулирования межбанковской конкуренции с целью обеспечения устойчивости банковского сектора: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / Государственный университет - учебно-научно-производственный комплекс. Орел. 2015. 199 с.
134. Словник української мови: в 11 т. / за ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 4. 840 с.
135. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ. В. С. Афанасьева. Москва: Эксмо, 2007. 960 с.
136. Тавасиев А. М. Банковское дело: управление кредитной организацией: учеб. пособ. 2-е изд., перераб. и допол. Москва: Дашков и К, 2011. 640 с.
137. Тимчасове положення про порядок створення, реєстрації комерційних банків і здійснення нагляду за їх діяльністю: протокол Правління НБУ від 17 липня 1992 року №16. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0016500-92> (дата звернення: 06.09.2015).
138. Тиркало Р. І., Ткачук Н. М. Капіталізація банківської системи України: сучасний стан, проблеми, шляхи та перспективи зростання: монографія. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2010. 328 с.
139. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учеб. для вуз. / под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. Москва: Банки и биржи, 1998. 576 с.

140. Тосунян Г. А. Банкизация России: право, экономика, політика: учеб. пособ. Москва: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008. 400 с.
141. Українська радянська енциклопедія: у 17 т. / ред. М. П. Бажан. Київ: УРЕ, 1961. Т. 5. 560 с.
142. Управління ризиками банків: монографія: у 2 т. / за ред.: А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій. 283 с.
143. Фоменко И. И. Инновации в управлении собственным капиталом банков. *Вестник Московского университета*. 2011. № 5. С. 82–95.
144. Фостяк В. В. Функції банківського капіталу в забезпеченні розвитку банківської системи України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.1. С. 257–263.
145. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал / пер. с англ. Р. М. Энтова. Москва: Прогресс, 1993. 488 с.
146. Хорунжий Д. Сучасні тенденції впровадження положень Базеля III. *Вісник Національного банку України* 2015. №4. С. 60–65.
147. Худолій Ю. С. Особливості сучасної концепції управління капіталізацією банків в Україні. *Економіка і регіон*. 2015. № 4. С. 129–134.
148. Череп А. В., Андросова О. Ф. Банківські операції: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. 410 с.
149. Чернышевский Н. Г. Основания политической экономии: в 15 т. Москва: ОГИЗ, 1949. Т. 9. 1011 с.
150. Чуб О. О. Перспективи впровадження Базель III в умовах фінансової глобалізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2012. Вип. 1 (12). С. 18–25.
151. Шевчук А. М. Банківські ризики: міжнародні та вітчизняні стандарти. *Економічний аналіз*. 2016. №2. С. 38–42.
152. Шевчук А. М. Доцільність та необхідність розрахунку економічного капіталу банку. *Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків в умовах глобалізації: збірник матеріалів Всеукр. Наук.-практ. конф.*

Студентів, аспірантів, молодих вчених (Тернопіль, 12 квітня 2016 р.). Тернопіль. Вектор. 2016. С. 152-154.

153. Шевчук А. М. Економічний капітал та методи його розрахунку. *Ефективна економіка.* 2016. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4791>.

154. Шевчук А. М. Підходи до визначення прогнозних ризиків банківської діяльності. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: збірник тез доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Тернопіль, 24-25 березня 2016 р.)* Тернопіль. Вектор. 2016. С. 177-178.

155. Шевчук А. М. Ризик-менеджмент в системі управління банком. *Modern scientific potential – 2017: Materials of XIII international research and practice conference. (Sheffield, 28 February – 07 March 2017).* Sheffield: Science and Education Ltd. 2017. P. 3-5.

156. Шевчук А. М. Теоретична суть економічного капіталу банку. *Наука молода.* 2014. №21. С. 293–299.

157. Шевчук, А. М. Аналіз капіталізації банківської системи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка».* 2017. №4(32). С. 186–192.

158. Шевчук, А. М. Доцільність розрахунку економічного капіталу банку. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: збірник тез доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Тернопіль, 26-27 березня 2015 р.)* Тернопіль. Астон. 2015. С. 224-226.

159. Шевчук, А. М. Економічний капітал в системі ризик-менеджменту банку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету.* 2017. №3. С. 179-199.

160. Шевчук, А. М. Підходи до розрахунку економічного капіталу банківської системи України. *Світ фінансів.* 2017. Вип. 1. С. 126–136.

161. Шевчук, А. М. Теоретична суть економічного капіталу банку. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: збірник тез доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Тернопіль, 13-14 лютого 2014 р.)*. Тернопіль. Астон. 2014. С. 159-161.
162. Шевчук, А. М. Экономический капитал в системе риск-менеджмента банка. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2016. №10. С. 242–247.
163. Шепель Є. В. Формування підходів до оцінки впливу інфляційних очікувань на рівень достатності капіталу банків. *Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид.* 2014. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3236> (дата звернення: 12.06.2016).
164. Шеремет А. Д., Сайфулин Р. С. Финансы предприятия: учеб. пособ. Москва: ИНФРА-М, 1997. 343 с.
165. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва: Прогресс, 1982. 455 с.
166. Экономика и право: энциклопедический словарь Габлера / под. общ. ред. А. П. Горкина, Н. Л. Тумановой, Н. Н. Шаповаловой, Ю. В. Якутина. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998. 432 с.
167. Экономический словарь. *Информбюро*. URL: http://abc.informbureau.com/html/oicssenoaaiiue_iaoaieci.html (дата обращения: 19.07.2015).
168. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / под ред. А. А. Лобанова, А. В. Чугунова. Изд. 4-е, испр. и доп. Москва: Альпина Паблишер, 2003. 786 с.
169. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. Теорія фінансів: підруч. / за ред.: В. М. Федосов, С. І. Юрій. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
170. A sound capital planning process: fundamental elements: sound practices. *Basel Committee on Banking Supervision*. January 2014. URL:

<http://www.bis.org/publ/bcbs277.pdf> (Last accessed: 29.03.2016).

171. Allen F., Arletti, E. Systemic Risk and Macroprudential Regulation. *The Global Macro Economy and Finance: IEA Conference Volume 150-III* / edited by F. Allen, M. Aoki, J. Fitoussi, R. Gordon, N. Kiyotaki, J. Stiglitz. London: Palgrave Macmillan, 2012. P. 191–210.

172. Allen F., Carketti E., Marquez R. Credit market competition and capital regulation. *The Review of Financial Studies*. 2011. Vol. 24, No. 4. P. 983–1018.

173. Allen F., Gale, D. Financial contagion. *Journal of Political Economy*. 2000. Vol. 108, No. 1. P. 1–33.

174. Anagnostis K., Alexios K. Factors of weaknesses of supervisory methods as components of systemic risk. *Procedia Economics and Finance*. 2014. Vol. 9. P. 120–132.

175. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. *Basel Committee on Banking Supervision*. December 2010 (rev June 2011). URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf> (Last accessed: 27.05.2015).

176. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring. *Basel Committee on Banking Supervision*. December 2010. URL : <http://www.bis.org/publ/bcbs188.pdf> (Last accessed: 10.10.2015).

177. Basel III: Monitoring Report. *Basel Committee on Banking Supervision*. September 2014. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs289.pdf> (Last accessed: 24.10.2015).

178. Beatty A., Liao S. Regulatory capital ratios, loan loss provisioning and procyclicality: mimeographed document. Columbus: Ohio State University, 2009. URL: <http://www.kellogg.northwestern.edu/accounting/papers/beatty.pdf> (Last accessed: 14.12.2015).

179. Burns R. L. Economic capital and assessment of capital adequacy. *Supervisory Insights*. Winter 2004 P. 5–16. URL: <https://www.fdic.gov/regulations/examinations/supervisory/insights/siwin04/siwinter04-article1.pdf> (Last accessed: 06.10.2016).

180. Freixas X. , Rochet J.-C. Microeconomics of Banking. 2-nd ed. London:

MIT Press, 2008. 16 p.

181. Gai P., Kapadia S. Contagion in financial networks. *Proceedings of the Royal Society*. 2010. Vol. 466. P. 2401–2423.

182. Grossman R. Double liability and bank risk taking. *Journal of money, credit and banking*. 2001. Vol. 33, No. 2. P. 143–159.

183. Grote G. Promoting safety by increasing uncertainty – implications for risk management. *Safety Science*. 2015. Vol. 71. P. 71–79.

184. Guidance for national authorities operating the countercyclical capital buffer. *Basel Committee on Banking Supervision*. December 2010. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs187.pdf> (Last accessed: 13.02.2016).

185. Hurwicz L. Optimality and informational efficiency in resource allocation processes. *Mathematical Methods in the Social Sciences*. Stanford: Stanford University Press, 1960. P. 39.

186. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework. *Basel Committee on Banking Supervision*. June 2004. 23 p.

187. IPO: история «народного» размещения. URL: <http://www.mozma.ru/discussions/97/view/>

188. Knight F. H. Risk, Uncertainty, and Profit. Boston: Houghton Mifflin, 1921. 445 p.

189. Landau J.-P. Bulles et surveillance macroprudentielle: conférence. Paris, 28 janvier 2009. URL: https://www.banque-france.fr/fileadmin/user_upload/banque_de_france/Economie_et_Statistiques/La_recherche/Bulles-et-surveillance-macroprudentielle-discours-20090128.pdf (Last accessed: 26.03.2015).

190. Macroprudential instruments and frameworks: a stocktaking of issues and experiences. *CGFS Publications*. 2010. № 38. P. 37.

191. Morgan D. Rating banks: risk and uncertainty in an opaque industry. *American Economic Review*. 2002. Vol. 92, No. 4. P. 874–888.

192. Nier E., Yang, J., Yorulmazer T., Alentorn A. Network models and financial stability. *Journal of Economic Dynamics and Control*. 2007. Vol. 31, No. 6. P.

2033–2060.

193. Shevchuk A. Economic capital in risk management of banking system. *European journal of economics and management*. 2017. Vol. 3, No. 4. P. 53–60.
194. Shevchuk A. M. Organizational structure of risk management in banking system of Ukraine. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: collection of scientific articles. 2017. P. 116–118.
195. Thoraval P. Y. The Basel II framework: the role and implementation of Pillar 2. Banque de France. *Financial Stability Review*. 2006. No. 9. P. 56–71.
196. Tirole J. The theory of corporate finance: editions. Princeton: Princeton University Press, 2006. 656 p.
197. Tonzer L. Cross-border interbank networks, banking risk and contagion. *Journal of Financial Stability*. 2015. Vol. 18. P. 19–32.
198. Wagner W. The liquidity of bank assets and banking stability. *Journal of Banking and Finance*. 2007. Vol. 31(1). P. 121–139.
199. Wagner W., Marsh I. Credit risk transfer and financial sector stability. *Journal of Financial Stability*. 2006. Vol. 2(2). P. 173–193.
200. Wall L. Prudential Discipline for Financial Firms: Micro, Macro, and Market Structures. *ADB Working Paper*. 2009. No. 176. 29 p.
201. Willett A. H. The Economic Theory of Risk Insurance. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1951. 136 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Підхід	Автори	Розуміння сутності поняття «капітал»
Ресурсно-накопичувальний	А. Тюрго	Капітал – це рухоме майно, яке є результатом збереження та ошадливості.
	Ф. Кене	Капітал – це не гроші, а ті засоби виробництва, за допомогою яких створюється «чистий продукт» – «багатство, яке формує дохід націй і є продуктом, який залишається після сплати всіх видатків з доходу, що отримується з володінь» [6, с. 194, 223].
	А. Сміт	Капітал – це нагромаджений запас засобів виробництва (накопичене багатство), що використовується для господарських потреб і дає дохід [135].
	Дж. С. Міль	Капітал – це попередньо нагромаджений запас продуктів минулої праці [6, с. 260].
	Д. Рікардо	Капітал – це та частина багатства, що використовується у виробництві й складається з машин, механізмів, інструментів, товарів в повсякденного вжитку та тривалого використання (їжі, одягу, побутових предметів), що є необхідними для приведення в дію праці [118].
	Н. Г. Чернишевський	Капітал – це нагромажені запаси продуктів попередньої праці, тобто ті продукти, які потрібні для нового виробництва [149, с. 94]
	В. Д. Базилевич	Капітал – це економічний ресурс, що є сукупністю усіх технічних, матеріальних і грошових засобів, які в процесі свого руху приносять дохід [44, с. 591]
Функціональний	А. Маршал	Капітал складається з тих речей, без яких виробництво не могло б здійснюватися з рівною ефективністю, але які не є безкоштовними дарунками природи [77, с. 307].
	Й. Шумпетер	Капітал – це важіль, що дає змогу підприємцю отримувати у повне розпорядження потрібні йому блага як засіб, за допомогою якого можна використовувати ці блага для досягнення нових цілей, а також орієнтувати виробництво в новому напрямі [164, с. 231].
	К. Маркс	Капітал – це вартість, яка через експлуатацію найманої робочої сили створює додаткову вартість, тобто самозростає [20; 86, с. 239].
Капітал, як фактор виробництва	Ж. Б. Сей	Капітал – сума цінностей і один з провідних факторів виробництва, що поряд з працею і землею приносить його власнику дохід [54, с. 248].
	Е. Бем-Баверк,	Капітал – вторинний фактор виробництва, що пов'язує основні фактори: землю та працю, і хоч він є проміжним продуктом, створеним працею та природою, саме капітал приносить надлишок товарів і має власну продуктивність [149, с.386].
	Енциклопедичний словник Габлера	Капітал – це 1) один із виробничих факторів поряд з працею та землею; фонди виробничого обладнання, що використовуються для виробництва продукції та надання послуг; 2) грошові засоби для капіталовкладень, тобто для створення виробництва [166, с. 76].
	П. Самуельсон	Розглядає капітал не тільки як продукт праці та складову витрат виробництва, а і як фактор особливого роду, і стверджує, що за умов приватної власності капітал є основою стихійного розвитку, підвладною лише ринковим силам, тоді як за суспільної власності держава визначає правила його розподілу, а тому він втрачає основну якість — стимулювати розвиток. Капітал – це багатство, яке є результатом минулої праці, перебуває у приватній власності і дає прибуток [71]
Бухгалтерський	Дж. Р. Хікс	Капітал – це грошова вартість, відображена на бухгалтерських рахунках господарюючого суб'єкта [144].

Додаток Б

Підхід	Автори	Розуміння сутності поняття «капітал банку»
Ресурсно-накопичувальний	М. Д. Алексєєнко	Капітал банку – це грошові кошти та виражена у грошовій формі частина майна банку, які належать його власникам, забезпечують економічну самостійність і фінансову стійкість та використовуються з метою отримання прибутку [1, с. 50].
	А.П. Вожжов О. Клименко І.	Капітал банку – це сукупність коштів, внесених власниками банку під час його створення, що збільшується у процесі банківської діяльності у результаті капіталізації одержуваного прибутку та додаткових внесків до статутного фонду [33, с. 89].
	В. Кисельов В.	Капітал банку – це кошти, внесені власниками банку, які складаються в основному з статутного та інших фондів, резервів, а також нерозподіленого прибутку [63, с. 77].
	О. І. Лаврушин	Власний капітал банку – це різні фонди, створювані банком для забезпечення його фінансової стійкості, комерційної та господарської діяльності, а також отриманий прибуток за результатами діяльності поточного і минулих років [12, с. 68].
	В. Стельмах С.	Банківський капітал – це сукупність різних видів грошових капіталів, коштів, які використовує банк у вигляді банківських ресурсів для забезпечення своєї діяльності, проведення різноманітних операцій та одержання прибутку [46, с.65].
	О. М. Тавасієв	Власний капітал (власні кошти) банку – це грошове вираження всього реально наявного майна, що належить банку [14, с. 131].
Балансовий	Закон України «Про банки і банківську діяльність»	Капітал банку - власні кошти, залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань [115];
	Ф. С. Мишкін	Капітал банку – це перевищення сумарного обсягу активів банку над сумарним обсягом пасивів (деPOSITНИХ і не депозитних зобов'язань) [84].
	А. С. Криклій	Балансовий капітал банку — це фактичне кількісне значення його суми, відображене у відповідних статтях балансу банку при здійсненні бухгалтерського обліку на певний період [72Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. 9].
Вартісний	Р. Х. Багдалов	Власний капітал банку – це вартість банківського бізнесу (підприємницької діяльності банку), яка матеріалізована в певних групах власних коштів банку, що забезпечують його функціонування як специфічного підприємства, відповідають певним вимогам, а також здатні виконувати специфічні функції і приносити дохід (і / або створювати передумови для його отримання) [5, с. 24].
	Р. Міллер, Д. Ван-Хуз	Власний капітал банку – це частина капіталу банку, що належить його власникам. Вона розраховується як різниця між сумарними обсягами активів і пасивів, тобто являє собою чисту вартість банку [80, с. 133].

Ресурсно-функціональний		Відображає ресурсно-накопичувальну та функціональну складову власного капіталу банку, а саме розуміння сутності капіталу банку відбувається через розуміння його функцій. Серед найпоширеніших функцій власного капіталу банку виокремлюють такі: оперативна, захисна, регулююча.
Регулятивний	Закон України «Про банки і банківську діяльність»	Статутний капітал банку визначається як сплачена грошовими внесками учасників банку вартість акцій, паїв банку в розмірі, визначеному статутом [115].
	Закон України «Про банки і банківську діяльність»	Власний капіталу банку – це власні кошти, залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань [115].
	Закон України «Про банки і банківську діяльність»	Регулятивний капітал українських банків складається з основного капіталу та додаткового. Основний капітал банку включає статутний капітал і розкриті резерви, які створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у статутний капітал, загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів [115].

Додаток В

Структура власного капіталу банківської системи України у 2003-2016 роках

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Статутний капітал	8,1	11,6	16,1	26,4	42,9	82,5	119,2	145,9	171,9	176,2	184,0	179,2	212,9	313,3
Питома вага	63,0	63,0	63,1	62,0	61,6	69,1	99,2	105,9	110,5	103,6	95,5	121,0	224,3	251,3
Власні акції/незареєстровані внески до статутного капіталу	0,0	0,0	0,0	0,0	1,9	13,7	-2,9	-0,2	-0,2	0,9	15,4	27,7	11,4	117,4
Питома вага	0,0	0,0	0,0	0,0	2,7	11,5	-2,4	-0,1	-0,2	0,5	8,0	8,5	29,2	94,2
Емісійні різниці	0,3	0,4	0,5	1,2	3,2	6,0	6,3	8,2	9,2	11,7	13,7	12,5	21,1	20,3
Питома вага	2,2	2,2	2,0	2,8	4,6	5,1	5,2	5,9	5,9	6,9	7,1	8,5	22,2	16,3
Резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди банку	1,4	1,8	3,0	4,7	7,0	10,7	15,7	13,0	12,0	19,2	12,4	14,2	12,5	12,4
Питома вага	10,6	9,8	11,8	11,0	10,1	9,0	13,1	9,4	7,7	11,3	6,4	9,6	13,2	10,0
Резерви переоцінки	1,2	2,0	2,5	5,4	8,2	11,3	9,9	12,4	14,7	13,1	14,0	15,2	10,9	-4,9
Питома вага	9,5	10,9	9,8	12,7	11,8	9,4	8,3	9,0	9,5	7,7	7,3	10,3	11,5	-4,0
Прибуток/Збиток минулих років	1,1	1,3	1,1	0,7	1,7	1,6	0,7	-28,6	-4,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Питома вага	8,2	7,1	4,3	1,6	2,4	1,3	0,6	-20,8	-2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Прибуток /Збиток поточного року	0,8	1,3	2,2	4,1	6,6	7,3	-31,5	-13,0	-7,7	-50,9	-46,9	-100,8	-174,4	-334,7
Питома вага	6,4	7,1	8,6	9,6	9,5	6,1	-26,2	-9,5	-5,0	-29,9	-24,4	-68,1	-183,8	-268,4
Усього власного капіталу	12,9	18,4	25,5	42,6	69,6	119,3	120,2	137,7	155,5	170,2	192,6	148,1	94,9	124,7

Додаток Д

	Банк	Статутний капітал	Емісійні різниці	Незарєстрований статутний капітал	До 11.07.2017р. 200 млн грн	До 11.07.2018р. 300 млн грн	До 11.07.2019р. 400 млн грн	До 11.07.2020р. 450 млн грн.	До 11.07.2024р. 500 млн грн
1	ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК»	21 256 469	22 873	2 007 807					
2	АТ «ОЩАДБАНК»	34 856 840							
3	АТ «Укресімбанк»	31 008 041							
4	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	6 154 516	3 033 028						
5	АБ «УКРГАЗБАНК»	13 837 000	135 942						
6	ПАТ «УКРСОЦБАНК»	11 666 183	8 179 577						
7	ПАТ «СБЕРБАНК»	12 465 461	270 558						
8	АТ «УкрСиббанк»	5 069 262	811 229						
9	ПАТ «АЛЬФА-БАНК»	7 400 620	740 151						
10	ПАТ «ПУМБ»	3 294 492	101 660						
11	ПАТ «Промінвестбанк»	39 010 847	5 300	1 606 826					
12	ПАТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК»	1 222 929							
13	АТ «ОТП БАНК»	6 186 023	405 075	-					
14	ПАТ «ВТБ БАНК»	34 215 784	29 043						
15	ПАТ «СІТІБАНК»	120 000	253 091				Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
16	Акціонерний банк «Південний»	956 894	335 564						
17	ПАТ «ІНГ Банк Україна»	731 298	46 278						
19	АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	752 310	(223)						
20	ПАТ «КРЕДОБАНК»	2 248 969	38						
21	ПАТ «МЕГАБАНК», Харків	620 000	138	-					
23	ПАТ «ПтБ»	817 282	2 162						
24	ПАТ «ДІАМАНТБАНК»	210 000		300 000					
25	ПАТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО»	1 521 000	17 678						

Продовження Додатку Д

26	ПАТ «БАНК ВОСТОК»	307 350					Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
27	ПАТ «МІБ»	161 626				Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
28	ПАТ «УНІВЕРСАЛ БАНК»	1 175 672	1 375 440	1 927 000					
29	АТ «ТАСКОМБАНК»	308 000	11				Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
30	ПАТКБ «ПРАВЕКС- БАНК»	1 038 007	3 502 964						
31	БАНК ІНВЕСТ. ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ	500 000							
32	ПАТ «А – БАНК»	125 560	41	87 390			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
33	ПАТ «ВіЕс Банк»	420 000	42 000						Докапіталізація
34	ПАТ «Дойче Банк ДБУ»	228 666					Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
35	АТ «ПРЕУС БАНК МКБ»	2 531 347							
36	ПАТ «МАРФІН БАНК»	462 101	68 749						
37	АТ «ФОРТУНА-БАНК»	465 000							Докапіталізація
38	АТ «БМ БАНК»	1 631 397							
39	ПАТ «Ідея Банк»	257 610	81 074	81 031				Докапіталізація	Докапіталізація
40	АБ «КЛІРИНГОВИЙ ДІМ»	439 693		70 700					
41	АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК»	607 798	8 022						
42	ПАТ АКБ «АРКАДА»	220 445	13				Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
43	ПАТ «БТА Банк»	1 500 000	3						
44	АТ «Місто Банк»	299 980	1 056					Докапіталізація	Докапіталізація
45	ПАТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК»	252 500					Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
46	АКБ «НОВИЙ»	150 000					Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
47	ПАТ «БАНК ФОРВАРД»	283 000		261 771					
48	ПАТ «Полтава-банк»	155 100	60	-	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
49	ПАТ АКБ «Львів»	272 870	230				Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
50	ПАТ «БАНК СІЧ»	120 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
51	ПАТ «КБ «ГЛОБУС»	160 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
52	ПАТ «СЕБ КОРПОРАТИВНИЙ БАНК»	250 000					Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
53	АБ «ЕКСПРЕС-БАНК»	248 768					Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація

Продовження Додатку Д

54	ПАТ «БАНК «ГРАНТ»	170 000		168 334			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
55	ПАТ «КОМІНВЕСТБАНК»	125 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
56	«ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК»	230 000	17 924			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
57	ПАТ «ЮНЕКС БАНК»	292 000	4 161			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
58	ПАТ «АСВІО БАНК»	120 000	27	180 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
60	ПАТ «ЄВРОПРОМБАНК»	145 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
61	ПАТ «БАНК АВАНГАРД»	162 382			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
62	ПАТ «КРЕДИТВЕСТ БАНК»	136 470	2 902		Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
63	ПАТ БАНК «ТРАСТ»	120 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
64	ПАТ «БАНК ¾»	350 000					Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
65	ПАТ «ФІНБАНК»	185 050	44		Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
66	АТ «МетаБанк»	120 063	1 478		Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
67	ПАТ «БАНК «УКРАЇН.КАПІТАЛ»	120 721			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
68	ПАТ «АБ «РАДАБАНК»	131 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
69	ПАТ «ОКСІ БАНК»	145 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
70	АТ «БАНК БОГУСЛАВ»	180 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
71	Полікомбанк	120 300			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
72	АТ «АРТЕМ-БАНК»	120 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
73	ПАТ «ДІВІ БАНК»	253 700				Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
74	ПАТ «АГРОКОМБАНК»	122 455	1		Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
76	ПАТ «КРИСТАЛБАНК»	120 523			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
77	ПАТ «МОТОР-БАНК»	80 759	39 242		Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
78	ПАТ «АПЕКС-БАНК»	205 000		49 708		Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
79	ПАТ «КСГ БАНК»	153 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
80	ПуАТ «КБ «АКОРДБАНК»	120 028			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
81	ПАТ "КБ «Інвестбанк»	88 678		6 389	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
82	ПАТ «ПЕРЕХІДН.БАНК»РВС БАНК»	300 039					Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація

Продовження Додатку Д

83	ПАТ «ПФБ» м.Кременчук	120 384	535	-	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
84	АТ«УКРБУДІНВЕСТБА НК»	120 005			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
85	ПАТ «АКБ «КОНКОРД»	155 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
86	АТ «РЕГІОН-БАНК»	64 796	12	1 023	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
87	ПАТ «АКБ «Траст- капітал»	150 001	-	-	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
88	ПАТ «АП БАНК»	160 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
89	АТ «НК БАНК»	122 056			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
90	ПАТ «ВЕРНУМ БАНК»	169 500			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
91	АТ «КІБ»	128 621			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
92	ПАТ «БАНК ФАМІЛЬНИЙ»	120 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
93	ПАТ «ФІНЕКСБАНК»	122 474			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
95	ПАТ КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ»	106 221		13 780	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
96	ПАТ «РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР»	153 100			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
97	ПАТ КБ «Центр»	120 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
98	ПАТ «КРЕДИТ ОПТИМА БАНК»	63 000		57 000	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
99	ПАТ "БАНК «ПОРТАЛ»	125 000		9 500	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
100	ПАТ «ВЕКТОР БАНК»	121 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
101	ПАТ КБ «ФІНАНСОВИЙ ПАРТНЕР»	125 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
102	ПАТ «БАНК АЛЪЯНС»	129 779			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
103	ПАТ «НЕОС БАНК»	126 116	41		Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
106	ПАТ «АЛЪПАРІ БАНК»	122 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
107	ПАТ КБ «ГЕФЕСТ»	121 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація
108	Укр.банк реконстр.та розв.	118 000			Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація	Докапіталізація

* Складено автором на основі [98]

Додаток Е**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ****Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:**

1. Шевчук А. М. Теоретична суть економічного капіталу банку. Наука молода. 2014. №21. С. 293–299.
2. Шевчук А. М. Економічний капітал та методи його розрахунку // Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4791>
3. Шевчук А. М. Банківські ризики: міжнародні та вітчизняні. Економічний аналіз. 2016. №2. С. 38–42.
4. Шевчук А. М. Экономический капитал в системе риск-менеджмента. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2016. №10. С. 242–247.
5. Shevchuk A. Economic capital in risk management of banking system. European journal of economics and management. 2017. №1. P. 53–60.
6. Shevchuk A. M. Organizational structure of risk management in banking system of Ukraine. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: collection of scientific articles. 2017. P. 116–118.
7. Шевчук А. Підходи до розрахунку економічного капіталу банківської системи України. Світ фінансів. 2017. №1. С. 126–137.
8. Шевчук А. М. Аналіз капіталізації банківської системи України. Наукові записки Національного університету "Острозька академія" серія "Економіка". 2017. №4. С. 181–187.
9. Шевчук А. М. Економічний капітал в системі ризик-менеджменту банку. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Одеса, 2017. №3. С. 179–199.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

10. Шевчук А. М. Теоретична суть економічного капіталу банку.

Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 13 2014 р.). Тернопіль, 2014. С. 159–161.

11. Шевчук А.М. Доцільність розрахунку економічного капіталу банку. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 26 берез. 2015 р.). Тернопіль, 2015. С. 224–226.

12. Шевчук А.М. Підходи до визначення прогностичних ризиків банківської діяльності. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 24 берез. 2016 р.). Тернопіль, 2016. С. 177–178.

13. Шевчук А.М. Доцільність та необхідність розрахунку економічного капіталу банку. Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків в умовах глобалізації: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів, молодих вчених (Тернопіль, 12 квіт. 2016 р.). Тернопіль, 2016. С. 152-154.

14. Шевчук А.М. Доцільність та необхідність розрахунку економічного капіталу банку. Настоящи изследвания и развитие – 2017: материалы XIII Междунар. научн.- практ. конф. (София, 17 януар. 2017 р.). София, 2017. С. 6–9.

15. Шевчук А.М. Ризик-менеджмент в системі управління банком. News of science and education. 2017. №1. Р. 3–5.

Додаток Ж

Опубліковані праці апробаційного характеру

№ з/п	Назва конференції	Місце проведення	Дата проведення	Форма участі
1.	Одинадцята Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації	м. Тернопіль	13 лютого 2014 року	Очна
2.	Дванадцята Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації	м. Тернопіль	26 березня 2015 року	Очна
3.	Тринадцята Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації	м. Тернопіль	24 березня 2016 року	Очна
4.	Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів, молодих вчених Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків в умовах глобалізації: матеріали	м. Тернопіль	12 квітня 2016 року	Очна
5.	XIII Международная научно-практическая конференция Настоящи изследвания и развитие – 2017	г. София	17 януари 2017 год	Заочна
6.	News of science and education	Sheffield	07 March 2017 year	Заочна

Додаток 3

Державний ощадний банк України
Публічне акціонерне товариство

Філія — Тернопільське обласне управління

Україна, 46001
м. Тернопіль Майдан Волі, 2
Тел.: +380 (352) 47 54 75
Факс: +380 (352) 47 54 68
contact-centre@oschadbank.ua

ОЩАДБАНК

МІЙ БАНК. МОЯ КРАЇНА

30.05.2014 № 117.28-29/с30

На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
Тернопільського національного
економічного університету

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної
роботи аспіранта кафедри
фінансів суб'єктів господарювання та страхування
Шевчука Антона Михайловича
“Економічний капітал банків в управлінні системними ризиками”

Сформульовані в дисертаційній роботі рекомендації щодо удосконалення підходів до розрахунку економічного капіталу банку є актуальними для підвищення ефективності діяльності ПАТ «Ощадний банк України».

Зокрема, рекомендації аспіранта щодо впровадження операційного та стратегічного буферів при розрахунку кількісного і якісного значення економічного капіталу банку, використання методики Var, а також методів лінійного прогнозування потреби банку в економічному капіталу були використані Філією-Тернопільське обласне управління ПАТ «Ощадний банк України» в процесі розробки пропозицій для Правління банку щодо удосконалення управління банківським капіталом.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету.

Начальник філії - Тернопільське
обласне управління АТ «Ощадбанк»



Я.В. Соляр

oschadbank.ua
0800 210 800
в межах України дзвінки безкоштовні

23.05.2017р. № 48/05

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
Тернопільського національного
економічного університету

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної
роботи аспіранта кафедри
фінансів суб'єктів господарювання та страхування
Шевчука Антона Михайловича
“Економічний капітал банків в управлінні системними ризиками”

Теоретичні, науково-методичні та практичні результати дисертації Шевчука Антона Михайловича становлять цінність для ПАТ «Укрсиббанк» в процесі розробки політики управління економічним капіталом банку.

Рекомендації автора щодо реалізації політики управління економічним капіталом комерційного банку шляхом систематизації управлінських рішень банківського менеджменту щодо досягнення регулятивних вимог по капіталу та створення операційного і стратегічного буферів капіталу для впровадження інновацій та формування резерву розвитку банку, виходячи із його стратегічних цілей, прийнятності ризиків, рівня ліквідності, а також макроекономічних умов банківської діяльності використано Західним регіональним управлінням з метою формування аналітичних матеріалів та пропозицій для Правління ПАТ «Укрсиббанк» в частині розробки нормативних документів банку, зокрема «Політики управління економічним капіталом банку».

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету.

Начальник Західного регіонального управління
Симчишин І.В.



29.05.2017р. № 33

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
Тернопільського національного
економічного університету

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної
роботи аспіранта кафедри
фінансів суб'єктів господарювання та страхування
Шевчука Антона Михайловича
“Економічний капітал банків в управлінні системними ризиками”

Теоретичні, науково-методичні та практичні результати дисертації Шевчука Антона Михайловича становлять цінність для ПАТ «А-Банк» в процесі розробки заходів щодо мінімізації кредитного ризику при кредитуванні фізичних осіб.

В практичній діяльності банку, а саме в процесі розробки скорингових моделей оцінки кредитного ризику фізичних осіб використовуються запропоновані Шевчуком А.М. підходи засновані на використанні методології Big Data щодо оцінки кредитоспроможності клієнта шляхом використання даних фізичних осіб, які зареєстровані у соціальних мережах, Єдиній державній електронній базі з питань освіти та Єдиному державному реєстрі електронних декларацій.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету.

Регіональний директор
ПАТ “А-Банк” в Тернопільській області



І.М.Угрин



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020; тел./факс +380 (352) 475051;
www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

№ _____

« _____ » _____ 20__ р.

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес Тернопільського національного економічного університету результатів дисертаційної роботи
Шевчука Антона Михайловича
“ Економічний капітал банків в управлінні системними ризиками ”

Довідка видана аспіранту кафедри фінансів суб'єктів господарювання та страхування Шевчуку Антону Михайловичу про те, що результати його дисертаційної роботи на тему: “Економічний капітал банків в управлінні системними ризиками” використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні курсів “Фінансовий ринок” “Ринок фінансових послуг”, “Фінансовий менеджмент”.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Д58.082.01 Тернопільського національного економічного університету

Перший проректор
к. ф. м. н., доцент

Завідувач кафедри
фінансів суб'єктів господарювання
та страхування,
д.е.н., професор



М.І. Шинкарик

О.В. Кнейслер

THEY
№ 126-31/1070 від 31.05.2017

